

Муслмон киши тўрт мазҳабдан муайян бир мазҳабга эргашиши шартми?

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

Аллома Муҳаммад Султон ал-Маъсумий
ал-Хўжандий

Такдим, таҳриж, таҳқиқ ва изоҳлар
муаллифи: Салим ибн Ийд ал-Ҳилолий

Таржимон: Исмоил Муҳаммад Яъқуб
Муҳаррир: Абу Абдуллоҳ Шоший

Манба: Ислом нури веб саҳифаси

هل المسلم ملزم باتباع مذهب معين
من المذاهب الأربعة؟

[الأوزبكي - Uzbek - Ўзбекча]

الشيخ محمد سلطان المعصومي الخجندي

ترجمة: إسماعيل محمد يعقوب

مراجعة: أبو عبد الله الشاشي

Япония мусулмонларига Муҳаммад Султоннинг ҳадяси/Мусулмон киши тўрт мазҳабдан муайян бир мазҳабга эргашиши шартми?

Барча ҳамду санолар Аллоҳга хосдир. Биз Унга ҳамд ва истиғфор айтамиз, Ундан ёрдам ва ҳидоят сўраймиз, нафсимизнинг шумлигидан ва амалларимизнинг ёмонлигидан Унинг Ўзидан паноҳ сўраймиз. Аллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен ягона, шериксиз Аллоҳдан ўзга ҳақ илоҳ йўқ ва Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам Унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

«Эй мўминлар, Аллоҳдан ҳақ-рост қўрқиш билан қўрқинглар ва фақат мусулмон бўлган ҳолларингда дунёдан ўтинглар!» (Оли Имрон: 102).

«Эй инсонлар! Сизларни бир жондан яратган ва ундан жуфтгани вужудга келтирган ҳамда у икковидан кўп эркак ва аёлларни тарқатган Роббингиздан қўрқингиз! Яна ораларингиздаги савол-жавобларда ўртага номи солинадиган Аллоҳдан қўрқингиз ва қариндош-уруғларингиз (билан

ажралиб кетишдан кўрқингиз! Албатта, Аллох устингизда кузатувчи бўлган Зотдир» (Нисо: 1).

«Эй мўминлар, Аллохдан кўрқинглар, тўғри сўзни сўзланглар! (Шунда Аллох) ишларингизни ўнглар ва гуноҳларингизни мағфират қилур. Ким Аллоҳга ва Унинг пайғамбарига итоат этса, бас у улуг бахтга эришибди» (Ахзоб: 70, 71).

Аммо баъд..

Мазҳабларга эргашувчилар ўртасидаги тортишув ва ихтилофлардан бохабар одам «мазҳабчилик таассуби фитнаси» мусулмонларнинг колоқликка юз тутишлари омилларидан бири эканига шубҳа қилмайди. Чунки, айти шу омил уларнинг ақллари ишлатмайдиган қилиб қўйди, натижада улар бировларнинг ақллари билан фикрлашга одатландилар. Ҳолбуки, имомларнинг илк даврдаги шогирдлари раҳимаҳумуллоҳ уларнинг сўзларига кейинги даврдаги кўр-кўрона тақлид қилувчилар қилганидек таассуб қилмасдилар, бу (кейинги даврдаги)ларнинг ўртасига шайтон адовату нафрат уруғларини экди, ўрталарида жангу жадал оловини ёқди, натижада улар мужтахид имомларнинг сўзларидан юз ўгириб, мазҳабларнинг номидан бошқа нарсасини қолдирмаган мутааххирларнинг ифтирозий (фаразий, ҳаётда бўлмайдиган) гапларига маҳкам ёпишдилар.

Ушбу ҳақиқатни асрлар оша жуда кўп уламолар тушуниб етдилар, бу ҳақда ёздилар, очиқ-ойдин тушунтириб, баён қилдилар. Маъсумий раҳимаҳумуллоҳнинг «Япония мусулмонларига Султоннинг ҳадяси» номли ушбу рисоласи ҳажми кичик бўлишига

қарамай, бу мавзуда ёзилган китоблар ичида энг фойдалиси бўлса ажаб эмас. Зеро, рисола ўзининг лафзларининг энгиллиги ва ҳужжатларининг кучлилиги ва мавзуни тўлақонли ёритиб бериши билан ажралиб туради. Мен ушбу рисола «мазҳабчилик таассуби фитнаси жон томирига берилган зарба», деб атаган бўлардим.

Ушбу рисола бир неча бор нашр этилган — бу ҳақда қуйироқда муаллиф таржимаи ҳолида айтиб ўтаман — бироқ, улар таҳқиқ қилинмаган, шарҳланмаган ва ҳадислари таҳриж қилинмаган бўлиб, ушбу камчиликлари тўлдирилган янги бир нашрга эҳтиёж бор эди.

Рисола нашрга ҳозирлар эканман, унга қуйидагиларни зиёда қилдим:

1) Унга тақдим (сўзбоши) ёзиб, унда «мусулмон киши тўрт мазҳабдан муайян бир мазҳабга эргашишга мажбурми?» деган саволга жавоб беришга уриндим, ушбу саволнинг ислом жамияти ичида пайдо бўлиши ва мусулмонларнинг онгига сингдирилиши омиллари ҳақида сўз юритдим.

2) Таҳриж қилдим, яъни муаллиф истишҳод (ўз сўзларини далиллаш) учун келтирган Қуръон оятларининг сура ва рақамларини, ҳадиси шарифларнинг манбаларини келтирдим.

3) Таҳқиқ қилдим, яъни уламоларнинг сўзларидан келтирилган нақллар хусусида имкон қадар аслиятга мурожаат қилиб, бироз бошқачароқ бўлиб қолган жойлар бўлса, уларни асл манбадагисига алиштирдим. Қўшимча тушунтириш ва тафсилотга эҳтиёж кўрган

ўринларда мўъжаз изоҳлар бериб ўтдим, бироз чўзилиб кетгандек кўринган жойларини салгина қискартирдим.

Агар тўғрилиқка эришган бўлсам, **«(Бунга) ёлғиз Аллоҳнинг ёрдами билангина муваффақ бўлурман. Ўзига суяндим ва Ўзига илтижо қилурман»** (Худ: 88). Агар хато ва нуқсонларга йўл қўйган бўлсам, **«Мен нафсимни оқламайман. Чунки нафс — агар Парвардигоримнинг Ўзи раҳм қилмаса — албатта барча ёмонликларга буюрувчидир»** (Юсуф: 53).

Аллоҳ таборака ва таолодан ушбу амалимиз билан мусулмонларни фойдалантиришини, Ўз даргоҳида хусни қабул айлашини, қиёмат куни ҳасанотларимиз мезонида қилишини сўрайман.

Абу Усома Салим ибн Ийд ал-Ҳилолий ас-Салафий.

27 муҳаррам 1403 ҳижрий.

Муаллиф хақида

Замонаси ва яшаган муҳити:

Кўр-кўрона тақлиднинг одамлар орасида кенг ёйилиши кейинги асрлардаги мазҳабчилик кўринишларининг энг катта кўринишига айланди, ҳатто исломий ўлкалардан биронта ҳам ўлка ундан холи бўлмади. Мовароуннаҳр ҳам мазҳабчилик таассуби батамом истило этган диёрлардан бўлиб, таассуб бу диёр аҳлларининг ақлини чирмаб олган, бунинг натижасида уларнинг эътиқоди қуйидагича кўриниш олганди:

— Абу Ҳанифа раҳимаҳуллоҳ мазҳабига тақлид қилган кишигина мусулмон саналади;

— Моликийлар, шофеийлар, ханбалийлар ва аҳли ҳадислар хато ва залолат устида;

— Ҳанафий мазҳабидаги киши шофеия аёлга никоҳланиши дуруст эмас, чунки шофеийлар истисно туфайли (яъни, «Ин ша Аллоҳ мўминман (агар Аллоҳ хоҳласа мўминман)» деб иймонда истиснони жоиз санаганлари учун) кофир ҳисобланишади;

— Сўфий тариқат шайхларидан биронтасига байъат (қўл бериш) шарт, улар ичида энг тўғриси нақшбандийлик тариқати ҳисобланади;

— Аҳли сунна фақат мотурийдий ва ашъарийлардир, улардан бошқалар ҳаммаси бидъатчилардир.

Муҳаммад Султон ал-Маъсумий ана шундай сўфиёна муҳит ичида ўсиб улғайди.

Туғилиши, насл-насаби:

Исми шарифи Абу Абдилкарим Муҳаммад Султон ибн Абу Абдуллоҳ Муҳаммад Ўрин ибн Муҳаммад Мир Саййид ибн Абдурраҳим ибн Абдуллоҳ ибн Абдуллатиф ибн Муҳаммад Маъсум ал-Маъсумий ал-Хўжандий бўлиб, бобокалонига нисбатан Маъсумий номи билан машҳур бўлган.

Киндик қони тўкилган ватани Мовароуннахрнинг Фарғона ўлкасидаги, Сайхун дарёсига (Сирдарёга) яқин Хўжанд шаҳридир.

1297 хижрийда (1880 милодий.) ўзига тўқ, фозил, олим ва адиблар хонадонида дунёга келди, ота-онаси кўлларида хат-саводи чиқди.

Илм таҳсили, ушбу мақсадда қилган сафарлари, устозлари:

Маъсумий дастлаб ўз диёри аҳли тили бўлмиш форс тилида битилган китоб ва рисоаларни ўқиб чиқади, сўнгра араб тилининг сарф, нахв, балоғат қоидаларини ўрганишга киришади ва «Муъзий», «Занжоний», «Авомил», «Кофия» каби китобларни мутолаа қилади. Сўнгра илм таҳсилига чуқурроқ киришиб, мантиқ ва фалсафага оид китобларни, чунончи «Мусалламул-улум»ни Қози Муборак шарҳи билан, «Ҳикматул-айн»ни шарҳи билан, Ибн Синонинг «Ишорот»ини, ақоидга оид «Насафия», «Азудия», «Таҳовия», «Жавҳаратут-тавҳид», «Санусия» ва бошқа китобларни устозлари Муҳаммад Аваз ал-Хўжандий ва Абдурраззоқ ал-Марғилоний ал-Бухорий кўлларида ўқийди.

Йигирма уч ёшида унда мутолаа малакаси ҳосил бўлди ва муқаллидларнинг хатолари, ўзаро зиддиятлари ва имомларга муҳолифликлари ҳақида одамлар ичида ошқора гапира бошлади. Мазҳабчилик таассуби гирдобига шўнғиб кетган муқаллидлар ота-бобола-рининг йўлига ҳамият қилиб, ғазабдан бурунлари кизариб, унга маломат тошларини ота бошладилар. Ўртада талашиб-тортишувлар кучайиб кетгач, Маъсумий Ҳижоз сафарини қасд қилади ва 1323 хижрий шаввол ойида (1905 й.) Аллоҳга таваккул қилиб, йўлга чиқади. Бухородан поездга ўтириб, Красновод шахрига етиб келади. Ундан кемага ўтириб, Каспий орқали Боку шахрига ўтади. Ундан Тифлисга, сўнг Новороссийска, сўнг Ялтага, сўнг Севастополга, сўнг Одессага, сўнг Истанбулга келади ва шу ердаги Юлдуз жомеъ масжидида жумъа намозига ҳозир бўлади. Султон Абдулҳамид раҳимаҳуллоҳ қабулида бўлади, Усманийлар халифалиги пойтахтида ҳақиқат талаб мўминнинг қалбини қон йиғлатадиган ҳолатларга шоҳид бўлади.

Маъсумий раҳимаҳуллоҳ ёзади: «... Сўнгра мен китоб бозорини ва айрим босмаҳоналарни айланиб чиқдим. Шу аснода Тафтазонийнинг «Ал-ақоидун-насафия шарҳи» кўлимга тушиб қолди, кўп ўқиганимдан у менга ёд бўлиб кетган эди. Китобни варақлар эканман, «Имомат ҳақидаги боб» ундан олиб ташланганига гувоҳ бўлдим. Сабабини суриштирсам, айтишдики, унда имомлар Қурайшдан бўлади, бошқалардан бўлиши жоиз эмас, деган масала бор экан. Султон Абдулҳамиднинг пири Абул-Ҳуда ушбу масаладан воқиф бўлгач, айтишдики, шу масала арабларни туркларга қарши қўзғотади, шунинг учун уни китобдан олиб

ташлаш лозим, деб султонга уқтирибди. Шундан сўнг султон Абдулхамид «Имомат боби»ни китобдан олиб ташлашга амр берибди ва китобни ушбу бобни олиб ташлаб, босиб чиқарибдилар. Бу гапни эшитганимдан кейин туркларга жаноза нидоси билан нидо қилдим (яъни, булар ҳам тугабди, деб улардан қўлимни силтадим) ва бир ҳасратимга ўн ҳасрат қўшилди»¹.

Шундан сўнг, Маъсумий пароходга миниб, Измир, Искандария, Сувайшдан ўтиб боради ва 1323 хижрий, зул-ҳижжа ойининг саккизинчи кунида (1906 й.) Маккаи Мукаррамага етиб келади. Ҳаж амалларини адо этади ва Ҳижоз уламоларидан баъзиларини зиёрат қилади. Бу ерда шайх Шуъайб ибн Абдурраҳмон ал-Мағрибий ал-Моликийда «Саҳиҳайн», «Ал-муваттоъ», «Мишкотул-масобийҳ» китобларини ўқийди, шайхнинг санади ва ижозасини олади. Шунингдек, шайх Солиҳ Камол ал-Ҳанафий, шайх Муҳаммад Мурод ар-Рамзий ал-Қозоний, шайх Муҳаммад Саид Бобсил аш-Шофейй, шайх Аҳмад ал-Ҳазровий ва бошқалар билан мулоқот олиб боради. Уларнинг кўплари сўфий шайхлар бўлиб, Маъсумий улардан таъсирланади ва шайх Муҳаммад Маъсум ибн Абдуррашид ал-Мужаддий ан-Нақшбандийга байъат (қўл) беради. Шайх унга сўфиёна сулук йўл-йўриқларини таълим беради, Исми Муфрадни (яъни, Аллоҳ таолонинг

¹ Муҳаммад Султон ал-Маъсумий: «Хукмуллоҳил-вахидис-сомад фий ҳукмит-толиби минал-майитил-мадад» (54-55-саҳифалар).

Мен (Ҳилолий.) айтаман: Мана шу ҳодиса ҳам мазҳабларнинг ёйилиши ё ўртадан кўтарилишига сиёсатнинг роли катта эканига шохид бўлади.

исмини) кўп такрор қилишга ва зикр пайтида шайхнинг сиймосини кўз олдига келтириб олишга буюради, сўнг муридларга сулук таълимини беришга ижозат беради. Бироқ, Маъсумийнинг қалби бундай ишларга таскин топмайди. Аллоҳдан мадад сўраб, мўътабар тафсир китобларини, шунингдек ҳадис девонларини ва уларнинг шарҳларини ўқиб ўрганadi.

Маъсумий Байтуллоҳда тўрт мазҳаб учун алоҳида маком (меҳроб) қилинганлик бидъатига шохид бўлади, ҳанафийнинг шофеий имомга иқтидо қилмасдан, сафлар орасида ўз имомини кутиб ўтиришини ва аксинча, бошқа мазҳаблар аҳли ҳам шундай қилишини ўз кўзи билан кўради.

Ал-Баладул-Аминда, яъни Маккаи Мукаррамада уч йил истиқомат қилганидан сўнг Мадинаи Мунавварага, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам масжидлари зиёратига боради, у ерда Мадина уламолари билан учрашади, шайх Абдуллоҳ ал-Қаддумий ал-Ҳанбалийда «Муснад»нинг бир неча жузъини ва «Кашфул-хафъ»нинг аввалги қисмларини ўқийди, шайх Аҳмад ал-Барзанжийда «Саҳиҳул Бухорий»ни ўқийди ва улар унга ижозат санадларини ёзиб берадилар.

Шундан сўнг, Шом диёрига боришга азм қилади. Туяга миниб, Хайбарга, сўнг Алога, сўнг Солихнинг Мадоинига боради. Кейин поездга ўтириб, Табукка, ундан Маъонга, ундан Диръга ва ниҳоят Шом Дамашқига етиб келади. У ерда Шомнинг забардаст уламолари билан, жумладан шайх муҳаддис Бадруддин Юсуф ал-Муаммар, шайх Абдулҳаким ал-Қандаҳорий, шайх Абул-Хайр ибн Обидийн кабилар

билан мулоқот олиб боради ва барчаларининг ижозатларига эришади.

Дамашқда у мавлавия тариқати шайхларининг зикр мажлисларида бажарадиган рақс, айланиш, сурнай ва чилдирма чалиш каби ишларини инкор қилади (мункар-ногўғри санайди), Батоихий Рифоийларнинг шайтоний зикрлари ва иблисона ҳаракатларини инкор қилади. Кейин Байрутга жўнайди. У ерда Абдуррахмон ибн Дарвеш ал-Хут ва шайх Юсуф ан-Набҳонийлар билан учрашади. Сўнг ал-Масжидул-Ақсони зиёрат қилиб, у ерда бир неча кун туради. Сўнгра Порт Саид ва Исмоилия йўли орқали Мисрга сафар қилади. Қоҳирага келиб, ал-Жомиъул-Азҳарда равоқи сулаймонийда истиқомат қилади. Шайх Муҳаммад Бухайт ал-Мутийъий ва шайх Муҳаммад Рашид Ризо билан кўришади, «Ал-манор» мажалласида ўз мақолалари билан иштирок этади, мажалланинг барча сонларини ва шайх Муҳаммад Абдуҳнинг китобларини, шунингдек, шайхулислом Ибн Таймия ва унинг шогирди Ибн Қаййим ал-Жавзийларнинг босмадан чиққан китобларини сотиб олади. Унинг сотиб олган китоблари сони рисоалар ва мажаллардан ташқари мингтага етган эди.

Шундан сўнг, ватанга қайтиш тараддудига тушади. Аввал Юнонистонга, сўнг Истанбулга, сўнг Одессага келади. Поездга ўтириб, Харьков, Москва, Пенза, Самара, Оренбург ва Тошкентдан ўтиб, Хўжандга, ўз уйига, ота-онаси ва яқинлари бағрига етиб келади.

Юртга қайтиб келгач, шайх Маъсумий отаси ташкил қилган мадрасада дарс бериш билан машғул

бўлади, Ибн Таймия, Ибн Қаййим ал-Жавзия ва Ибн Абдилбар раҳимахумуллоҳ китобларини мутолаа қилишга боши билан шўнғийди ва улар орқали ҳақни топади. 1328 ҳижрийда шаръий маҳкамага муфтий ва раис этиб тайинланади. Маъсумий ҳаётининг мана шу босқичи ҳар бир масаланинг асоси ва далилини имкон қадар чуқур ўрганиш ва текшириш даври бўлиб қолди. У китобларни китобларга солиштирар, ҳар бир масалани Китоб ва Суннат тарозисига солиб ўлчарди. Ўқиш ва изланишлар орқали салафлар манҳажининг энг соғлом манҳаж эканини англаб етади ва уни маҳкам ушлайди. Қадимги ва янги муқаллидлардан кўпларига раддиялар битади. Унинг саъй-ҳаракатлари таъсирида Мовароуннаҳр диёрида янгиланиш ҳосил бўлди, салафлар фикри ёйилди. Аллоҳни қўйиб, сиғиниб кетилган мазорлар, қадамжо ва сағаналардан кўплари бузиб ташланди.

Синов ва имтиҳонларга дучор бўлиши ва уларга сабр қилиши:

Маъсумий раҳимахуллоҳ Аллоҳга бўлган даъватида шу йўсин давом этаркан, шу орада 1917 йилги болшевиклар инқилоби юз берди. Кўпчилик оддий халқ болшевикларнинг озодлик ва тенглик ҳақидаги чўпчакларига алданиб, ушбу инқилобни кучоқ очиб кутиб олдилар, «Ла илаҳа иллаллоҳ Муҳаммадун Расулulloҳ» деб ёзилган, остига эса «хуррият, адолат ва тенглик» сўзлари битилган байроқларни баланд кўтардилар, исломий шўро (парламент) ва маҳкамалар таъсис қилдилар ва Маъсумийни ўзлари устидан раис қилиб сайладилар. У оқсоқоллар ва делегатларнинг мажлисларида иштирок этиш учун Москвага ҳам

борди. Бирок, бир неча ой ичида вазият ўзгариб, Ленин ва Сталин бошчилигидаги қизил саратон тиш кайраб, чор атрофга фасод ёйишга киришди, уламо-ларни қиргин қилдилар, минг-минглаб инсонларни Сибирга сургун қилдилар, жуда кўпчилик аҳли илмлар ҳалок қилинди, айримларигина Аллоҳнинг фазли билан ўлимдан қутулиб қолдилар. Маъсумий ҳам 1342 хижрий (1924 й.) Хўжандда ҳибсга олинади, сўнгра Аллоҳнинг фазли билан қутулиб чиқади. Кейин 1344 хижрий (1926 й.) иккинчи марта қамалади, бу сафар ҳам Аллоҳнинг инояти билан қамокдан қутулиб, Хўжанддан Марғилонга кетади. Марғилон аҳли уни илиқ қарши олиб, қозилик мансабига тайин қиладилар. Бирок, болшавойлар уни қаттиқ назорат қилишгани боис ҳақ билан ҳукм қилиш имкони қолмаганидан сўнг қозилиқдан бўшаб кетади. Бирок, олдинда уни яна синов ва имтиҳонлар кутиб турарди. Тошкентда кўпчилик жамоат кўзи олдида худосиз атеистлар билан мунозара ўтказиб, уларнинг шармандасини чиқаради. Шунинг учун Марғилонга қайтганидан сўнг ғазабга тўлган атеистлар унинг уйига бостириб кириб, барча мол-мулкани мусодара қиладилар. Унинг ўзини учинчи марта қамокқа ташлаб, бу сафар отувга ҳукм қиладилар. Бирок, Аллоҳ таоло бу сафар ҳам уларнинг макридан нажот бериб, Маъсумий 1928 йили Хитойга қочиб ўтишга муваффақ бўлади. У ерда бир неча йил тургач, 1353 хижрийда (1934 й.) зул-қаъда ойида Хитойдан Маккаи Мукаррамани қасд қилиб, йўлга чиқди ва 1353 хижрий зул-ҳижжа ойида Маккага етиб келиб, шу ерни ватан тутди ва Маккаи Мукаррамадаги «Дорул-ҳадис»да мударрислик қила бошлади. У кўп йиллар мобайнида ҳаж ойларида Масжидул Ҳаромда

турк тилида дарс ўтар, туркий тилда сўзлашувчи ҳожилар унинг дарсларида иштирок этишарди. Шайх Маъсумий 1380 ҳижрийда (1960 й.) вафот этди, Аллоҳ раҳматига олган ва Ўз фазлу карами билан жаннатларидан жой берган бўлсин.

Ўзган асарлари:

Маъсумий раҳимаҳуллоҳнинг туркий ва араб тилларида битган бир қанча рисоалари бор. Жумладан:

- 1) «Ҳадийятус-султон ила қурроил-Қуръан»;
- 2) «Фий адабит-тилава ва ахзил-ужрати алайҳи»;
- 3) «Иршадул-умматил-исламия фит-тахзийри мин мадарисин-насронийя»;
- 4) «Аз-заҳабул-асийл фил-ҳавзил-мудаввари ват-товийл»;
- 5) «Ал-лаъалил-аалия фир-рихлатил-ҳижазийя»;
- 6) «Ад-дуррул-масувну фий асаанийди уламааир-рубъил-маскуун»
- 7) «Ад-дурарус-самийна фий ҳукмис-солати фий сиябил-базила»;
- 8) «Табиййнул-умуур фий ахзил-кафароти ваз-золаматил-хирожа вал-мукууса вал-ушуур»;
- 9) «Ас-сайфус-соримул-ҳатуф фий тахтиъати муса бикийюв»;
- 10) «Санадул-ижаза литолибил-ифада»;
- 11) «Тухфатул-аброр фий фазоили саййидил-истиғфар»;

- 12) «Ал-ҳадийятул-маъсумийя фий низомит-тижара»;
- 13) «Ал-мустадрак анил-асаанийдил-мустахлак»;
- 14) «Рафъул-илтибас фий амрил-хазири ва иляс»;
- 15) «Тухфатус-султон фий тарбиятиш-шуббан»;
- 16) «Жалаъул-буус фий инқилаби биладир-руус»;
- 17) «Ал-қовлус-садийд фий тафсийри суратил-ҳадийд»;
- 18) «Хукмуллоҳил-ваҳидис-сомад фий ҳукмит-толиби минал-маййитил-мадад»;
- 19) «Ал-бурҳанус-саатиъ фий табарруъил-матбуъи минат-таабийъ»;
- 20) «Ганбехун-нубалаи минал-уқолаъи ила қовли Ҳамид ал-Фақий аннал-малаиката ғойру уқолаъи»;
- 21) «Ал-мушаҳадатул-маъсумийя инда қобри хойрил-барийя»;
- 22) «Тамйизул-махзузийн анил-махрумийн фий тафсийри аятил-хитобатил-илаҳийя»;
- 23) «Авзоҳул-бурҳан фий тафсийри уммил-куръан»;
- 24) «Ҳадийятус-султон ила муслимий биладил-ябан».

«Япония мусулмонларига Муҳаммад Султоннинг ҳадяси» деб номланган ушбу китоб таҳририни муаллиф 1358 ҳижрий муҳаррам ойининг ўн бешинчисида ниҳоясига етказган бўлиб, биринчи марта 1368 ҳижрийда (1949) Мисрдаги «Ал-бобул-ҳалабий» мат-

баасида чоп этилган. Шу йили шайх Албоний Маккаи Мукаррамага ҳаж фаризасини адо этгани бориб, аллома Маъсумийнинг зиёратида бўлади ва Маъсумий раҳимахуллоҳ унга ушбу китобдан бир нусха ҳадя қилади².

Ушбу «Ҳадийятус-султон» китоби то 1970 йилгача шайх Албонийнинг кутубхонасида туради. Шу йили Дамашқда Китоб ва Суннатга чақирувчи салафийлар ва мазҳабий тақлидчилар ўртасидаги хилоф ўта кескин тус олиб, тақлид тарафдорлари умуман салафия даъватига ва хусусан шайх Албонийга қарши иккита китоб чоп қилиб, тарқатишади.

Улардан бири шайх Муҳаммад Ҳомид раҳимахуллоҳнинг «Лузум иттибаъил-аимма ҳасман лил-фавзоддинийя» (Диний анархияга барҳам бериш учун имомларга эргашиш лозимлиги) деб номланган китоби бўлиб, муаллифи унда шайх Албоний «Сифату солатин-набий» (Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам намозларининг сифати) китоби муқаддимасида келтирган тўртала имомнинг сўзларидан парчалар нақл қилиб, уларни Китоб ва Суннатга қайтишга ва бу икки асосни салаф солиҳлар тушунгандек тушунишга чақирувчиларга раддия билдиришда ўз сўзларининг асосига айлантиради.

Иккинчи китоб, Аҳмад ал-Баёнуний мушрифлиги (раҳбарлиги) остида чоп қилинган «Ижтиҳод ва мужтаҳидлар» китоби эди. Шундан сўнг, устоз

² Муҳаммад Носируддин Албоний: «Таҳзийрус-сажид мин иттихозил-кубури масажид» (94-с).

Муҳаммад Ийд Аббосий мазкур иккала китобга раддия сифатида ушбу «Ҳадийятус-султон» китобини қайта чоп қилдиради.

Устоз Муҳаммад Ийд Аббосий Аллома Маъсумийнинг ушбу рисоласи мавзусини ўқувчи онгига яқинлаштириш мақсадида унинг сарлавҳаси остига «Мусулмон киши тўрт мазҳабдан муайян бир мазҳабга эргашишга мажбурми?» деган қўшимча сарлавҳа қўяди.

Лекин, мазҳабпарастлардан бири бу китобда келтирилган гапларга чидай олмай, тилига келганини айта бошлади ва ўзининг «Ал-ламазҳабийя ахтору бидъатин тухаддидуш-шарийатал-ислаимийя» (Мазҳабсизлик ислом шариатига таҳдид солувчи энг хатарли бидъатдир) деб номланган рисоласини чиқарди. Муҳаммад Ийд Аббосий унга раддия сифатида «Бидъатут-таассубил-мазҳабий» (Мазҳабчилик таассуби бидъати) китобини ёзди.

Аллома Маъсумий раҳимахуллохнинг ушбу «Ҳадийятус-султон» (Япония мусулмонларига Султоннинг ҳадяси) китоби 1398 ҳижрий (1978), 1401 ҳижрий (1981) йилларда қайта чоп қилинди.

Учинчи нашри тугаб кетгач, ношир уни яна қайта чоп қилишга азм қилиб, мендан уни таҳқиқ қилишни сўради ва мен қўлимдан келганича уни таҳқиқ қилдим.

Мухолифлардан умид шуки, бизга нисбатан кўнгилларини кенгроқ қилсинлар. Чунки, фикрлардаги ихтилоф дўстона муносабатларга путур етказмаса яхши бўлади. Ва менга холис насихат қилишга уринсинлар. Чунки, насихат холис ниятли ва кўнгли

тоза одамнинг тутумидир. Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинганки: «Ҳикмат мўминнинг йўқотган нарсасидир, қаерда топса ҳам унга ҳақлироқдир». Аллоҳ Ўзи мададкор бўлсин.

Тақдим

Ҳукми олишда Китоб ва Суннатга мурожаат қилишнинг фарзлиги

Даставвал одамлар ўн аср мобайнида Одам алайҳиссалом миллатида битта уммат бўлган эди³. Кейинчалик шайтон уларни динларидан оздирди, уларга Аллоҳ ҳалол қилган нарсаларни ҳаром қилиб берди ва улар ихтилофларга берилдилар. Шундан сўнг, Аллоҳ таоло инсонларга бирин-кетин пайғамбарлар юборди. Улар инсонларни ягона Аллоҳга ибодат қилишга ва ихтилоф ўринларида фақат Унинг сўзини олишга буюрдилар.

Бу гапимизнинг асли-асоси қуйидаги ояти қари-мада баён қилинган: **«Одамлар бир миллат эдилар. Сўнг (ораларида келишмовчиликлар пайдо бўл-гач), Аллоҳ (мўминларга) хушхабар элтувчи ва (кофирларни жаҳаннам азобидан) кўрқитувчи пайғамбарларини юборди. Ва уларга қўшиб одам-лар орасида чиққан тортишувларга ҳакам бўлсин, деб ҳақ китобни нозил қилди»** (Бақара: 213).

Аввалги пайғамбарлардан анча замонлар ўтиб, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам одамларга тўғри йўлни баён қилиб бериш ва уларни келишолмай қолган ўринларида Аллоҳнинг изни билан ҳаққа йўллаш учун пайғамбар бўлиб келдилар.

³ Қаранг: Ибн Касир: «Тафсийрул-қуръанил-азийм (1/250), Ибн Қаййим ал-Жавзия: «Иғосатул-лаҳфан» (2/203-205).

Аллоҳ таоло айтади: «**Биз сизга иймон келтирган қавм учун ҳидоят ва раҳмат бўлган бу Китоб — Қуръонни фақат уларга ўзлари ихтилоф этаётган нарсаларни баён қилиб беришингиз учунгина нозил қилдик**» (Наҳл: 64).

Бу оятда Қуръоннинг нозил қилиниши сабаби баён қилиб берилди, Пайғамбарнинг вазифаси фақат етказиш экани белгилаб берилди, шунинг учун Аллоҳ таоло томонидан нозил бўлувчи оятлар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламни ўзларига нозил қилинган нарсаларга эргашишга буюрарди.

Аллоҳ таоло айтди: «**Эй Пайғамбар, Аллоҳдан қўрқинг ва кофир, мунофиқ кимсаларга бўйсунманг! Албатта, Аллоҳ билувчи ва ҳикмат эгаси бўлган Зотдир. Ва (фақат) сизга Парвардигорингиз томонидан ваҳий қилинадиган оятларга эргашинг! Албатта, Аллоҳ сизлар қилаётган амаллардан огоҳ бўлган Зотдир**» (Аҳзоб: 1-2).

Аллоҳ таоло айтди: «**(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам), Парвардигорингиздан сизга ваҳий қилинган нарсаларга эргашинг! Ҳеч қандай барҳақ илоҳ йўқ, магар Унинг Ўзи ҳақдир. Мушриклардан юз ўгиринг!**» (Анъом: 106).

Аллоҳ таоло айтди: «**Сўнгра (эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам), Биз сизни (дин) ишидан бир шариат (аниқ-равшан йўл) устида (барқарор) қилдик. Бас, сиз (фақат мана шу йўлга) эргашинг ва билмайдиган кимсаларнинг ҳавойи нафсларига эргашманг!**» (Жосия: 18).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Парвардигор таолонинг буйруғига ижобат қилдилар. Аллоҳ таолонинг Ўзи бу ҳақда шундай гувоҳлик беради: **«Ва у (сизларга келтираётган Қуръонни) ўз ҳавойи-хоҳиши билан сўзламас. У (Қуръон) фақат (Аллоҳ томонидан пайғамбарга) ваҳий қилинаётган (туширилаётган) бир ваҳийдир»** (Ван-нажм: 3-4).

Аллоҳ таоло бандаси ва элчисига амр этган буйруқлардан бири у зот ўзларига Парвардигор томонидан ваҳий қилинаётган нарсаларни инсонларга етказишлари ва баён қилиб беришлари эди.

Аллоҳ таоло айтади: **«Эй пайғамбар, сизга Парвардигорингиз томонидан нозил қилинган нарсани етказинг! Агар (бу фармонга амал) қилмасангиз, Унинг элчилигини (бандаларига) етказмаган бўлурсиз, Аллоҳ Сизни одамлардан (зараридан) сақлагай. Албатта Аллоҳ кофир қавми хидоят қилмас»** (Моида: 67).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Парвардигорларининг рисолатларини тўла-тўқис, заррача камайтирмасдан етказдилар. Бунга Аллоҳ таолонинг Ўзи ҳам, мўминлар ҳам шоҳидлик бердилар.

Аллоҳ таоло айтди: **«Бугун сизларга динингизни комил қилдим, неъматимни бенуқсон, тўқис қилиб бердим ва сизлар учун (фақат) Исломни дин қилиб танладим»** (Моида: 3).

Уммул муъминийн Оиша розияллоҳу анҳо Масрукқа айтганлар: «Ким сенга Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзларига нозил қилинган нарсалардан бирортасини яшириб айтмаганлар, деб

айтса, ёлгон айтибди» (Бухорий (8/275, 606), Муслим (3/8) ривоят қилганлар).

Ҳажжатул-вадоъда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳозир бўлган барча мусулмонлардан: «Сизлар мен ҳақимда сўраласизлар, шунда нима дейсизлар?», деб сўраганларида: «Гувоҳлик берамизки, Сиз Парвардигорингизнинг рисолатини етказдингиз, омонатни адо этдингиз, умматга холис насиҳат қилдингиз, ўз зиммангиздаги вазифани бажардингиз», дедилар. Шунда у зот соллаллоҳу алайҳи ва саллам кўрсаткич бармоқларини осмонга кўтариб, сўнг уни одамларга қаратиб: «Аллоҳим, Ўзинг гувоҳ бўл, Аллоҳим, Ўзинг гувоҳ бўл», дедилар⁴.

Аллоҳ таоло Ўз Пайғамбарига ваҳийга эргашиш ва уни одамларга етказиш ва баён қилиб беришни, улар ўртасида пайдо бўлган келишмовчиликларда у билан ҳукм қилишни буюрди. Сабаби, У Ўзи яратган халқлар учун қандай қонун-қоида ва шариатлар яроқли бўлишини Ўзи яхши билади. Зотан, ҳар бир санъаткор ўзи вужудга келтирган санъат асарини ўзи яхши билади. Инсонларни Аллоҳ яратган, уларнинг ҳолатлари нима билан тузалишини ва қандай қилса тўғрилиқда давом этишини Буюк Яратувчи ўзи билади. Аллоҳ таоло айтади: **«(Ахир) яратган зот (Ўзи йўқдан бор қилган нарсаларни) билмасми?! У**

⁴ Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳажлари ҳақида Жобир розияллоҳу анҳу ривоят қилган узун ҳадисдан парча. Шайх Албоний «Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳажлари» китобида ушбу ҳадиснинг ривоят йўллари батафсил айтиб ўтган. Қаранг: 73-саҳифа.

меҳрибон ва (ҳар нарсадан) хабардор Зотдир» (Мулк: 14). Агар гап-сўзлар ва иш-амаллар устидан ҳукм чиқариш ваколати инсонга бериб қўйилганида шахслар ва замонларнинг фарқли бўлишига қараб ҳукмлар ҳам ўзгариб кетарди. Зеро, ўзгармас бир ҳукм билан ҳукм қилиш инсон имкониятидан ташқари ишдир. Демак, шундай экан, Аллоҳ таоло бандаларини Ўзига ва Пайғамбарига итоат қилишга буюрди, оят ва ҳадисга муҳолиф бўлишдан қайтарди, ҳидоятни Ўз Китоби ва Пайғамбарининг Суннатида қафолатлади.

Аллоҳ таоло айтади: **«Аллоҳ ва Унинг пайғамбари бир ишни ҳукм қилган — буюрган вақтида бирон мўмин ва мўмина учун (Аллоҳнинг ҳукмини қўйиб) ўз ишларидан ихтиёр қилиш жоиз эмасдир. Ким Аллоҳ ва Унинг пайғамбарига осий бўлса, бас у очиқ йўлдан озиш билан йўлдан озибди»** (Аҳзоб: 36).

Аллоҳ таоло айтади: **«Кимки пайғамбарга итоат этса, демак, Аллоҳга итоат этибди»** (Нисо: 80).

Аллоҳ таоло айтади: **«(Пайғамбарнинг) амрига хилоф иш қиладиган кимсалар ўзларига бирон фитна-кулфат етиб қолишдан ёки аламли азоб етиб қолишидан ҳазир бўлсинлар!»** (Нур: 63).

Аллоҳ таоло айтади: **«Айтинг: «Аллоҳга бўйсунингиз ва пайғамбарга бўйсунингиз! Энди агар юз ўгирсангизлар бас, (пайғамбар) зиммасида ўзига юкланган нарса (яъни, одамларга Аллоҳнинг динини етказиш) бордир, сизларнинг зиммангизда эса ўзларингизга юкланган нарса (пайғамбарга бўйсунингиз) бордир. Агар унга бўйсунсангиз, ҳидоят**

топурсизлар. Пайғамбар зиммасида (сизларни зўрлаб динга киргизиш эмас, балки) фақат (сизларга Ҳақ динни) етказиш бордир» (Нур: 54).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтганлар: «Ким менга итоат этса, жаннатга киради. Ким менга итоат этмаса, бош тортган бўлади» (Бухорий (13/249) ривояти).

Яна айтганлар: «Мен сизларга маҳкам ушласангиз ҳаргиз адашмайдиган нарсани — Аллоҳнинг Китоби ва Расулининг Суннати қолдирдим» (Ҳоким (1/93), Байҳақий «Ас-сунанул-кубро»да (10/114) ва «Далоилун-нубувва»да 5/449) келтирганлар, исноди саҳиҳ).

Юқорида ўтганлардан маълум бўладики, агар тўғри йўлни истасак, ҳукми Китоб ва Суннатдан сўрашимиз фарз бўлади. Шунинг учун Аллоҳ таоло келишмовчилик ва ихтилоф пайтида Аллоҳ ва Расулига қайтишга, ҳал қилувчи сўнги сўз Китоб ва Суннатники бўлишига амр этган.

Аллоҳ таоло айтади: «**Эй мўминлар, Аллоҳга итоат қилингиз ва Пайғамбарга ҳамда ўзларингиздан бўлган (яъни, мусулмон) ҳокимларга бўйсунингиз! Бордию бирон нарса ҳақида талашиб қолсангиз, — агар ҳақиқатан Аллоҳга ва охираат кунига ишонсангиз — у нарсани Аллоҳга ва пайғамбарига қайтарингиз! Мана шу яхшироқ ва чиройлироқ ечимдир»** (Нисо: 59).

Ушбу оят далолатига кўра, хусуматлар ва ҳукми билинмаган ишлар Аллоҳнинг Китоби ва Пайғамбарининг Суннатига қайтарилиши лозим, мусулмонлар ўзаро ихтилоф қилган ишларида шу икки манбага

муружаат қилишлари керак. Мана шугина иймон ва итоат белгисидир. Низо ўринларида Китоб ва Суннатдан ҳукм сўрамаган ва бу икки манбага муружаат қилмаган киши Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирган бўлмайди. Иймон доирасининг марказий нуктаси саналадиган мазкур улкан ишдаги энг катта далил Аллоҳ таолонинг қуйидаги ояти бўлса керак: **«Йўқ, Парвардигорингизга қасамки, то улар ўз ўрталарида чиққан келишмовчиликларда сизни ҳакам қилмагунларича ва кейин сиз чиқарган ҳукмдан дилларида ҳеч қандай танглик топмай, тўла таслим бўлмагунларича — бўйсунмагунларича зинҳор мўмин бўла олмайдилар»** (Нисо: 65).

Унинг залворидан ерлар титраб, тоғлар қулайдиган, мўминнинг вужудига қалтироқ кириб, юраклар бўғизларга етадиган бу оғир қасам билан ҳокимларнинг ҳокими бўлган Зот Ўз нафсига қасамёд қилиб айтадики, ҳеч бир киши то барча ишларида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни ҳакам қилмагунларича мўмин бўла олмайди, у зот нимага ҳукм қилсалар, унга зоҳирда ҳам, ботинда ҳам бўйсунуш фарз бўлади. Чунки, у ҳақдир. Ҳақдан сўнг залолатдан бошқа нима ҳам бўларди?!⁵

Бу Аллоҳ ва Расулининг сўзига на бирон бир қонунни, на урфни, на қабила оқсоқоли фикрини, на кишиларнинг далилсиз сўзларини, на ақлий қиёснни, на шахсий тажрибани муқаддам кўядган, балки Аллоҳ жалла ва жалолуҳу ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи

⁵ Қаранг: Ибн Касир: «Тафсийрул-куръанил-азийм», «Нисо» сураси 59- ва 65- оятлари тафсири.

ва салламнинг чакириқларига ҳеч қандай тараддудсиз ва суслик қилмасдан, дарҳол ижобат қиладиган, зоҳирда ҳам, ботинда ҳам таслим бўладиган тўла ва мутлақ ҳокимиятдир. Ундан бошқаси тақлид асосига ва кишиларнинг фикрларига суянадиган кинғир ҳокимиятлардир.

Саҳобалар розияллоҳу анҳум ақлли зотлар бўлганлари ҳолда ўз етакчиликларини ва ақллари тизгинини осмондан унга ваҳий келадиган ва Куръон нозил бўладиган Содику Масдуқ зотга топшириб қўйган эдилар. У зот ўзларига нозил бўлаётган оятлар тафсирини Аллоҳ истаганидек билардилар. У зот нимайки қилсалар, улар ҳам шуни қилишарди. Шунинг учун Аллоҳ улардан рози бўлди ва улар ҳам Аллоҳдан рози бўлдилар.

Улардан кейин тобеинлар ҳам мана шу тўғри манҳажда юрдилар ва шу йўлни тутдилар.

Иш уч аср мана шу йўсинда давом этди. Дунёларидан озгина нарсага қаноат қиладиган уламолар вужудга келди. Улар илмга фақат уни зиммаларидаги вожиб деб кўрганларидан машғул бўлишган, қалблари султонлар хузуридаги обрў-эътибор умидидан холи бўлган, нафслари ўз нафсларига муҳаббат қўйишдан пок бўлган, бахт-саодатларини фақат Парвардигорларининг ибодати ва итоатида деб кўрган эдилар. Атрофларида шогирдлари улардан илм ва ҳикмат ўрганишар, уларнинг диллари ва ақлларини шаффоф руҳоният қамраб олганди. Агар бир масаланинг ҳукмини Аллоҳнинг Китоби ва Расулининг Суннатларида ёки улардан бирида топсалар, уни маҳкам ушлардилар. Агар бу икки

манбадан тополмасалар, умматнинг ижмоъига мурожаат қилардилар. Зеро, уммат залолат устида жамланмайди. Агар ундан ҳам тополмасалар, ўша масалани Қуръон ё Суннатдаги бошқа шундай бир масалага киёс қилардилар, истинбот (ҳукм чиқариш) йўли билан шаръий ҳукмга эришиш йўлида бор куч-ҳаракатларини сарфлардилар.

Баъзилари тўғрилиқка эришсалар, баъзилари хато ҳам қилардилар. Бирок, бунда улар маъзур ва маъжур (ажрга эга) бўлардилар. Бунинг бир неча сабаблари бор бўлиб, Имом Шофеий уларни қўйидаги балоғатли ибора билан мўъжазгина қилиб ифодалаган эди: «Аmmo, биз Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан собит бўлган (яъни, саҳих) бир ҳадисга муҳолиф бўлишимиз, — умид қиламанки, бу билан бизни айбламайдилар иншооллоҳ — бунга ҳеч ким ҳақли эмасдир. Лекин, баъзан киши суннатни билмайди (яъни, ҳадисдан беҳабар бўлади) ва суннатга хилоф қилиш қасди бўлмаган ҳолда унга хилоф сўз айтади. Баъзан киши ғофил бўлиб, таъвилда хатога йўл қўяди..» (Ар-рисала: 219-с).

Шайхулислом Ибн Таймия буюк имомларнинг суннатга хилоф қилишларига бир неча узрлар баён қилиб, жумладан шундай дейди:

«Маълумки, уммат тан олган забардаст улаомлардан ҳеч бири Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам суннатларидан хоҳ катта, хоҳ кичик бўлсин, бирортасига муҳолиф сўз айтишга қасд қилмаган. Барчалари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга эргашиш фарз эканига, ҳар қандай одамнинг сўзини қабул қилиш ҳам, тарк қилиш ҳам мумкинлигига ва

фақат у зотнинг сўзлари бундан мустасно эканига қатъий иттифоқ қилганлар. Лекин улардан бирортаси саҳиҳ ҳадис мавжуд бўла туриб, унинг зиддига бир сўз айтган бўлса, ўша ҳадисни тарк қилганлигида у учун узр бўлмоғи зарур бўлади.

Узрлар жами уч турли бўлиши мумкин:

Биринчи: Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ушбу ҳадисни айтмаганлар, деб эътиқод қилиши;

Иккинчи: Бу сўз билан ўша масалани ирода қилмаганлар, деб эътиқод қилиши;

Учинчи: (Ҳадиснинг) ҳукми мансوخ, деб эътиқод қилиши.

Бу уч турли узрларнинг ҳар бири ортида бир неча сабаблар бор...». Сўнгра уларнинг сабабларини ва бунга мисолларни зикр қилади.⁶

Бироқ, имомнинг узри унинг шогирдларига — уларга ҳақ очилганидан ёки баён қилинганидан сўнг — узр бўлиб қолмайди. Тўрт имомнинг айни шу маънони таъкидлайдиган, ўзларига тақлид қилинишга нисбатан уларнинг мавқифларини (позицияларини) баён қилиб берадиган ва ўзларини бундан пок эканларини эълон қиладиган сўзлари ворид бўлган. Бу эса уларнинг илму тақволарининг камолига далолат қилади. Зеро, улар бу сўзлари билан Суннатнинг ҳаммасини тўла эгалламаган эканларига ишора қилганлар. Шогирдлари уларнинг турли иборалар билан айтилган бир неча сўзларини ривоят қилган-

⁶ «Рафъул-малам анил-аимматил-аълам» (9-10-саҳифалар).

ларки, ҳаммаси битта маънога, яъни саҳиҳлиги собит бўлган ҳадисни маҳкам ушлаш ва кишиларнинг унга муҳолиф фикрларини тарк қилиш фарзлигига далолат қилади. Жумладан, Абу Ҳанифа раҳимаҳуллоҳ шогирди Абу Юсуф раҳимаҳуллоҳга шундай насиҳат қилади: «Вой бўлсин сенга эй Яъқуб (Абу Юсуф), менадан эшитган ҳар бир сўзни ёзаверма. Чунки мен бугун бир фикрни ихтиёр этсам, (мумкинки) эртага уни тарк қиламан. Эртага бир фикрни ихтиёр этсам, (мумкинки) индинга уни тарк қиламан».⁷

Бошқа имомлардан ҳам шу маънодаги сўзлар нақл қилинган ва барчалари «Агар ҳадис саҳиҳ бўлса, шу менинг мазҳабимдир», деган фикрда иттифоқ қилганлар.⁸

⁷ Албоний: «Сифату солатин-набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам» (25-с).

⁸ Имомлар саҳиҳ ҳадисни ўз наздларида саҳиҳ бўлса ҳам, ўзларидан бошқа ушбу соҳа кишилари наздида саҳиҳ бўлса ҳам қабул қилганлар. Аллома Ибн Ҳазм раҳимаҳуллоҳ айтганидек: «Яъни, ўз наздида саҳиҳ бўлса ҳам, бошқа имомлар наздида саҳиҳ бўлса ҳам...». Шаъроний «Ал-мезон»да (1/57) келтирган.

Мен (Ҳилолий) айтаман: Бунга ҳужжат ўлароқ бир неча ривоятлар нақл қилинган. Жумладан, Имом Шофеий раҳимаҳуллоҳ Имом Аҳмад раҳимаҳуллоҳга шундай деган: «Эй Абу Абдуллоҳ, сизлар саҳиҳ ҳадисларни биздан кўра яхшироқ биласиз. Агар саҳиҳ ҳадис бўлса, менга билдилинг, токи мен унга амал қилай, майли кўфалик бўлсин, басралик бўлсин ё шомлик бўлсин...».

Исноди саҳиҳ, Абу Нуъайм «Ҳиятул-авлия»да (9/170), Ибнул Жавзий «Манақибул-имам Аҳмад»да (499-с), Хатиб Бағдодий «Масъалатул-ихтижаж биш-шафий»да (70-с) ва бошқалар ривоят қилганлар.

Алома Ибн Ҳазм раҳимахуллоҳ айтади: «Уларнинг ўзлари ҳам тақлид қилинган фуқаҳолар тақлидни ботил санаган ва ўз асҳобларини уларга тақлид қилишдан қайтарган эканларига иқрор эдилар. Бу борада имомлар ичида энг қаттиқ тургани Шофеий раҳимахуллоҳ эди. У саҳиҳ асарларга эргашишни ва ҳужжат вожиб қилган нарсаларни олиш лозимлигини таъкидлар, тақлиддан буткул поклигини эълон қиларди. Аллоҳ бу ишини манфаатли қилган ва ажрини улуғ қилган бўлсин, жуда кўп яхшилиқларга сабаб бўлди».⁹

Шу сабабдан ҳам илгари имомларнинг тобеълари бўлмиш уламолар ўз имомларининг барча сўзларини ҳам олишавермаган, балки улардан айримларини суннатга муҳолиф келгани сабабли тарк қилишган эди. Ҳатто, Имом Муҳаммад ибн Ҳасан ва Имом Абу Юсуф раҳимахумаллоҳ устозлари Абу Ҳанифа раҳимахуллоҳга мазҳабнинг тахминан учдан бирида хилоф қилганлар.¹⁰

Кейинги давр уламоларидан ҳам баъзилари шу йўлни тутишган, мазҳабга мансубликлари уларни мазҳаб бошлиғининг фикрига муҳолиф далилни билишган вақтда ўз мазҳабларига хилоф қилишдан тўсмаган эди. Мисол учун, Имом Нававий туя гўшти таҳоратни синдириши борасида шофеия мазҳабига муҳолиф бўлганди.¹¹

⁹ «Ал-иҳкам фий усулил-аҳкам» (6/118).

¹⁰ «Ҳошия Ибн Обидийн» (1/62).

¹¹ «Ал-мажмуъ» (2/58-60), Шарҳ Муслим» (4/48-49).

Модомики, салафи солихлар тақлид, қарамлик ва ақлни ишлатмасликни Ислом рад ва инкор қиладиган иш деб, мусулмон киши уни зарурат бўлмаган пайтда ушлаши муносиб эмас, деб санаган эканлар, қандай қилиб ислом уммати ҳаётида асл-асос бўлиб келган ижтиҳод фавқулудда (иккиламчи) ишга айланиб қолди?!¹²

¹² Айримлар имомларнинг тақлидни айблаб айтган сўзларини улар қасд қилган маънодан буриб юбориш ва бошқача талкин қилишга уринганлар ва «бу сўзларни улар ўз даражасига етишган ва мутлақ ижтиҳод мартабасига етган кишиларга нисбатан айтганлар», деганлар.

Мен айтаманки, бундай таъвил қилиш бир неча сабабларга кўра нотўғридир:

а) Мутлақ мужтаҳид Китоб ва Суннатга қайтиши учун ўзига ўхшаган бошқа бир мужтаҳиднинг сўзига асло муҳтож эмас, демак бу сўз муқаллид ва муттабиъ (эргашувчи) ҳақида айтилган экани маълум бўлади.

б) Имомларнинг бу сўзлари уммат ичида бўлган, имомлар сўзларини асл-асос қилиб олиб, Китоб ва Суннатдан юз ўгиришлари хавфи бўлган гуруҳларга қаратилганди, мужтаҳиддан бундай хавф қилинмайди.

в) Имомларнинг сўзлари шогирдларига қарата айтилган. Табиийки, шогирдлар ўз устозларининг дарс ҳалқаларида иштирок этиш учун келиб турар эканлар, мутлақ ижтиҳод даражасига эришган эмасдилар.

г) Имомлар раҳимахумуллоҳнинг бу маънодаги сўзлари кўп ва машҳур бўлгани ҳолда, уларда мазкур қайд-чекловлардан биронтаси кўрилмайди. Шунинг учун то чекловчи бирор далил келмагунича уларнинг сўзлари умумийлигича қолади.

д) Агар имомларнинг сўзлари таъвилини фақат мужтаҳидларгина биладиган бўлсалар ва муқаллидлар даъволарича, ҳижрий тўртинчи асрдан кейин мужтаҳид чиқмаган бўлса, у ҳолда муқаллидлар мужтаҳид бўлмаган ҳолларида қандай қилиб имомларининг сўзларини бундай таъвил қилишга журъат этадилар?!¹

Дилларни ўзгартириб, бошларни айлантириб қўйган бундай улкан фикрий тўнтаришга олиб келган бир талай сабаблар борки, улар ичида диний омил йўқлигида шак-шубҳа йўқдир.

Бу омиллар айланиб келиб, асосан сиёсатларга тақалади. Чунки, ижтиҳод уламоларнинг исломий қоидалар доираси ичида эркин фикрлашлари чўққисини ўзида мужассам этгани учун кўп ҳокимлар ижтиҳоддан қўрқишар, ижтиҳод уларнинг ҳокимиятни ўз истакларича бошқаришларига халақит берарди. Мисол учун, Имом Моликнинг мажбурланган кишидан талоқ содир бўлмаслиги ҳақидаги фатвоси Банул Аббос халифаларининг оромларига анча путур етказган, чунки улар одамларнинг уларга берган байъатларига ишонч ҳосил қилиш мақсадида ана шу талоқни (яъни, агар байъатимда содиқ бўлмасам хотиним талоқ бўлсин деган гапни айтишга мажбурлашни) ўйлаб топган эдилар. Ҳокимлар одамларни муайян мазҳабларда юришга мажбур қилмоқчи ҳам бўлганлар, бироқ бу ишлари аввал-бошдаёқ Аллоҳ йўлида маломатчининг маломатидан қўрқмайдиган уламоларнинг инкорига дуч келган.

Халифа Мансур одамларни мажбуран Имом Молик мазҳабида юришга буйруқ бермоқчи бўлганида Имом Моликнинг ўзи биринчи бўлиб бунга қарши чиққан ва: «Эй амирал-муъминийн, бундай қилманг. Чунки, одамларга сўзлар етиб келган, ҳадисларни эшитганлар, ривоятлар нақл қилганлар, ҳар бир қавм илгари ўзига етиб келган нарсани ушлаб, ўшанга амал қилиб келган. Энди уларни эътиқодларидан қайтариш

кийин, одамларни ўз ҳолига қўйинг, ҳар бир диёр аҳли ўзи танлаган нарсасида қолаверсин», деган эди.¹³

Мазкур забардаст уламолар ўтиб кетганларидан кейин ҳокимларнинг рағбатларига ижобат қилувчи қавмлар (яъни, илм аҳллари) пайдо бўлди. Уларнинг ҳимматлари сушт, азму қарорлари заиф бўлиб, илгариги пешқадам зотларнинг (илмлари) дастурхонидаги увоқлар билан ҳаёт кечиритишни хуш кўрдилар ва (илмда) ожизликлари туфайли Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам уммати ҳижрий тўртинчи юз йилликдан кейин унумсиз бўлиб қолганини айта бошладилар.

Бу эса ижтиҳоддан кўрқув фикрини ривожлантираётган сиёсатчиларнинг ижтиҳод эшигини ёпиш рағбатига айна мос тушадиган гап бўлди.

Ибн Халдун айтади: «Уни (яъни, ижтиҳодни) унга нолойиқ бўлган ва раъйлари мўътабар бўлмаган кишиларга топшириб қўйилиши хавфи бўлгани боис (илмда) ожизликларини эълон қилиб, одамларни ўшаларга (яъни, илгариги пешқадамларга) тақлид қилишга чорладилар, тақлидларида ундан бунга ўтишдан ман қилдилар ва фақат ҳар бир муқаллид ўзи эргашган мазҳабигагина амал қилиши лозимлигини уқтирдилар...»¹⁴

Ижтиҳодни ман қиладиган кишиларнинг далил ҳалталарини титкилаб кўриб, унда ижтиҳод эшигини

¹³ Ибн Абдилбар: «Ал-интиқоъ фий фазлис-саласатил-аймматил-фуқаҳо» (41-с).

¹⁴ «Муқаддима Ибн Халдун» (448-с).

ёпишган биринчи кундан тортиб то бугунгача на Китобу Суннатдан, на асар ва на мўтабар ижмоъдан бирон шаръий далиллари борлигини топмадик. Бор-йўқ далиллари шуки, уммат на илм, на тақво жиҳатидан ижтиҳодга лаёқати бўлмаган мужтахидлик даъвосидаги кишиларга эргашиб кетиб, адашиш ва чалкашликларга тушиб қолмаслиги ва бунинг натижасида динбузарлик қилиб, дин аҳкомларини ўйин қилиб олмаслиги ва диний тартибсизликни (анархияни) пайдо қилиб қўймаслиги учунгина уламолари ижтиҳод эшигини ёпган эканлар.

Шайх Муҳаммад Ҳомид айтади: «Лекин, ижтиҳодга лаёқати бўлмаган киши мужтахидлик даъво қилмаслиги ва биздан олдинги умматларда содир бўлганидек кенг кўламдаги диний анархияга тушиб қолмаслигимиз учун, ана шунинг учун тақводор уламолар бу умматга унинг адашиш ва чалкашликка тушиб қолишидан шафқат қилиб бу эшикни ёпишни рай қилганлар».¹⁵

Бу сўзда тўғрилиқдан улуш йўқдир. Чунки, бу гапда заррача эътибор бўлганида, Аллоҳ албатта унга бизни йўллаган бўларди. Чунки, У башарият учун дину дунёларида нима салоҳиятли бўлишини ҳам, нима улар учун зарарли бўлишини ҳам яхши билади. Шунинг учун уларнинг ҳаётларидаги катта-ю кичик ишларни қўймасдан, ҳаммаси учун буйруқ ё қайтариқлар содир этган, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва

¹⁵ Муҳаммад Ҳомид: «Лузум иттибаъ мазаҳибил-аимма ҳасман лил-фавзод-динийя» (10-с).

саллам уларни қўймасдан ҳаммасини етказиб кетганлар.

Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва саллам айтганлар: «Аллоҳ сизларга буюрган ишлардан бирортасини ҳам қўймасдан, мен уни сизларга буюрдим. Аллоҳ сизларни қайтарган ишлардан бирортасини қўймасдан, мен ундан сизларни қайтардим».¹⁶

Аллоҳ таоло катта бир хатарни, улкан бир ёмонликни ва асрлар мобайнида ислом умматини қоплаб оладиган ва ҳамма ёқда диний анархияни пайдо қиладиган, мусулмонларни тирқиратиб, бўлиб ташлайдиган қора кунлар келишини била туриб, ундан огоҳлантирмаган бўлиши ақлга тўғри келадими?! Ёки У — субҳанаҳу — бандаларини улар бошига таҳдид соладиган нарсадан хабардор этишни унутганмикин?! Асло ундай бўлиши мумкин эмас!! Аллоҳ таоло айтади: **«Парвардигорингиз унутувчи эмасдир»** (Марям: 64).

Битта нарсани билишингиз кифоя қиладики, Аллоҳ таоло қиёмат олдидан мусулмонларнинг бир авлоди йўлиқадиган жуда катта бир хатарни, яъни Дажжол чиқишини билиб, Ўзининг сўнгги пайғамбари воситасида ҳамма мусулмонларни огоҳлантирган. Шунингдек, ўтган пайғамбарлар ҳам умматларини ёлғончи ғилайдан (яъни, Дажжолдан) огоҳлантирган.

¹⁶ Саҳихун лиғойриҳи, Шофеий «Сунан»ида (1/14), «Арисала»да (87-с) келтирган.
Шайх Албоний «Ас-саҳиҳа»да (4/416-417) саҳиҳ санаган.

Анас ибн Молик розияллоху анхудан ривоят қилинган ҳадисда Расулulloҳ соллаллоху алайҳи ва саллам айтганлар: «Ҳамма пайғамбарлар умматларини каззоб ғилайдан огоҳлантирганлар. Огоҳ бўлингларки, у ғилайдир, сизларнинг Парвардигорингиз ғилай эмас, унинг (яъни, Дажжолнинг) икки кўзи ўртасига «кофир» (ك ف ر) деб ёзилган бўлади».¹⁷

Фарқи шуки, фақат Муҳаммад соллаллоху алайҳи ва саллам ўз умматларини ўтган умматлар билмаган тафсилотлардан хабардор этганлар ва айтганларки: «Мен сизларга Дажжол ҳақида бирон-бир Пайғамбар ўз қавмига айтмаган бир гапни айтиб берайми? У ғилайдир, у билан бирга жаннат ва дўзахга ўхшаш нарса келади. Унинг жаннат деб айтаётгани дўзах бўлади».¹⁸

Мусулмонларнинг бир авлоди йўлиқадиган бу бало ҳақидаги ҳадислар мутавотирлик даражасига етган бўлса-ю¹⁹, нима учун барча мусулмонларни қоплаб оладиган шундай катта диний анархия ҳақида Мустафо соллаллоху алайҳи ва саллам Суннатларида бирор хабар топмаямиз?! Бу нарса Аллоҳнинг дини ҳақида билиб-билмай гапириш, Аллоҳ номидан ёлғон

¹⁷ Бухорий (13/91 – Ал-фатҳ), Муслим (18/59-Нававий).

¹⁸ Бухорий (13/90 – Ал-фатҳ), Муслим (18/62-Нававий).

¹⁹ Аҳли илмлардан бир жамоаси шундай деганлар. Жумладан, Саховий «Фатхул-муғийс»да (3/44), Ибн Касир «Тафсирул-куръанил-азийм»да (1/591-595), Каттоний «Назмул-мутаносир»да (147-с), Албоний «Ал-ҳадийсу хужжатун бинафих»да (64-с), «Вужубул-ахзи бихадийсил-оход»да (34-с) келтирганлар.

тўқиш ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга нисбатан кизб эмасми, ахир?!

Асрлар мобайнида ижтиҳод эшиги очик қолиши ортидан бутун уммат бошига келадиган бу фитна масиҳи дажжол фитнасидан ҳам каттароқ дейдиган бўлсак, бу гап Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг мана бу ҳадислари билан рад қилинадики: «Одам (алайҳиссалом) яратилганидан тортиб то киёматгача Дажжолдан кўра (фитнаси) каттароқ халқ (махлук) йўқдир»²⁰.

Биз кейинги даврлар муқаллидлари ўзлари бошлари билан шўнғиб кетган мазҳабчилик таассуби фитнасини ҳимоя қилиш мақсадида ўйлаб топишган бу улкан фитна ҳақида бирон саҳиҳ хабар ё асарга дуч келармикинмиз, деб Суннат девонларини варақлаб чикдик, бироқ ҳеч нарса топмадик. Аксинча, ижтиҳод эшигини ёпишдан келиб чиққан мазҳабчилик таассубидан огоҳлантиришни топдик.

Амр ибн Қайс ас-Сақуний айтади: «Отам билан бирга Муовия ҳузурига бораётган элчилар ичида йўлга чикдим. Бир кишининг одамларга ҳадис сўзлаётганини эшитдим. У шундай дерди: «Ёмонлар юқори кўтарилиши, яхшилар пастлатилиши, амални йиғиштириб кўйилиши ва гапнинг ғолиб бўлиши, қавм ичида «маснот» (المُتَنَات) ўқилиши ва улар ичида буни ўзгартирадиган ва инкор қиладиган кишининг бўлмаслиги қиёмат аломатларидандир».

²⁰ Муслим (18/86-Нававий). Нававий раҳимахуллоҳ айтади: «Бундан мурод — фитнаси каттароқ ва шон-шавкати буюкроклигидир».

«Маснот» нима?», деб сўралди.

«Аллоҳ азза ва жалланинг Китобидан бошқа ёзилган нарсалар», деди²¹.

²¹ Саҳиҳ, Ҳоқим (4/554-555), Ибн Асоқир «Тарих Димашқ»да (13/593). Ибн Аби Шайба «Ал-мусаннаф»да (15/165), Байҳақий «Шуъабул-иймон»да (5199) келтирганлар. Ҳоқим саҳиҳ санаган, Заҳабий унга мувофиқ бўлган.

Шайх Албоний «Ал-ҳадису ҳужжатун бинафсиҳ»да (80-с) айтади: «Бу ҳадис гарчи мавқуф бўлса ҳам, унга марфуъ ҳукми берилади. Чунки, бу курук раъй билангина сўзланмайдиган ғайбий ишлардандир, хусусан баъзи ровийлар уни марфуъ деганлар».

Албоний «Ас-саҳиҳа»да (6/774-776) айтади: «Бу Абдуллоҳ ибн Амр ибн Ос розияллоху анхумо ҳадисидан бўлиб, Амр ибн Қайс ал-Киндий ундан ривоят қилган ва ундан бошқа кўпчилик ривоят қилган, баъзилар марфуъ, баъзилар мавқуф дейишган, бу марфуъ ҳукмидадир, чунки у курук раъй билан айтилмайди».

Кейин айтади: «Фойда: Бу ҳадис Набий соллаллоху алайҳи ва саллам нубувватлари аломатларидан бири бўлиб, унда айтилган ишларнинг ҳаммаси, хусусан «маснот»га тааллуқли бўлгани рўёбга чикди. Маснотдан мурод, ровий тафсир қилганидек, Аллоҳнинг Китобидан ва шунингдек, унга тааллуқли бўлган набавий ҳадислар ва салафий асарлардан бошқа битиклардир. Маснотдан мурод гўё мукаллидларга фарз қилинган мазҳабий китоблар бўлиб, бугунги кунда жумхур мазҳабпарастларда гувоҳ бўлиб турилганидек, бу китоблар замонлар ўтиши билан уларни Аллоҳнинг Китобидан ва Расулининг Суннатидан буриб юборди. Афсуслар бўлсинки, улар ичида докторлар ва шариат факультетлари битирувчилари ҳам бор. Уларнинг барчаси мазҳабларни дин деб ушлаганлар ва уларни одамларга, ҳатто олимларга ҳам фарз қиладилар. Уларнинг катталаридан бири Абул Ҳасан ал-Кархий ал-Ҳанафийнинг машҳур бир гапи борки: «Асҳобларимиз фикрига муҳолиф бўлган ҳар қандай оят ё таъвил қилинади ё эса мансүхдир. Худди шунингдек, ҳар бир ҳадис ҳам ё таъвил қилинади, ё эса мансүх дейилади».

Мен бу ҳадисни бир қавмга сўзлаб бердим, улар ичида Исмоил ибн Убайдуллоҳ ҳам бор эди. У: «Мен ҳам ўша сиз бўлган мажлисда бор эдим. У кишининг кимлигини биласизми?», деди. «Йўқ», дедим. «У Абдуллоҳ ибн Амр», деди.

Ҳа, муқаллидлар ичида «маснот»ни ўқилди, гўёки у Аллоҳ таоло тарафидан нозил қилинган китобдек, ичларида унинг бир ҳарфини ҳам ўзгартирадиган одам бўлмади. Улар динни бўлиб ташладилар, дин аҳлини гуруҳларга айлантирдилар, ҳар бир гуруҳ ўзининг матбуъи (эргашган кишиси) ёнини олади ва фақат унга чорлайди, унга муҳолиф бўлганларни қоралайди ва уларнинг сўзларига амал қилишни лозим кўрмайди, ҳатто улар гўё бутунлай бошқа миллатдек, уларга қарши раддиялар беришга, уларнинг сўзларини ўз эътиқодлари ва мазҳабларига мувофиқлаштиришга зўр бериб уринадилар. Таассуб уларда шу даражага етганки, ҳатто улардан бирлари — ўзи исломий университетлардан бирида устоз — шундай дейди: «Мен «Зодул-маъод» китобини шундай ҳанафийлаштирдимки — яъни, унга шу даражада ҳанафийлик либоси кийдирдимки — агар Ибн Қаййим уни кўрса, албатта ҳанафий бўлиб кетарди».

«Уларнинг китоблари, бизнинг китобларимиз, уларнинг имомлари, бизнинг имомларимиз, уларнинг мазҳаби, бизнинг мазҳабимиз», деган сўзларни қўлайдилар.

Улар мазҳабларни асл-асос қилиб олиб, Қуръони Каримни унга тобеъ қилдилар. Ҳеч шак-шубҳасиз, «маснот» мана шудир».

Қуръонни маҳжур (тарк қилинган нарса) қилдилар, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Суннатлари унутилди, мабодо бор бўлса ҳам, фақат табаррукланиш учун қолди. Аллоҳ таолонинг қуйидаги сўзлари гўё уларда мужассам бўлди: **«Сўнг (одамлар) ишларини (яъни, динларини) бўлакларга бўлиб юбордилар. Ҳар бир гуруҳ ўз олдиларидаги нарса (дин) билан хурсанддилар»** (Муъминун: 53).

Яъни, ҳар бир фирқа китоблар тасниф қилиб, ўшаларни ушладилар, ўшаларга амал қилдилар ва бошқа китобларни тарк қилиб, фақат ўша китобларга чақирдилар.

Мазҳабчилик таассубини эзиб янчиб ташлайдиган энг катта далил Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхудан ривоят қилинган қуйидаги марфуъ ҳукмидаги ҳадис бўлса ажаб эмас.

У киши айтдилар: «Унинг ичида катталар қариб, ёшлар улғаядиган, одамлар уни суннат деб ушлаб, ундан бирон нарса тарк қилинса суннат тарк қилинди, дейдиган фитналар сизларни ўраб олганида, қандай қиларкансизлар?!».

«Бу қачон бўлади»?», деб сўрадилар.

«Олимларингиз кетса, (илмсиз курук) қориларингиз кўпайса, фақиҳларингиз камайса, амирларингиз кўпайса, омонатдорларингиз камайса, охират

амали билан дунё талаб қилинса, диндан бошқа нарса учун фақиҳ бўлинса», дедилар²².

Имом Ибн Қаййим ал-Жавзия мазҳабчиликдаги кишиларнинг фикрларига таассуб қилиш фитнасини чиройли қилиб тушунтиради. У энг яхши асрлар аҳлларини, уларнинг тўғрилиқ йўлига эргашганларини баён қилгач, шундай дейди: «Сўнг улардан кейин ўринларига келган авлодлар динларини парчаладилар ва гуруҳ-гуруҳларга бўлиниб, ҳар бир гуруҳ ўз олдидаги нарсалар билан хурсанд бўлди, мазҳабларга таассуб қилишни диёнатлари ва асосий сармоялари қилиб олдилар, бошқа бирлари эса тақлиднинг ўзи билангина қаноатланиб: **«Албатта бизлар ота-боболаримизни бир миллат — дин устида топганмиз ва албатта бизлар уларнинг изларидан бориб хидоят топгувчидирмиз»** (Зухруф: 22), дедилар, ҳар икки гуруҳ ҳақдан четда бўлиб қолди, ҳақ тили уларга қарата: **«Сизларнинг хомхаёлларингиз ҳам, аҳли китобнинг хомхаёллари ҳам ҳақ эмас»** (Нисо: 123) деб хитоб қиларди.

Шофеий раҳимаҳуллоҳ айтганлар: «Мусулмонлар ижмоъ-иттифоқ қилганларки, кимгаки Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг суннатлари очиқ-равшан маълум бўлса, у киши уни қўйиб, бошқа бировнинг гапини олиши мумкин эмас».

Абу Умар ва бошқа уламолар айтганлар: «Одамлар муқаллиднинг илм аҳлидан саналмаслигига ва илм

²² Саҳиҳ, Доримий (1/64), Ҳоқим (4/514), Ибн Абдилбар «Жомий баянил-илм»да (1/188), Ибн Ҳазм «Ал-ихкам фий усулил-аҳкам»да (6/175) ва бошқалар келтирганлар).

ҳақни далили билан билиш эканига ижмоъ қилганлар».

Иш Абу Умар раҳимахуллоҳ айтганидекдир. Зеро, одамлар илм далилдан ҳосил бўлувчи маърифат экани ҳақида ихтилоф қилмайдилар. Аммо, далилсиз бўлганида у тақлидга айланади.

Мазкур икки ижмоъ ҳавосига таассуб қилувчи ва кўр-кўрона тақлид қилувчини уламолар жамоатидан чиқаришни ва улардан пайғамбарларнинг меросидан бўлган улушларга ҳақдорлик соқит бўлишини ўз ичига олган. Зеро, уламолар пайғамбарларнинг ворисларидир, пайғамбарлар эса олтин ва кумуш мерос қолдирмаганлар, балки илмни мерос қўйганлар, ким уни олса тўла улушни олган бўлади. Ахир Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва саллам олиб келган нарсани ўзи эргашган кишининг қавлига қайтаришга жон жаҳди билан уринадиган, соатлаб умрини таассуб ва ҳавога зое қиладиган ва зое қилаётганини ўзи сезмайдиган киши қандай қилиб Пайғамбар вориси бўла олади?! Аллоҳга қасамки, бу кенг ёйилган ва кўзларни кўр қилиб, дилларни тош қотириб қўйган, гўдаклар унда улғайган, катталар унда кексайган, шу туфайли Қуръон тарк қилинган жуда катта фитнадир. Бу нарса Аллоҳнинг Китобда битиб қўйилган қазо ва қадари билан бўлди. Ушбу бало кенгайиб, у сабабли ҳолат оғирлашиб шу даражага етдики, кўпчилик одамлар ундан бошқасини билмайдиган, фақат уни илм деб санайдиган бўлиб қолди, ҳақни ўз ўрнидан талаб қилувчи улар наздида фитнага дучор бўлган кишига ва ҳақни афзал кўрувчи зиёнкорга айланди. Ўзларига мухолиф бўлганлар йўлига тузоқ қўядиган, улар учун

ёмонлик тилайдиган, уларга жаҳолат, зулм ва саркашлик ўқини отадиган, биродарларига: **«Дарҳақиқат мен у сизларнинг динингизни ўзгартириб юборишидан ёки Ер юзида бузгунчилик авж олдиришидан кўрқмоқдаман»** (Ғофир: 26) дейдиган бўлиб қолдилар.

Ўз кадр-қимматини биладиган кишига уларга илтифот қилмаслик ва улар олдидаги нарсага рози бўлмаслик муносиб бўлади. Агар унга суннати набавийя илми воқеъ бўлса, ўшанга енг шимариши лозим. Ҳали ғиз этиб қиёмат қойим бўлиб, қабрдагилар ер юзига, қалбдагилар ташқарига чиқарилиб, барча халойиқнинг қадами Аллоҳ ҳузурида бир текис туради ва ҳар бир банда ўзи тақдим қилган амалларни кўради, ҳақ ва ботил эгалари ўртасида ажралиш ҳосил бўлади, Парвардигорларининг Китобидан ва Пайғамбарларининг Суннатидан юз ўгирган кишилар ўзларининг козиб эканларини билишади»²³.

Бизнинг юқоридаги гапларимиз уларнинг «ижтиҳод эшигини фитнани тўсиб қолиш ва диний анархиянинг олдини олиш мақсадида ёпдилар», деган сўзларини тўғри деб фараз қилган ҳолатдаги гаплар эди. Дарҳақиқат, уларнинг сўзлари аксинча бўлганда саҳиҳроқ ва тўғрилиқка яқинроқ бўлиши маълум бўлди. Биз бунга Китобу Суннатдан далиллар олиб келдик. Энди бунга ақлий жиҳатдан бир изоҳни қўшимча қилиб, айтамикки: «Ижтиҳод эшигини ёпиш ҳақидаги даъволарингиз мужтаҳидлик даъво қилувчи-

²³ Иъламул-муваққиъийн ан роббил-аламийн (1/7-8).

ларни ижтиход майдонидан тўса олади, деб ўйлайсизми?! Бир оғиз сўзларингиз уларни хошиш-хаволаридан тийиб қўя оладими?! Ижтиходни даъво қилувчи даъвогарлар Ғолиб ва Қудратли, азоби қаттиқ Зот бўлмиш Аллоҳ таолонинг амрига хилоф қилишди. Сизларнинг на қудратингиз, на қувватингиз бор. Нима, улар сизлардан Аллоҳдан кўра ҳам қаттиқроқ кўрқишадими?! Шак-шубҳасиз, улар сизларнинг буйруғингизга ҳам, маслаҳатларингизга ҳам парво қилишмайди, чунки улар Аллоҳдан кўрқишмайди, Ундан такво қилишмайди. Шундай экан, сизларнинг сўзларингиздан фойда йўқ. Бу билан на бировни тўса оласиз, на ғаразли кимсаларни йўлидан қайтара оласиз. Балки, аксинча, улар бидъатлардан тозалайдиган ва суннатларни тирилтирадиган ҳақиқий мужтаҳидлардан майдон холи қолганини кўришгач, шавкатлари яна ҳам ортади, зўрликлари яна ҳам кучаяди, истаган ишларини қилаверишади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтганлар: «Албатта Аллоҳ илмни бандалари (қалби)дан суғуриб олиш билан олиб қўймайди, балки илмни олимларни олиш билан олиб қўяди. Ҳатто бирон-бир олимни қолдирмагач, одамлар жоҳил кимсаларни ўзларига бош қилиб олишади, улардан (фатво) сўралганда илмсизлик билан фатво бериб, (ўзлари ҳам) адашиб, (бошқаларни ҳам) адаштиришади»²⁴.

Илмнинг ёруғ уфқида ҳақ нури порлаб турса, ботил ўчиб йўқ бўлиб кетади, исломнинг кучли

²⁴ Бухорий (100), Муслим (2673) Абдулоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳумодан ривоят қилганлар.

қуроллари мужтаҳидлар кўлида турганида даъвогарларнинг тиллари соқов бўлиб қолади. Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қуйидаги сўзлари айни шу шаръий ҳақиқатни ўз ичига олгандир: «Бу илмни ҳар бир халаф-авлоддан энг адолатли кишилари ўз зиммаларига олади, ундан ғулувга кетувчиларнинг ўзгартиришларини, бекорга чиқарувчиларнинг тўқималарини ва жоҳилларнинг таъвилларини рад қилдилар».²⁵

Ижтиҳод эшигини ёпувчилар узоққа бормай, бир неча жиҳатдан таноқузга (ўз гапларига ўзлари қарама-қарши бўлишга) тушиб қолишдан қутулолмайдилар:

1) Ўзлари тақлидни фарз санаб, ижтиҳодни ман қилишгани ҳолда қазо (қозиликка доир) китобларда муфтий ва қози бўлиш шартлари ичига мужтаҳид, Китоб ва Суннат далилларини билувчи бўлишни киритишади.

Ибн Ҳамдон ал-Ҳанбалий айтади: «Унинг сифати ва шартлари жумласига мусулмон, адолат соҳиби, мукаллаф, фақих, мужтаҳид, теран фикрли, зеҳни, фикри, тасарруфи ва шунга тааллуқли нарсалари соғлом бўлиши киради».²⁶

Кейин кўрасизки, қозилик ва муфтийлик курсисида савлат тўқиб ўтиришади, барча саъй-ҳаракатлари

²⁵ Ҳасанун лиғойриҳи, Ибн Аби Ҳотим «Муқаддиматул-журх ват-гаъдийл (1/1/18), Ибн Қутайба «Уюнул-ахбар»да (2/119), Ибн Ҳиббон «Ас-сиқот»да (4/10), Байҳақий «Ас-сунанул-кубро»да (10/209) Ибн Абдилбар «Тамҳид»да (1/59) ва бошқалар ривоят қилганлар.

²⁶ «Сифатул-фатва вал-муфтий вал-мустафтий» (13-с).

хаёти дунёдаёқ йўқ бўлиб кетиб, яна ўзларини чиройли — яхши амал қилаётган кишилар, деб ҳисоблашади.

2) Агар бир олимни яхши кўрсалар, унга болохонадор лақаб ва унвонларни ёпиштирадилар, бошига ижтиҳод тожини кийдирадилар, бунга мисол қилиб шайх Муҳаммад Ҳомиднинг Ҳасанул Банно раҳимахуллоҳ ҳақида айтган сўзларини келтириш мумкин²⁷. Ваҳоланки, унинг ўзи бошқа бир ўринда шундай дейди: «Бизнинг замонимизда мутлақ ижтиҳодни фақат ақли ноқис, илми кам, дини заиф кишигина даъво қилиши мумкин»²⁸.

3) Агар улар билан бошқа мазҳаблар уламолари ўртасида тортишув бўлиб қолса ёки бир олим мазҳабдаги бир хатони тузатишга уринса, улардан бировини кўрасизки, рақибига қарши кучли ва кескир хужжатлашув қиличини суғуради, олдига барча нақлий ва ақлий далилларни териб қўяди, мазҳабини ҳимоя қилиш мақсадида хужжат ва далиллар келтираркан, алломаи замон ва ўз асрининг танҳо олими бўлиб кўринади. Мана шунинг ўзи гарчи ўзи сезмаса ҳам, у тарафидан бўлган ижтиҳоддир. Баъзилари буни сезади ҳам, бироқ билиб туриб ўзини билмасликка олади. Шайх Албоний ва бир муқаллид ўртасида бўлиб ўтган кўйидаги баҳс-мунозара воқеаси муқаллидлар тарафидан ҳам аниқ ижтиҳод содир бўлишига далил бўладиган ҳикоялардан саналади: «...

²⁷ Менинг «Муаллафаат Саид Ҳавва: дироса ва тақвийм» китобимга қаранг (120,124-саҳифалар).

²⁸ «Лузум иттибаъ мазаҳибил-аимма» (13-с).

Бу воқеа менга Сурия шимолидаги муфтийлардан бири билан орамизда кечган бир баҳсни ёдимга солади.

Мен ундан сўрадим: Учокда (самолётда) ўқилган намоз саҳих-дуруст бўладими?

У: Ҳа, деб жавоб берди.

Мен: Сиз буни тақлид деб биласизми, ижтиҳод дебми?

У: Нима демоқчисиз?

Мен: Фатводаги усул (асл-асос)ларингиздан маълумки, ижтиҳод билан фатво бериш жоиз эмас, балки имом томонидан бўлган бир нас (сўз)га суянибгина фатво бериш мумкин. Хўш, тоирада ўқилган намознинг дуруст бўлишига нас (имомнинг сўзи) борми?

У: Йўқ.

Мен: Ундай бўлса, қандай қилиб ўз усулларингизга хилоф қилиб, насиз фатво бердингизлар?

У: Қиёс билан.

Мен: Нимага қиёс қилиб?

У: Кемада ўқилган намозга қиёсан.

Мен: Яхши. Лекин, сиз бу билан аслга ҳам, фаръга ҳам хилоф қилдингиз. Аслга хилофликни юқорида айтилди. Аммо, фаръга хилофлик шуки, Рофийий ўзининг шарҳида «Намозхон агар шифтга ҳам илинмаган ва ерга ҳам ўрнамаган ҳалинчақда намоз ўқиса, намози ботилдир», дейди.

У: Менинг бундан хабарим йўқ.

Мен: Ундай бўлса, Рофийга мурожаат қилинг, ҳар бир илм соҳибининг устида ундан устунрок билимдон борлигини билиб оласиз. Агар сиз ўзингизни қиёс ва ижтиҳод аҳлидан деб эътироф этсангиз ва бу нарсани гарчи мазҳаб доирасида бўлса ҳам ўзингизга жоиз деб билсангиз, натижа тоирада ўқилган намознинг ботиллиги бўлиб чиқади. Чунки, бу ҳолатда Рофий ўз даврида хаёлий ва фаразий деб зикр қилган масала рўёбга чиққан бўлади. Аммо, биз тоирадаги намоз саҳиҳ ва бунда шак йўқ деб биламиз. Гарчи кемадаги намознинг саҳиҳлигига сабаб — кеманинг ўзи билан ер оралиғида сувга маҳкамланиб туриши бўлса ҳам, тоира ҳам ўзи билан ер оралиғида ҳавога маҳкамланиб турибди²⁹. Ишнинг аввалида мустақил ҳолда баҳс қилган пайтингизда сизларга маълум бўлган нарса шу эди. Аммо, сизлар мана бу мазҳабий фаръни билганингиздан сўнг у сизларни баҳс орқали ўзингиз етиб келган хулосадан тўсди!»³⁰

Муқаллидлар ўзлари сезмаган ҳолда тушиб қоладиган бу тойилишлар уларнинг асосларини вайрон қилиб, шубҳаларини бекорга чиқаради. Уларга ўхшаганларга айтилади: «Муқаллид бировнинг сўзини унинг далилини билмаган ҳолда оладиган кишидир. Аммо, агар далилни билса, у бу масалада муқаллид

²⁹ Қиёснинг руклари учта: мақийс-қиёс қилинувчи (тоира), мақийс алайҳ-унга қиёс қилинаётган нарса (кема) ва иллат. У (яъни, иллат-сабаб) мақийс билан мақийс алайҳ ўртасида баробар бўлди ва шу билан қиёс дуруст бўлди.

³⁰ «Силсилатул-аҳадийсис-саҳийҳа» (1/128-129).

бўлмайди. Сизлар эй муқаллидлар жамоаси, қандай қилиб ўз усулингизга қарши иш қиласиз ва далил-хужжатлар барпо қиласиз?! Агар ўзингиз айтаётганингиздек муқаллид бўлсаларингиз, далил ва хужжатлар барпо қилиш сизларнинг ишингиз эмас. Агар бу хужжатларни келтириш билан мужтаҳидлик қилган бўлсангиз, мужтаҳидлар сафига ёки далилни ушловчилар қаторига ўтган бўласиз. Ҳар икки тақдирда ҳам ўзингизга қарши хужжат барпо бўлди».³¹

Ижтиҳод эшигини ёпувчилар мусулмонларга аслида лозим бўлмаган тақлидни лозим қилиш билангина кифояланмадилар, балки бу ноҳақ сўзларига яна бошқа бир ноҳақ сўзни ҳам қўшдилар. Яъни, уларга кўра, имомлардан биргина имомнинг мазҳабига чекланиш ва ундан чиқмаслик керак экан. Бу даъво ўз бағрига шундай ёмонликни жойладики, у бутун мусулмонларни ўраб олиб, уларнинг жамоатларини бўлиб ташлади, бирликларига путур етказди, шон-шавкатларини синдирди, халқларни уларга қарши бемалол ва ҳайиқмай кўл чўзадиган қилиб қўйди. Сиз бу ҳолатлардан баъзиларига шайх Маъсумий раҳимахуллоҳ мазкур рисоласида тўла-тўқис раддиялар ва танбехлар берганига, уларни жуда тушунарли ва қоникарли қилиб баён қилганига гувоҳ бўласиз.

Аллоҳ таоло бу рисола бандаларига манфаатли қилсин ва уларни тўғрилиқка йўлласин.

³¹ Аҳмад ибн Ҳажар Оли ибн Алий: «Танзийхус-суннати вал-куръан ʻан ан якуунаа мин усулиз-золали вал-куфрон» (126-с).

Муаллиф муқаддимаси

Жаброил, Мийкоил, Исрофилнинг Робби бўлган эй Аллоҳ! Осмонлару Ерни яратган, ғойибу ҳозирдан бохабар Зот! Сен бандаларинг орасида улар ихтилоф қилган ишларда ҳукм қиласан. Ихтилоф қилинган ишларда Ўзинг бизни ҳаққа йўллагин. Албатта, Сен Ўзинг истаган кишини Тўғри Йўлга ҳидоят қиласан.

Аллоҳ таоло Пайғамбаримизга ва у зотнинг аҳли ва асҳобига саловату саломлар йўлласин.

Бизни Ислому иймонга ҳидоят қилган, Ўзининг Китоби Қуръон маъноларини билишга ва Пайғамбарининг — у зотга мунтазам саловату саломлар бўлсин — ҳадисларини тушунишга муваффақ қилган, у зотнинг улуғ асҳоблари ва уларга яхшилик билан эргашган кишилар тутган йўлни тутишга муяссар қилган Аллоҳга ҳамду санолар бўлсин.

Аммо баъд... Барча нарсага қодир Хожасининг лутфу марҳаматига муҳтож банда — Абу Абдулкарим ва Абу Абдурраҳмон Муҳаммад Султон ибн Абу Абдуллоҳ Муҳаммад Ўрун ал-Маъсумий ал-Хўжандий ал-Маккий — Аллоҳ уни Ўзининг Китобига амал қилишга ва Пайғамбарининг суннатларини маҳкам ушлашга муваффақ қилсин ва унга ҳусни хотима насиб қилсин — айтади: Менга Узок Шарқдан, Япониянинг Токио ва Осака шаҳарлари мусулмонларидан қуйидаги мазмунда бир савол келди:

Ислом динининг моҳияти нима? Мазҳаб нима дегани? Ислом динига мушарраф бўлган ҳар бир киши тўрт мазҳабдан бирини маҳкам тутиши, яъни ё моликий ё ҳанафий ё шофейй ё ханбалий ё бошқа бир мазҳабда бўлиши шартми? Бундай савол беришимиз боиси, бу ерда жуда катта ихтилоф ва қаттиқ тортишув юз берди. Бир гуруҳ япон зиёлилари Ислом динига кириш ва иймонга мушарраф бўлиш истагини билдириб, бу ҳақда Токиодаги мусулмонлар жамиятига арз қилишганида ҳинд аҳлидан бўлган бир жамоа улар Имом Абу Ҳанифа мазҳабини ихтиёр этишлари лозимлигини, чунки у зот умматнинг шамчироғи³²

³² Мавзӯ — тўқима ҳадислар тўқиб чиқаришда мазҳабий мутаассибликнинг ҳам катта роли бор. Мисол учун, ҳанафий мазҳабига таасуб қилувчилар томонидан Абу Ҳанифа Нуъмон ибн Собит раҳимахуллоҳ ҳақларида бир неча ҳадислар тўқилган. Жумладан: «Мендан кейин Нуъмон ибн Собит исми бир киши келади, Абу Ҳанифа деб қуянланган бўлади, Аллоҳнинг дини ва менинг суннатим унинг қўлида тиради».

Қаранг: Ибн Аррок: «Танзихуш-шарийа» (2/30), Хатиб Бағдодий: «Тарих Бағдод» (2/279).

Маъмун ибн Аҳмад ал-Ҳаравийга айтилди: «Шофеййга ва унга эргашган хуросонликларга нима дейсиз?!».

У деди: «Бизга Аҳмад ибн Абдуллоҳ айтиб берди, унга Абдуллоҳ ибн Маъдон Анас розияллоху анхудан марфуъан ривоят қилиб айтган экан: «Умматим ичида бир киши бўлади, унинг исми Муҳаммад ибн Идрис бўлади, ўзи умматимга иблисдан ҳам зарарлироқ бўлади. Умматим ичида Абу Ҳанифа деб аталувчи киши бўлади, у умматимнинг шамчироғидир».

Қаранг: Ибн Ҳажар: «Лисанул-мийзан» (5/7-8), Суютий: «Тадрийбур-ровий» (1/277-278), Ибн Аррок: «Танзихуш-шарийа» (2/30), Хатиб Бағдодий: «Тарих Бағдод» (5/309). Лекин, у Абу Абдуллоҳ ал-Ҳокимдан ривоят қилиб: «Ушбу

эканини айтишса, Индонезиянинг Ява аҳлидан бўлган бошқа бир жамоа уларни шофей мазҳабини ихтиёр этишлари лозимлигини айтишди. Японлар уларнинг сўзларидан қаттиқ ажабланиб, қасд қилган ишларида иккиланиб қолишди ва мазҳаблар масаласи уларнинг Исломга киришлари йўлида тўғоноқ бўлди!

Муҳтарам устоз! Сизнинг чуқур илмингиз иншооллоҳ, ушбу иллат ва дардга шифо сабабига айланишидан умидвормиз. Фазилатингиз денгизи файзидан умид этамизки, бизга ҳақиқатни баён қилиб берсангиз, токи дилларимиз хотиржам бўлса, кўнгилларимиз очилса ва бу дардга шифо ҳосил бўлса. Сизга

ҳадисни тўқиш билан Муҳаммад ибн Саид ал-Бавракий айбланган», деди.

Ушбу тўқима ҳадис Куръоннинг очиқ оятига хилофдир. Зеро, Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло Ўзининг Улуғ Китобида сифатлагани каби, бу умматнинг шамчироғи Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламдирлар: «Эй пайғамбар, дарҳақиқат Биз сизни (қиёмат кунида барча умматлар устида) гувоҳлик берувчи, (мўминларга жаннат ҳақида) хушхабар элтувчи ва (кофирларни дўзах азобидан) огоҳлантирувчи ҳамда Аллоҳнинг изни-иродаси билан У зотга (яъни, Унинг динига) даъват қилувчи ва (Ҳақ йўлини кўрсатувчи) нурли чироқ қилиб юборгандирмиз» (Ахзоб: 45-46).

Қаранг, муқаллидлар (кўр-кўрона таклид қилувчилар) маъсум (гуноҳдан сакланган, пок зот) соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сифатларини қандай қилиб ўз имомларига кўллашади! Шунинг учун ҳам мазҳабга боғланмаслик асл-асосдир. Боиси, шу билан маъсум соллаллоҳу алайҳи ва салламга эргашиш билан маъсум бўлмаган кишига эргашиш ўртаси фарқланади. Чунки, айнан бир мазҳабга таклид қиладиган киши воқелиқда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламга эргашиш билан ундан хато ҳам, тўғрилиқ ҳам содир бўлиши мумкин бўлган бир фақиҳга эргашиш ўртасини тенглаштиради.

Аллоҳ таолодан кўпдан-кўп ажрлар тилаймиз ва биз Русия муҳожирлари жамоаси номидан ташаккурлар айтамыз.

Сизга ва барча ҳидоятга эргашган кишиларга саломлар бўлсин.

1357 йил Муҳаррам ойи, Токио шаҳри.

Муҳаммад Абдулхай Курбонъли ва Муҳсин Чапак ўғли.

Иймон ва Ислом ҳақиқати баёни

Аллоҳ таоло дилимга солган қуйидаги сўзларни жавоб тариқасида таҳрир этдим, ла ҳавла ва ла қуввата илла биллаҳил-алиййил-азийм. Аллоҳнинг Ўзидан тавфик сўрайман, У Зот тўғрилиққа муваффақ этувчидир.

Билингки, Ислом аҳлидан жуда кўплари, жоҳиллари уёқда турсин, олимлари³³ ҳам, мусулмон киши

³³ Мусанниф раҳимахуллоҳ илм (олимпик) сифатини мукал-лидларга ҳам ишлатиши бироз баҳсталаб масаладир. Чунки, илм — далил орқали ҳосил бўлувчи билимдир. Аммо, далилсиз бўлса, уни тақлид дейилади. Ибн Қаййим ал-Жавзия раҳимахуллоҳ «Нуния»сида айтганидек: «Илм ҳидоятни далили билан билишдир, у билан тақлид баробар эмасдир».

Имом Муҳаммад ибн Идрис аш-Шофеий раҳимахуллоҳ «Арисола»да (39-с) айтади: «Ҳеч ким ҳеч қачон бирон нарса тўғрисида илмсиз равишда «бу ҳалол» ёки «бу ҳаром» деб айтишга ҳақли эмасдир. Илм эса Китоб ёки Суннат ёки ижмоъ ёки қиёсдаги хабардир».

Аллома Фуллоний раҳимахуллоҳ «Ийқоз хумум улил-абсор»да (25-с) айтади: «Мен айтаманки, ушбу ҳадислар ва осорлар очик далил бўладики, илм деган ном фақат Аллоҳнинг Китоби ва Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Суннатларида, шунингдек ижмоъда келган ёки нас (бир маънодан бошқасига далолат қилмайдиган сўз) топилмаганда (қиёсни ҳам шарият асосларидан деб) раъй килувчилар наздида бу асл-асосларга қиёс қилинган нарсаларга ишлатилади. Тақлид ва таассуб аҳли айтганидек эмаски, улар илмни фақат мазҳабий китобларда битилган раъйларга — улар пайғамбар ҳадисларида келган насларга қарши келган ҳолда ҳам — чекладилар».

Демак, илмнинг фазли зикр этилган оят ва ҳадислар унинг ҳақида тўғри келадиган ҳақиқий олим — ўз куч-ҳаракатини ҳидоят далилларида хукмларни чиқариб олиш учун

сарфлайдиган мужтахиддир. Аммо, муқаллид олим эмасдир. Асрлар мобайнида аҳл илмлар иттифоқ қилиб келган фикр шудир.

Аллома аш-Шотибий раҳимахуллох «Ал-мувофақот»ида (4/293) айтганидек: «Муқаллид олим эмасдир».

Шунингдек, Суютий раҳимахуллох ҳам айтади: «Муқаллидни олим деб аталмайди». Бу гапни ундан Абул Ҳасан ас-Синдий ал-Ҳанафий раҳимахуллох «Сунан Ибн Можа»га ёзган «Ҳошия»сида (1/70) нақл қилган.

Шавкони раҳимахуллох «Иршодул-фуҳул»да (267-с) айтади: «Зеро, тақлид жаҳолатдир, илм эмасдир».

Ҳанафийлар китобларида жоҳилни қозилик мансабига қўйиш жоиз эмаслиги айтилган. Ибн Ҳумом раҳимахуллох «Фатхул-қодийр»да (5/456) жоҳилдан мурод муқаллид эканини айтади. Шунингдек, Иброҳим ибн ал-Вазир раҳимахуллох «Ар-равзул-босим»да (1/36) айтади: «Шак-шубҳа йўқки, муқаллид муфтийни олим деб аталмайди».

Таҳовий раҳимахуллох айтади: «Фақат жоҳил (илмсиз) ё мутаассиб одамгина тақлид қилади». Бу гапни ундан Ибн Обидий раҳимахуллох «Расмул-муфтий»да (1/32) ва Ибн Ҳажар Асқалоний «Лисанул-миъзан»да унинг таржимаи ҳолини баён қила туриб, нақл қилган.

Ибн Абдилбар раҳимахуллох «Джомий баянил-илми ва фазлиҳи»да (2/119) бунга ижмоъ борлигини нақл қилган: «Уламолар аниқ бўлмаган ва ишонч ҳосил қилинмаган нарса илм эмаслигига ижмоъ қилганлар... тақлиднинг фосидлиги ҳақида дунё уламолари ўртасида хилоф йўқдир». Ибн Қаййим ал-Жавзия раҳимахуллох «Иъламул-муваққиийн»да (1/7) бу фикрга қўшилган.

Уламоларнинг бу каби сўзларига далил Расулуллох соллаллоху алайҳи ва салламнинг Абдуллох ибн Амр ибн Ос розияллоху анхумодан ривоят қилинган муттафақун алайҳ ҳадисда айтган сўзларидирки: «Албатта Аллох олимни бандалари (қалби)дан суғуриб олиш билан олиб қўймайди, балки илмни олимларни олиш билан олиб қўяди. Ҳатто бирон бир олимни қолдирмагач, одамлар жоҳил кимсаларни ўзларига бош қилиб олишади, улардан (фатво) сўралганда илмсизлик билан фатво бериб, (ўзлари ҳам) адашиб, (бошқаларни ҳам) адаштиришади».

албатта, тўрт имомга — Абу Ҳанифа, Молик, Шофеий, Аҳмад — уларга Аллоҳнинг раҳмати бўлсин — нисбат бериладиган мазҳаблардан бирини маҳкам ушлаши лозим, деб айтадилар. Бу хато фикр ва Исломни билмасликдир. «Саҳиҳайн»да келган машхур, саҳиҳ Жибрил ҳадисида келади:

Абу Ҳурайра розияллоху анхудан ривоят қилинади: «Набий соллаллоху алайҳи ва саллам бир куни одамлар ичида ўтирган эдилар, ҳузурларига Жаброил келиб: «Иймон нима?» деб сўрадилар. «Аллоҳга, Унинг фаришталарига, У билан йўлиқишга, Унинг пайғамбарларига иймон келтиришинг ва қайта тирилишга иймон келтиришинг», дедилар. «Ислом нима?» деб сўрадилар. «Ислом — Аллоҳга ибодат қилишинг ва Унга ширк келтирмаслигинг, намозни барпо қилишинг, фарз қилинган закотни адо этишинг ва Рамазон рўзасини тутишинг», дедилар. «Эҳсон нима?» деб сўрадилар. «Аллоҳга гўё Уни кўриб тургандек ибодат қилишинг, гарчи сен Уни кўрмасангда, У сени кўриб турибди», дедилар...». (Бухорий (1/114, 8/513 Ал-фатх), Муслим (1/164 Нававий).)

«Саҳиҳайн»да келган Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхумодан ривоят қилинган ҳадисда Росулulloҳ соллаллоху алайҳи ва саллам айтдилар: «Ислом беш (асос) устига қурилган: Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад Аллоҳнинг элчисидир деб гувоҳлик бериш,

Бу айтилганлар олим деган юксак номга лойиқ зотлар асрлар мобайнида жуда кам бўлганига очиқ ҳужжат бўлади. Шоирнинг ушбу сўзлари уларга тўғри келади: «Саналганда жуда оз эдилар, энди оздан ҳам озайиб кетдилар».

намозни барпо қилиш, закотни адо этиш, ҳаж қилиш ва Рамазон рўзасини тутиш» (Бухорий (1/49), Муслим (1/176-177)).

Имом Муслим Абу Хурайра розияллоху анхундан ривоят қилган ҳадисда айтилишича, бир киши Набий соллаллоху алайҳи ва саллам ҳузурларига келиб: «Ё Расулulloх, мени жаннатга киришимга сабаб бўлаган бир ишга йўлланг», деди. У зот соллаллоху алайҳи ва саллам: «Ла илаҳа иллаллоҳ ва Муҳаммадун Расулulloх деб гувоҳлик берасан, намозни барпо қиласан, закотни ўтайсан, Рамазон рўзасини тутасан», дедилар. Ҳалиги одам: «Жоним Қўлида бўлган Зотга қасамки, бунга бирон нарсани зиёда ҳам қилмайман, бундан бирор нарсани камайтирмайман ҳам», деди. Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам: «Аъробий агар сўзида содиқ бўлса, нажот топди», дедилар (Бухорий (3/261), Муслим (1/174)).

Ҳадис шорихлари айтишларича, унда ҳаж зикр қилинмади, чунки у пайтда ҳали фарз қилинмаган эди.

Бухорий ва бошқалар ривоят қилишларича, Анас ибн Молик розияллоху анху айтадилар: «Биз Набий соллаллоху алайҳи ва саллам билан масжидда ўтирган эдик, шу пайт туянинг устида бир киши кириб келди. Туясини масжидга чўктириб, сўнг уни боғлади, сўнг: «Қайси бирингиз Муҳаммадсиз?» деб сўради. Набий соллаллоху алайҳи ва саллам саҳобалари ичида суяниб ўтирган эдилар. Биз: «Суяниб ўтирган манови оқ юзли киши», дедик. Ҳалиги одам у зотга хитобан: «Ибн Абдулмутталиб?» деди. «Эшитяпман сени», дедилар. У Набий соллаллоху алайҳи ва салламга: «Мен сени саволга тутаман ва қаттиқ сўрайман, мендан аччиқ-

ланмайсан», деди. «Кўнглинга келганини сўра», дедилар. У деди: «Сенинг Парвардигоринг ва сендан олдингиларнинг Парвардигорига қасамёд қилиб сендан сўрайман, барча инсонларга сени Аллоҳ пайғамбар қилиб юбордими?» У зот: «Ҳа, Аллоҳ (гувоҳ)», дедилар. «Аллоҳга қасамёд қилиб сўрайман, бир кеча-кундузда беш марта намоз ўқишимизни Аллоҳ сенга буюрдими?» деди. «Ҳа, Аллоҳ (гувоҳ)», дедилар. «Аллоҳга қасамёд қилиб сўрайман, йилнинг бу ойида рўза тутишимизни сенга Аллоҳ буюрдими?» деди. «Ҳа, Аллоҳ (гувоҳ)», дедилар. «Аллоҳга қасамёд қилиб сўрайман, мана бу садақани бойларимиздан олиб, камбағалларимизга тарқатишга сени Аллоҳ буюрдими?» деди. «Ҳа, Аллоҳ (гувоҳ)», дедилар. Шунда ҳалиги одам: «Сен олиб келган (дин)га иймон келтирдим, мен ўз ортимдаги қавмимнинг элчисиман, мен Саъд ибн Бакр қабиласидан Зимом ибн Саълабаман», деди» (Бухорий (1/148) ривояти. Шунингдек, Насойй (4/24) Абу Ҳурайра розияллоҳу анхудан, Доримий (1/165) Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анхумодан ривоят қилганлар).

Аллоҳ таоло бандаларига амр этган ва Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламни уни баён қилиб бериш учун элчи қилиб юборган Ислому шудир³⁴.

³⁴ Бу ҳадислардан мақсад Ислому унга киришни истаган кишилар учун жуда осон-қулай эканини, у учун икки шаҳодат калимасини тили билан айтиб, қалби билан иқрому қилиши ва қолган беш рукнларига амал қилиши кифоя эканини баён қилишдир. Аммо, кўпдан-кўп фаръий нарсалар, мазҳабда бўлиш ё бемазҳаблик исломга кириш учун шарт эмасдир. Ислому умматидан бир тоифаси бу ишларга ўзларини

Тўрт мазҳабдан муайян бир мазҳабга тақлид қилиш фарз ҳам, мандуб-суннат ҳам эмас!

Мазҳаблар илм аҳлларининг баъзи масалалардаги фикрлари, тушунчалари ва ижтиҳодларидир. Бу фикрлар, ижтиҳодлар ва тушунчаларга эргашишни бирон кишига на Аллоҳ, на Расули фарз қилгандир! Зеро, улар ичида тўғрилари ҳам бор, хатолари ҳам. Холис (юз фоиз) тўғрилик эса фақат Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан собит бўлган нарсалардир. Кўп ҳолларда имомлар бирон масала(да бир фикр)га борганларидан сўнг ҳақ ундан бошқасида экани маълум бўлиб қолса, ундан қайтганлар³⁵.

Шунга кўра, ким Ислом динига киришни ва иймон шарафига мушарраф бўлишни истаса, унга фақат «Ла илаҳа иллаллоҳ ва Муҳаммадун Расулуллоҳ», деб гувоҳлик бериш, беш вақт намоз ўқиш, закот бериш, Рамазон рўзасини тутиш ва агар йўлига қодир бўлса, ҳаж қилиш лозим бўлади.

Аммо, тўрт мазҳабдан бирига ё бошқа бирон мазҳабга эргашиш фарз ҳам, мандуб ҳам эмас, мусулмон киши улар ичидан айнан бирини маҳкам ушлаши фарз эмас. Аксинча, айнан бир мазҳабни

ажратиши, уларда фикҳ-илмга эга бўлиши ва одамларга уларнинг ишларида кўндаланг бўладиган масалаларда фатво бериб туришлари кифоя қилади.

³⁵ Мусанниф толиби илмлар хузурида маъруф бўлган ишларни, яъни мазҳаблардаги ишлар фақат раъй билан айтилганини, улар насс бўлмаган ижтиҳодий ишлар бўлиб, уларга эргашиш фарз эмаслигини, балки агар унинг саҳиҳ экани гумонига ғолиб келса, эргашиш мумкинлигини уқтирмақда.

унинг ҳамма масалаларида маҳкам тутган одам хато қилувчи ва кўр-кўрона тақлид қилувчи мутаассибдир. Ва у динларини бўлиб, гуруҳларга бўлиниб олган кимсалардан бўлади. Аллоҳ таоло динда гуруҳларга бўлиниб олишдан қайтарган. Аллоҳ таоло айтади:

«Динларини бўлиб, ўзлари ҳам гуруҳларга бўлиниб олган кимсалар тўғрисида бирон нарсада (масъул) эмассиз» (Анъом: 159).

«Мушриклардан бўлманглар! Улар (яъни, мушриклар) динларини бўлиб, фирқа-фирқа бўлиб олгандирлар. Ҳар бир фирқа ўз олдиларидаги нарса билан хурсандирлар» (Рум: 31-32).

Ислом дини битта диндир, унда фақат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг йўллари ва хидоятларидан бошқа эргашиш фарз бўлган на мазҳаблар ва на йўллар мавжуд! Аллоҳ таоло айтади: **«Айтинг: Менинг йўлим шудир. Мен Аллоҳга даъват қиламан. Мен ва менга эргашган кишилар аниқ ҳужжатга — ишончга эгамиз. (Ҳар қандай шерикдан) Аллоҳни поклайман. (Зеро) мен мушриклардан эмасман» (Юсуф: 108).** Бу мазҳабларда эса, уларга илмсиз равишда тақлид қилувчилар томонидан жанжал ва тортишувлар жуда кўпайган! Ваҳоланки, Аллоҳ таоло айтган: **«... ва (ўзаро) таллашиб-тортишмангизки, у ҳолда сустлашиб, куч-қувватингиз кетур. Сабр-тоқат қилингиз! Албатта, Аллоҳ сабр қилувчилар билан биргадир» (Анфол: 46).** Аллоҳ жалла жалолуху бирлашишга ва Унинг Китобини маҳкам тутишга буюриб айтган: **«Ва барчангиз Аллоҳнинг арқонига (Қуръонга) боғлангиз ва бўлинмангиз!» (Оли Имрон: 103).**

Ислом динининг асоси фақат Аллоҳнинг Китоби ва Расули соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Суннатларига амал қилишдир

Ҳақ Ислом дини шудир, унинг асли ва асоси Китоб ва Суннатдир, бу иккиси мусулмонлар келишмаган ҳар бир ишда мурожаат қилинадиган маржеъдир. Кимда-ким келишмовчиликни бу иккисидан бошқага қайтарса, у мўмин эмас! Аллоҳ таоло айтганидек: **«Йўқ, Парвардигорингизга қасамки, то улар ўз ўрталарида чиққан келишмовчиликларда сизни ҳакам қилмагунларича ва кейин сиз чиқарган ҳукмдан дилларида ҳеч қандай танглик топмай, тўла таслим бўлмагунларича — бўйсунмагунларича зинҳор мўмин бўла олмайдилар»** (Нисо: 65). Имомлардан бирорталари ҳам менга тутган йўлимда эргашиглар, демаганлар! Балки, биз олган ўриндан олинглар, деганлар! Қолаверса, бу мазҳабларга кейинги асрлар тушунчаларидан кўплари кўшилиб кетган³⁶, улар ичида кўплаб ғалат ва

³⁶ Мазҳабчилик муқаллидларни нафақат кишиларнинг (яъни, имомларнинг) сўз ва фикрларини Қуръон оятлари ва саҳиҳ суннатдан муқаддам қўйишга олиб келди, балки уларга имомларнинг ўзлари — раҳимаҳумуллоҳ — айтган сўзларни ҳам унуттирди ва улар мутааххир (кейинги даврдаги)ларнинг сўзлари билан чекланишга ва уларни текшириб ўтирмасдан имомларнинг мазҳаби деб қабул қилишга одатландилар. Бу эса фақатгина таассубнинг ўта кучлилигидан келиб чиқди. Маълумки, имомлар ўз мазҳабларини китобларда битганлар ва уларга ўзлари ижтиҳодлари билан саҳиҳ деб санаган нарсаларни киритганлар. Масалан, Имом Молик раҳимаҳуллоҳ ўз мазҳабини «Ал-муватто»га, Имом Шофейй ўз мазҳабини «Ал-ум» ва «Ар-рисала»га жойлаганлар. Шундай экан, ўша имомлардан бировининг мазҳабини билишни

истасак, унинг ўз китобига мурожаат қилишимиз мумкин, уни бошқа жойлардан талаб қилишимиз муносиб эмас.

Ушбу фикрни ойдинлаштириш мақсадида айтаман: Кўпинча Имом Молик, Имом Шофейй ва Имом Абу Ҳанифага улар фатво бермаган сўз ва ишларни нисбат берилади. Моликийлар намозда қўлни тушириб туришади, бомдод намозида кунут ўқишади. Ҳолбуки, Имом Молик раҳимахуллоҳ «Ал-муватто»да (1/158) «Намозда қўлларни бир-бирига қўйиб туриш ҳақидаги боб»да бир неча асар (ривоят)лар келтирган. Жумладан, Абдулкарим ибн Абул-Мухорик ал-Басрий айтди: «Агар ҳаё қилмасанг, истаган ишингни қил», деган сўз нубувват сўзларидандир, намозда қўлларни бирини иккинчиси устига қўйиб туриш, ифторни (яъни, рўзадор оғиз очишини) тезлатиши ва саҳарликни кечиктириши (суннатдир)».

Кейинги даврдаги моликийлар Имом Молик намозда қўллари тушириб турганлар, деб ҳужжат қилишади. Бу эса ўзлари таклид қиладиган мазҳабларини билмасликдир. «Ал-интифоъ»да (44-с) айтилганидек, Мадина волийси Жаъфар ибн Сулаймон Имом Моликни қамчи билан савалатган, натижада имомнинг қўли чиқиб қолган ва яра бўлиб кетган ва намозда уларни бир-бири устига қўя олмай қолган. Имом Молик «Ал-муватто»ни мана шу ҳодисадан икки йил ўтиб ёзганини билишингиз кифоя қилса керак.

Қолаверса, Имом Молик (1/159) «Бомдод намозидаги кунут ҳақидаги боб»да айтади: «Ибн Умар розияллоху анҳумо намозда ҳеч қандай кунут ўқимасди».

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламга саловот айтиш суннат экани ҳақидаги гапни Имом Шофейй раҳимахуллоҳга жоҳиллик билан нисбат берадилар. Ваҳоланки, у «Ал-ум»да (1/117) намозда салавот айтиш фарз деб айтади: «Аллоҳ азза ва жалла Ўз Расулига саловот айтишни фарз қилиб: «Албатта Аллоҳ ҳам, Унинг фаришталари ҳам пайғамбарга дуо-ю салавот айтурлар. Эй мўминлар, сизлар ҳам у зотга саловот ва саломлар айтинглар!», (Аҳзоб: 56) деди. У зотга саловот айтишнинг намоздан кўра фарзроқ бўлган ўрни йўқдир. Биз Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам томонларидан намозда Аллоҳнинг Расулига саловот айтишнинг фарзлигини васф қилувчи далолатларни топдик, валлоху таоло аълам».

ифтирозий (яъни, фаразан айтилган) масалалар³⁷ борки, уларни ўша нисбат берилаётган мазҳаблар имомлари кўрганларида эди, улардан ва уларни айтган кишилардан ўзларининг безор ва пок эканларини эълон қилган бўлардилар!!

Илм ва дин билан маъруф бўлган салаф имомларидан ҳар бири Китоб ва Суннатнинг зоҳирини маҳкам тутганлар, шу иккисини маҳкам ушлашга ва уларга амал қилишга одамларни тарғиб қилганлар. Бу Имом Абу Ҳанифадан, шунингдек, Молиқдан, Шофеийдан, Аҳмаддан, Суфён Саврийдан, Суфён ибн

Кейинги давр ҳанафийларининг китобларида, жумладан, «Хулосатул-кайдоний»да айтилишича, аҳли ҳадислар каби ишораи саббоба (кўрсаткич бармоқ билан ишора қилиш) намоздаги ҳаром қилинган ишлардан саналади.

«Солатул-Масъудий»да айтилишича, кўрсаткич бармоқ билан ишора қилиш мутақаддимлар (яъни, аввалги даврдагилар) наздида суннат бўлган, шия ва рофизалар ҳам қилгани учун мутааххир (кейинги даврдаги) аҳли сунналар уни тарк қилдилар, шу билан у мансух бўлди.

Ҳолбуки, биз ҳанафийларнинг энг катталаридан бўлган Ибн Ҳумомнинг «Фатҳул-қодийр» китобида шундай сўзларни топамиз: «Ишора қилиш суннатдир, ким унинг суннат эмаслигини айтса, у одам ривоят ва дирият (билим)га хилоф қилган бўлади. Имом Абу Ҳанифанинг шогирди Муҳаммад ибн Ҳасан аш-Шайбоний ҳам уни суннат деб айтгани «Ал-муватто»да нақл қилинган.

Ушбу мисоллар мазҳабий мутаассиблик мусулмонларни энг яхши аср аҳллари сийратидан буриб юборганига очиқ далил бўлмайдими?!

³⁷ Яъни, ҳаётда содир бўлмаган масалалар, уларни раъйларга тааллуқли масалалар ёки уғлуталар ҳам дейилади. Салаф солиҳлар бундай масалаларга чуқур киришиш ва машғул бўлишдан қайтарганлар. Қаранг: Ибн Абдилбар: «Жомий баянил-илми ва фазлих» (2/139-144).

Уяинадан, Ҳасан Басрийдан, Абу Юсуф Яъқуб Қозийдан, Муҳаммад ибн Ҳасан Шайбонийдан, Абдуррахмон Авзойидан, Абдуллоҳ ибн Муборақдан, Имом Бухорийдан, Имом Муслимдан ва бошқалардан – раҳимаҳумуллоҳ – собит бўлгандир. Улардан ҳар бири динда бидъат чиқаришдан ва маъсумдан бошқасига тақлид қилишдан огоҳлантирганлар. Маъсум (гуноҳдан сақланган, пок) зот фақат Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдирлар. У зотдан бошқа ҳар қандай киши, ким бўлишидан катъий назар, маъсум эмасдир, унинг сўзидан Китобу Суннатга мувофиқ келгани олинади, уларга зид келгани қандай сўз бўлмасин, ташланади! Имом Молик раҳимаҳуллоҳ айтганларидекки, у киши: «Мана шу қабр соҳибидан бошқа ҳар қандай одамнинг сўзи олинади ҳам, ташланади ҳам», деб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қабрларига ишора қилганлар³⁸. Барча муҳаққиқлар, жумладан тўрт имом ҳам, мана шу йўлни тутганлар, улардан ҳар бири қотиб қолган тақлиддан огоҳлантирган! Чунки, Аллоҳ таоло Ўзининг Китобида бир неча ўринда тош қотган муқаллидларни айблаган! Илгаригилар-у кейингилар ичидан кофир бўлган кишиларнинг аксарияти аҳбор (яхудий уламолари) ва (насроний) роҳибларга,

³⁸ Ушбу ҳикмат булоғидан суғорилган покиза ва балоғатли сўзларни биринчи бўлиб умматнинг илм денгизи бўлган Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳумо айтганлар, Тақийюддин ас-Субкий «Ал-фатово»да келтириб, уларнинг гўзаллигидан ҳайратга тушганини айтади.

машойихлар ва ота-боболарга тақлид қилиш орқали-гина кофир бўлишган!!

Имом Абу Ҳанифа, Молик, Шофеий, Аҳмад раҳимахумуллоҳ ва бошқалардан куйидаги сўзлар собит бўлганки: «Қаердан олганимизни билмасдан туриб, бизнинг сўзимиз билан фатво бериш ё бизнинг сўзимизни ушлаш ҳеч кимга ҳалол бўлмайди»³⁹. Улардан ҳар бирлари: «Агар ҳадис саҳиҳ бўлса, шу менинг мазҳабимдир», деб очик айтиб қўйганлар⁴⁰. Яна улар: «Агар мен бир сўзни айтсам, уни Аллоҳнинг Китоби ва Расулининг Суннатларига рўбарў қилинг, агар уларга мувофиқ келса, қабул қилинг, агар зид келса, рад қилинг ва менинг сўзимни деворга уринг», деганлар⁴¹. Бу айтилганлар ўша улуғ имомларнинг сўзларидир, Аллоҳ таоло уларни дорус-саломга (жаннатга) дохил қилсин.

Лекин, одамлар назарида мужтаҳид ва маъсум (гуноҳдан холи) саналиб қолинган кейинги даврлардаги муқаллидлар ва дафтар қоралаган ёзувчилар қилмишига минг таассуфлар бўлсинки, улар мазкур

³⁹ Имом Абу Ҳанифа Нуъмон ибн Собит раҳимахуллоҳ сўзларидан бўлиб, бу сўзлар у кишидан бир неча ривоятлар билан собит бўлган. Қаранг: Ибн Абдилбар: «Ал-интиқоъ» (145-с), Ибн Қаййим ал-Жавзия: «Иъламул-муваққиъийн» (2/309).

⁴⁰ Икки имом — Абу Ҳанифа ва Шофеий раҳимахумаллоҳ буни сариҳ (очик) айтганлар. Қаранг: Ибн Обидийнинг рисоалари тўплами: «Расмул-муфтий» (1/4), Ал-Фаллоний: «Ийқозу ҳимами улил-абсор» (62 ва 107-саҳифалар).

⁴¹ Имом Шофеий раҳимахуллоҳ сўзларидан. Қаранг: Нававий: «Ал-мажмуъ» (1/63), Ибн Қаййим ал-Жавзия: «Иъламул-муваққиъийн» (2/361).

тўрт имом ва уларнинг машҳур мазҳабларидан бирига тақлид қилишни (яъни, далилини билмасдан эргашишни) одамларга фарз қилиб қўйдилар. Улардан бирини ўзига лозим тутгандан сўнг энди ундан бошқасининг сўзига амал қилишни ман қилдилар, гўёки уни итоат қилиниш лозим бўлган пайғамбардек қилиб қўйдилар! Кошки, улар ўша имомларнинг ўз оғизлари билан айтган сўзларини билишганида! Бироқ, афсус, улардан кўплари ўзлари эргашаётган имомнинг исмидан бошқа ҳеч нарсани билишмайди!! Мутааххирлардан (яъни, кейинги давр вакиллари) баъзилари (ҳаётда учраши қийин бўлган) турли масалаларни ихтиро қилиб, йўналишларни ўйлаб топиб, уларни имомга нисбатладилар. Улардан кейин келганлар бу масала ва йўналишларни имомнинг сўзи ва мазҳаби деб ўйлайдиган бўлдилар. Ҳолбуки, улар имомнинг сўзларига зид эди ва имом унга нисбат берилган бу нарсалардан пок эди! Бунга мисол қилиб, кейинги даврлар ҳанафийларининг намоздаги ташаҳхудда ишораи саббоба қилиш (яъни, кўрсаткич бармоқ билан ишора қилиш)ни ҳаром санаганларини, ёки Аллоҳнинг кўлидан мурод Унинг кудрати деб айтишларини, ёки Аллоҳ таоло Ўз зоти билан ҳамма маконда мавжуд, У арш устида барқарор эмас, деб айтишларини келтириш мумкин⁴².

⁴² Мусулмон биродар, Аллоҳ сизни Ўз тоати билан бахтиёр ва Ўз изни билан ҳаққа муваффақ қилсин ҳамда сизни ҳақ ахлдан қилсин, билингки, кейинги даврлар ҳанафийлари ҳақида мусанниф зикр қилган масалалардаги ҳақиқат қуйидагичадир:

Биринчи: намозда ташаххудда кўрсаткич бармоқ билан ишора қилиш (ишораи саббоба).

Мусанниф кейинги давр ханафийларининг ишораи саббобани инкор қилишларини ушбу рисоланинг бир неча ўрнида зикр қилган. Мен юқорида бунинг бир тарафини айтиб ўтдим ва уларнинг ўз мазҳабларидан бўлган мухаккиқ (чуқур тадқиқ қилувчи, текширувчи) олимларга хилоф қилишларини баён қилиб ўтдим. Энди бу ерда ўша айтганларимга қўшимча ўлароқ, аллома Таҳовийнинг «Шарҳ маъонил-осор» китобида (1/259) айтган фикрларини келтираман. У ишораи саббоба ҳақидаги ҳадисни зикр қиларкан: «Воилнинг: «Сўнгра дуо қилган ҳолларида бармоқларини букдилар» деган сўзларида бу ишнинг намознинг охирида бўлганига далил бордир», дейди.

Шайх Абул Ҳасан ас-Синдий «Сунан ан-Насоий»га ёзган ҳошиясида (2/236) айтади: «Юқорида ишораи саббоба ҳадиси ўтди, уни жумҳур уламоларимиз ва бошқалар олганлар, машойихларимиз ичидан уни инкор қилганларнинг инкорига эътибор йўқдир».

Ишорадаги суннат ташаххуднинг ҳаммасида кўрсаткич бармоқни кимирлатишдир. Аҳмад (4/138), Абу Довуд (727), Насоий (2/236), Доримий (1/314-315), Ибн Жоруд (208), Ибн Хузайма (714) саҳиҳ иснод билан Воил ибн Хужр розияллоху анхудан ривоят қилган ҳадис бунга далил бўлади. Унга кўра: «... Сўнг (Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам) бармоқларини йиғиб, халқа қилдилар, сўнг (кўрсаткич) бармоқларини кўтардилар, мен дуо қилган ҳолларида уни кимирлатаётганларини кўрдим. Кейинроқ совуқ бир пайтда бордим, одамларни кўрдимки, устларида кийимлари бўлиб, совуқ бўлганидан қўллари кийимларининг остидан кимирлаб турарди».

Энди Абдуллоҳ ибн Зубайр розияллоху анху ривоят қилган ҳадисга келсак, унда айтилишича: «Пайғамбар соллаллоху алайҳи ва саллам дуо қилганларида «кўрсаткич бармоқлари билан ишора қилардилар, уни кимирлатмасдилар». Абу Довуд (№989) келтирган бу ҳадис исноди жиҳатидан собит эмасдир.

Чунки, унинг иснодида Муҳаммад ибн Ажлон бор, у ҳақда Ҳофиз Ибн Ҳажар: «Ҳифзи ўртача», деган. У кабиларнинг ҳадиси ўзидан кўра ишончлироқ кишининг ҳадисига муҳолиф келганида ҳужжат қилинмайди, чунки шоз бўлади. Шунинг учун ҳам Имом Муслим уни фақат мутобаъатда келтирган.

Мабодо, бу ҳадис собит (яъни, саҳиҳ ё ҳасан) бўлганда ҳам, у нофий (рад қилувчи)дир, Воил ибн Хужрнинг ҳадиси эса мусбит (исбот қилувчи)дир. Мусбитни нофийдан муқаддам қилинади. Чунки мусбитда (исбот қилувчида) зиёдарок билим бор бўлади. Билимли киши билимсиз кишига қарши ҳужжат бўлади.

Абдуллоҳ ибн Абу Зайд ал-Қайрувоний ал-Моликийнинг «Ар-рисала» китобида (27-с), шунингдек, «Ал-фикху ала-мазаҳибил-арбаъа» (№98) китобида келганидек, Имом Молик раҳимаҳуллоҳ ҳам мана шуни суннат деган.

Имом Аҳмаддан «Киши намозда бармоғи билан ишора қиладими?», деб сўралганида у: «Ҳа, қаттиқ», деб жавоб берган («Масоил имом Аҳмад»да (1/80) Ибн Ҳониъ ривояти билан келтирилган).

Иккинчи: Улув-олийликни (яъни, Аллоҳ таолонинг арш узра юксалганини) рад қилиш.

Шояд, ҳанафийларда машхур бўлган, Абу Ҳанифага мансуб «Ал-фикхул-акбар» китобида (Миср босмаси, 19-саҳифа) келган қуйидаги сўзлар анави муқаллидларнинг ботилини йўққа чиқарувчи энг катта ҳужжат бўлса ажаб эмас: «Абу Ҳанифадан «Парвардигорим осмондами, ердами, билмайман» деб айтадиган киши ҳақида сўралди. У: «Кофир бўлибди. Чунки, Аллоҳ таоло: «У зот Ўз аршига юксалган Раҳмондир» (Тоҳа: 5) деб айтади, Унинг арши осмонлари устидадир», деб жавоб берди. «У одам: «Мен Аллоҳ арши узра юксалган» дейман, бироқ арши осмондами, ердами, билмайман», дейди», дейилганда: «Агар унинг осмонда эканини инкор қилса, кофир бўлади», деди».

Имом Таҳовий ал-Ҳанафий «Ал-ақийдатут-таҳовия»да очиқ-равшан айтганидек: «Аллоҳ таоло Аршдан ҳам, ундан қуйи нарсалардан ҳам беҳожатдир, У ҳамма нарсани (илми ва

Бу ва шунга ўхшаш ишлар билан мусулмонларнинг бирлигига путур етди, уларнинг жамоатлари ва жамиятлари бўлинди, ўрталаридаги жарлик кенгайиб, уфқлар нифоқ ва шиқоқ (ажралиш) билан тўлди. Баъзилари баъзиларини бидъатчига чиқардилар, ҳар бир жамоат арзимаган нарсада ўзига хилоф гап айтганни адашганга чиқарди, ҳатто бир-бирларини кофир санаб, бир-бирларининг бўйинларига қилич урдилар, ростгўй ва омонатли пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам хабар берган нарсага мисол бўлиб қолдилар. У зот соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтгандилар: «Ҳали умматим етмиш уч фиркага бўлиниб кетади, ҳаммаси дўзахда бўлиб,

қудрати билан ўраб) ихота қилган ва (ҳамма нарсдан) юқоридадир». «Ал-ақийдатут-таҳовия»ни шарҳлаган Ибн Абил-Из ал-Ҳанафий ҳам шу фикрни билдирган. У (Алмақтабул-ислабий босмаси, 323-саҳифада) ўша кейинги даврлар аҳли бўлган муқаллидлар ҳақида гапириб туриб: «Абу Ҳанифа мазҳабига нисбатланиб туриб, буни инкор қилган кишиларга илтифот қилинмайди. Дарҳақиқат, муътазила ва бошқа баъзи тоифалар ҳам унга нисбатлангани ҳолда жуда кўп эътиқодларида унга муҳолифдилар».

Юқорида айтиб ўтилган ва бошқа бир қанча сўзлар Абу Ҳанифа раҳимахуллоҳ ва унинг пешқадам асҳоблари, шунингдек кейинги даврдаги муҳаққиқ олимлар жория ҳақидаги ҳадис каби саҳиҳ ҳадисларда исботланганидек ва «(Эй Макка кофирлари), ё сизлар (кофирлигингизда оёқ тираб тураверсангизлар) осмондаги Зот сизларни Ер юттириб юборишидан, бас, баногоҳ (Ер) титроққа тушиб, сизларни босиб қолишидан хотиржаммисизлар (қўркмайсизларми)?!» (Мулк: 16) каби оятларда айтилганидек, Аллоҳ таолонинг Ўз халқидан олийликда ва осмонда эканига иймон келтиришда салафлар билан бирга эканини исботлайди.

фақат биттаси (нажот топади)». «Улар кимлар ё Расулulloҳ?», деб сўралганда: «Мен ва асҳобларим тутган йўлни тутганлар», деб жавоб берганлар (Термизий 2641), Ҳоким (128-129), Ожуррий «Аш-шариъа»да (16) ва «Ал-арбаъийн»да (53-54-с) ва бошқалар ривояти).

Кейин келганлар ўзгартирдилар, алмаштирдилар, фақат бир мазҳабга тақлид қилишни шарт санаб, бўлиниб кетдилар

Буюк Аллоҳга қасамки, мусулмонлар комил мусулмон бўлиб, исломларида содиқ бўлган даврларда нусратланган, ўлкаларни фатҳ қилган, дин байроғини баланд кўтарган эдилар, хулафои рошидийн ва уларга яхшилик билан эргашган кишилар каби. Лекин, мусулмонлар қачонки оламлар Парвардигорининг буйруқларини ўзгартиришгач, Аллоҳ таоло ҳам улардан неъматни ўзгартириш, қўлларида давлатни олиб қўйиш ва халифаликни кетказиш билан уларни жазолади. Бунга жуда кўп оятлар гувоҳ бўлади⁴³.

Хос мазҳабларни лозим тутиш ва уларга гарчи ботил билан бўлса-да, таассуб қилиш улар ўзгартирган буйруқлар жумласига киради. Бу мазҳаблар дастлабки уч асрдан кейин пайдо бўлган бидъат ишлардан эканига шак-шубҳа йўқдир. Дин ва савоб деб эътикод қилинган ҳар бир бидъат залолатдир! Салафи

⁴³ Масалан: «Бунга (яъни, уларнинг азобга гирифтор бўлишларига) сабаб — Аллоҳ бир қавмга инъом қилган неъматини то улар ўзларини ўзгартирмагунларича ўзгартирувчи эмаслиги ва Аллоҳ эшитувчи, билувчи эканлигидир» (Анфол: 53) каби оятлар.

солихлар Китобу Суннатни ва бу иккисининг йўлланмаларини ҳамда уммат ижмоъ (иттифоқ) қилган нарсани маҳкам ушлар эдилар ва Аллоҳнинг раҳматига сазовор, Аллоҳ рози бўлган ва уларни ҳам рози қилган мусулмонлар бўлгандилар. Аллоҳ бизни ҳам улардан қилсин ва охиратда улар қаторида тургизсин. Лекин, мазҳаблар бидъати ёйилгач, бунинг ортидан бирликнинг парчаланиши ва мусулмонлар бир-бирларини залолатга нисбатлашлари келиб чиқди. Ҳатто, масалан, ҳанафийнинг шофеий имом ортида намоз ўқиши жоиз эмаслиги ҳақида фатво бердилар⁴⁴. Гарчи тилларида тўртала мазҳаб аҳли ҳам аҳли сунна деб айтишса ҳам, амаллари сўзларининг ёлғон эканини исботлар, амаллари сўзларига зид эди. Масжидул Ҳаромдаги мана бу тўртта мақом (яъни, имом учун қилинган махсус ўрин, меҳроб) ана шу бидъатларга яққол мисол бўлади⁴⁵. Шу билан мусулмонлар бир

⁴⁴ Ҳато, иш шу даражага етдики, айримлар ҳанафийнинг шофеийя аёлга уйланиши жоиз эмаслиги ҳақида фатво бердилар. Чунки, шофеийлар (иймонда) истисно қилишлари (яъни, «мен Аллоҳ хоҳласа мўминман» деб айтишлари) сабабли кофир бўлади, дейишди. Шамсуддин Муҳаммад ал-Қахшойнинг «Мухтасар ал-виқоя»га ёзган «Жомиъур-румуз» номли шарҳида шундай келган. «Муфтий ас-сақалайн» номли бошқа бирлари эса шофеияга уйланишни китобия (яхудий ва насроний аёл)га уйланишга қиёслаб, жоиз деб фатво беради. Мен (Ал-Ҳилалий) айтаман: «Бу қиёс тақозосига кўра, худди китобий эркак муслима аёлга уйланиши жоиз бўлмагани каби, шофеий киши ҳам ҳанафия аёлга уйланиши жоиз эмаслиги келиб чиқади».

⁴⁵ Ибн Обидийн «Раддул-мухтор»нинг намоз китобида зикр қилишича, бу тўртта мақом (меҳроб) 500-хижрийдан кейин, мансабларни яхши кўриш авжига чиққан ва ихлосли кишилар

неча жамоатга бўлиндилар, ҳар бир мазҳаб кишиси намоз учун ўз мазҳабининг жамоатини кутиб турадиган бўлди! Шу каби бидъатлар сабабли Иблис ўз мақсадларидан бирига, яъни мусулмонлар жамоатини бўлиш ва бирлигини парчалашга эришди. Бу каби ишлардан Аллоҳнинг Ўзидан паноҳ сўраймиз.

Инсон вафот этгач, қабрида мазҳаб ёки тариқатдан сўраладимиз?!

Эй оқил ва инсофли мусулмон биродар! Сиздан Улуғ Аллоҳни ўртага қўйиб сўрайман, инсон вафот этгач, қабрида ёки ҳисоб куниди: «Нима учун фалон мазҳабда бўлмадинг?» деб, ёки «Нима учун фалон тариқатга кирмадинг?» деб сўраладимиз? Аллоҳга қасамки, сиз бу ҳақда асло сўралмайсиз. Балки, «Нега фалон мазҳабни лозим тутдинг?» деб, ёки «Нима учун

бундан юз ўгирган даврларда пайдо бўлди. Ёмон уламолар буни султонларга чиройли қилиб кўрсатдилар.

Мен айтаман: Мана бу сўзларни айтган Абдуллоҳ ибн Муборакни Аллоҳ раҳматига олсин:

«Динни бузди султонлар

Ҳам ахбору руҳбонлар».

Шайх Аҳмад Шокир раҳимахуллоҳ «Сунан ат-Термизий»га ёзган изоҳида (1/432) айтади: «Эшитишимизча, бу мункар иш Ҳарам Маккида бўлган экан, тўртта мазҳаб аҳлига тўртта имом намоз ўқиб берар экан. Лекин, биз буни кўрмадик. Чунки, биз малик Абдулазиз ибн Абдурраҳмон оли Сауд даврида ҳажга бордик. Эшитдикки, у мазкур бидъатни бекор қилган ва Ҳарамдаги ҳамма одамларни битта имом ортига жамлаган экан. Аллоҳ таолодан Ўз фазли ва мадади билан мусулмон уламоларини барча ўлкалардаги барча масжидларда бу бидъатни бекор қилишга муваффақ этишини сўраймиз, Зотан У дуоларни эшитувчи Зотдир».

фалон тариқатга кирдинг?» деб сўраласиз. Чунки, бу шубҳасиз, Аллоҳни кўйиб, руҳоний ва роҳибларни парвардигор деб билиш жумласига киради. Чунки, бу хос мазҳаблар ва машхур тариқатлар диндаги бидъатдир, ҳар бир бидъат эса залолатдир.

Эй инсон, сиз фақат Аллоҳ таоло сизга фарз қилган нарсдан — Аллоҳ ва Расулига иймон келтириш ва шунинг тақозосига кўра амал қилишдан сўраласиз. Муайян бир мазҳабни маҳкам ушлаш ёки фалон тариқатда юриш унинг тақозосидан эмас! Зикр аҳли бўлган, Китобу Суннатни билган уламолар мавжуд бўлгани ҳолда билмаган нарсаларингиздан сўраш ва иштибоҳли бўлган нарсаларни Китобу Суннатга қайтариш унинг тақозосидир! Саййидимиз Муҳаммад Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам келтирган Исломи дини шудир.

Эй мусулмон, динингга қайт! Дининг Қуръон ва Суннатнинг зоҳирига ҳамда умматнинг салафлари ва солиҳ имомлар ижмоъ-иттифоқ қилган нарсаларга амал қилишдир, нажотинг шундадир, саодатинг шу биландир.

Муваҳҳид (Аллоҳни ягона деб билувчи) мусулмон бўл, Аллоҳдан ўзгага ибодат қилма, Аллоҳдан ўзгдан умидвор бўлма, Аллоҳдан бошқасидан кўркма, ўзингнинг ҳар бир мусулмонга биродарга айлантир, ўзинг учун яхши кўрган нарсаларни улар учун ҳам раво кўр, Имом Термизий «Сунан»ида Ирбоз ибн Сория розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадис сизга кифоя қилади: «Бир куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам намоздан сўнг бизларга юзланиб, ғоят таъсирли мавъиза қилдилар, бундан кўзлар ёшланиб,

дилларга (Аллохдан) кўрқув тушди. Шунда бировимиз: «Ё Расулulloҳ, бу сўзларингиз гўё видолашувчининг насиҳатига ўхшайди, бизларни нимага тавсия қиласиз?», деб сўради. «Сизларни Аллохдан такво қилишга ва ҳабаш кул (амир қилинган) бўлса-да кулок солишга ва итоат қилишга васият қиламан. Чунки, мендан кейин яшаганларингиз тез орада кўп ихтилофларни кўради. Бас, менинг суннатимни ҳамда хидоят ва тўғри йўл устидаги халифаларнинг суннатларини лозим тутинглар, уларни маҳкам ушланглар ва тишларингиз билан (яъни, қаттиқ) ёпишинглар. Динда янги пайдо қилинган ишлардан сақланинглар. Зеро, ҳар бир янги пайдо қилинган иш бидъат ва ҳар бир бидъат залолатдир», дедилар».

(Ушбу ҳадисни Термизий (2676) ривоят қилиб, «ҳасан, саҳиҳ» деган, уни Абу Довуд (4607), Ибн Можа (43, 44), Доримий (1/44-45), Аҳмад (4/126), Ҳоким (1/95) ва бошқалар ҳам ривоят қилганлар).

Модомики, иш шундай бўларкан, тош қотган тақлиддан қаттиқ ҳазар қилинг! Чунки, ҳеч шубҳасиз, ким барча масалаларда айнан биргина мазҳабга кўркўрона тақлид қилса, табиийки, кўплаб саҳиҳ ҳадисларга амал қилишни тарк қилади ва уларга хилоф қилади. Шубҳасиз, бу залолатдан бошқа нарса эмасдир! Шунинг учун кўплаб ҳанафийлардан ва бошқалардан бўлган муҳаққиқ уламолар айнан бир мазҳабга тақлид қилиш лозим эмаслигини очиқ айтганлар. Камол ибн Ҳумом «Таҳрир»да, Ибн Обидийн аш-Шомий «Раддул-мухтор»да айтганлари каби, айнан бир мазҳабни лозим тутиш шартлиги ҳақидаги сўз заифдир.

Муайян бир мазҳабни лозим тутиш шартлиги ҳақидаги гапнинг асли сиёсатларга бориб тақалади

Бу заиф банда — ал-Маъсумий айтади: Муайян бир мазҳабни лозим тутиш шартлиги ҳақидаги гап остида тарихдан яхши хабари бўлган оқил кишига махфий бўлмаганидек, сиёсат тақозоси, даврий ўзгаришлар талаби ва нафсоний ғаразлар ётади. Қуйида биз бунинг изоҳини баён қиламиз. Вожиб — ҳақни билиш ва унга амал қилишдир!

Билингики, унда юриш ва унга эргашиш фарз бўлган ҳақ мазҳаб саййидимиз Муҳаммад Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг мазҳаблари-йўллари-ридир. Ёлғиз у зот эргашилиш фарз бўлган имом аъзам — улуғ имомдирлар. У зотдан кейин (эргашиш лозим бўлган йўл) у зотнинг хулафои рошидинлари (яъни, тўғри йўл устидаги халифалари) мазҳабидир, Аллоҳ улардан рози бўлсин. Биз фақат Муҳаммад Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан бошқа айнан бирон шахсга эргашишга буюрилмаганмиз. Аллоҳ таоло айтган: **«Пайғамбар сизларга нимани олиб келган бўлса, уни олинглар, у зот сизларни қайтарган нарсадан қайтинглар»** (Ҳашр: 7). Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Менинг суннатимни ҳамда хидоят ва тўғри йўл устидаги халифаларнинг суннатларини лозим тутинглар!», деганлар. На имом Абу Ҳанифа, на Молик, на бошқа имомлар: «Менинг сўзимни олинглар» ё «Менинг мазҳабимни ушланглар», деб айтганлар, балки на Абу Бакр ва на Умар розияллоҳу анҳу бундай деганлар. Аксинча, улар бундан қайтарганлар. Асл шундай бўлган бўлса, бу

мазҳаблар қаердан келиб чикди? Нима учун улар кенг тарқалди ва мусулмонлар зиммасига фарз қилинди? Ўзингиз ўйлаб кўринг, улар энг яхши асрлардан сўнг ёйилди ва зўравон амирлар, жоҳил хукмдорлар ва адаштирувчи уламолар томонидан фарз қилинди!

Дехлавий «Ал-инсоф» рисоласида мазҳабнинг бидъат эканини исботлагани

Валийюллоҳ Дехлавий «Ал-инсоф» рисоласида (68-саҳифа) айтади:

«Билингки, одамлар ҳижратнинг биринчи ва иккинчи юз йиллигида айна бир мазҳабга тақлид қилишга иттифоқ қилган эмасдилар. Абу Толиб ал-Маккий «Куутул-қулуб»да айтади: «Китоблар ва тўпламлар кейинчалик пайдо бўлган. Одамларнинг сўзларини айтиш, одамлардан бир кишининг мазҳаби бўйича фатво бериш, ҳамма нарсада фақат унинг сўзини ушлаш ва ҳикоя қилиш ва бир мазҳабда фақиҳ бўлиш биринчи ва иккинчи асрларда одамлар ичида бўлмаган эди».

Икки асрдан сўнг улар ичида бир мунча таҳриж пайдо бўлди. Лекин, текширишлардан маълум бўлишича, тўртинчи юз йиллик аҳли фақат бир кишининг мазҳабига тақлид қилиш, унда фақиҳ бўлиш ва фақат унинг сўзларини ривоят қилишга иттифоқ қилмаган эдилар. Балки, одамлар икки даражадан — олимлар ва авом халқдан иборат эди. Авомнинг иши шундай эдики, улар мусулмонлар ўртасида ёки жумҳур мужтаҳидлар ўртасида ихтилоф бўлмаган ижмоъий (яъни, иттифоққа келинган) масалаларда фақат шариат соҳибигагина тақлид қилардилар. Улар таҳорат ва

ғуслнинг сифатини, намоз, закот ва шу кабиларнинг ҳукмларини оталаридан ёки ўз диёрларининг олимларидан ўрганишар ва шунга амал қилиб кетишаверарди. Агар бирон камёб ходиса содир бўлиб қолса, унинг фатвосини тўғри келган муфтийдан сўраб олишар, унинг мазҳабига қарамас эдилар. Ибн Ҳумом «Таҳрир»нинг охирида айтганидек: «Улар бир бор бир кишидан, бошқа сафар бошқа кишидан фатво сўрайверардилар, битта муфтийни ўзларига лозим тутмасдилар».

(Валийюллоҳ Дехлавий) раҳимахуллоҳ юқоридаги сўзини ўзининг «Ҳужжатуллоҳил-болиға» деб номланган қимматли асарида (1/153) ҳам айтади ва Ибн Ҳазм раҳимахуллоҳнинг сўзларини нақл қилади: «(Кўркўрона) тақлид ҳаромдир, бирон киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан бошқа бировнинг сўзини ҳужжатсиз олиши дуруст бўлмайди. Чунки, Аллоҳ таоло айтади:

«(Эй инсонлар), сизларга Парвардигорингиздан нозил қилинган нарсага (Китобга) эргашингиз, ундан ўзга «дўстларга» эргашмангиз!» (Аъроф: 3).

«Қачон уларга: «Аллоҳ нозил қилган ҳукмларга бўйсунингиз», дейилса, улар: «Йўқ, биз оталаримизни қандай йўлда топган бўлсак, ўшанга эргашамиз», дейишади» (Бақара: 170).

Аллоҳ таоло тақлид қилмаганларни мақтаб, айтади:

«Менинг бандаларимга — сўзга қулоқ тутиб, унинг энг гўзалига (яъни, нажотга элтувчи рост Сўзга) эргашадиган зотларга хушхабар беринг!»

Ана ўшалар Аллоҳ ҳидоят қилган зотлардир. Ва ана ўшаларгина ақл эгаларидир» (Зумар: 18).

Аллоҳ таоло айтади: «Бордию бирон нарса ҳақида талашиб қолсангиз, — агар ҳақиқатан Аллоҳга ва охират кунига ишонсангиз — у нарсани Аллоҳга ва пайғамбарига қайтарингиз!» (Нисо: 59).

Аллоҳ таоло тортишув пайтида Қуръон ва Суннатдан бошқа бирон кишининг сўзига қайтишга рухсат бермади. Бу билан у талашиб-тортишилган вақтда бировнинг сўзини маржеъ қилиб ушлашни ҳаром қилди, чунки у Қуръон ва Суннатдан бошқа сўздир.

Аввалидан охиригача барча саҳобаларнинг, аввалидан охиригача барча тобеинларнинг ва уларга яхшилик билан эргашган салафи солиҳийннинг бир инсон улар орасидан ёки улардан олдингилар орасидан айнан бир шахснинг сўзини қасд қилиши ва унинг барча сўзларини олишидан ман қилишга ижмоълари бор эди. Ким Абу Ҳанифанинг ҳамма сўзларини, ёки Моликнинг ҳамма сўзларини, ёки Шофейининг ҳамма сўзларини, ёки Аҳмаднинг ҳамма сўзларини ёки бошқа бировнинг ҳамма сўзларини олса ва Китобу Суннатда келган нарсага эътимод қилмаса, бутун умматнинг ижмоъ-иттифоқиға хилоф иш қилган бўлади ва мўминларнинг йўлидан бошқа йўлга эргашган бўлади. Бундай манзилатда бўлиб қолишдан Аллоҳдан паноҳ тилаймиз. Шунинг учун ўша фуқаҳоларнинг ҳаммалари ўзларига ё бошқаларга тақлид қилишдан қайтарганлар, уларга тақлид қилганлар уларга хилоф қилдилар...» (иктибос тугади).

Имом Изз ибн Абдуссалом «Қоваидул-аҳкам фий масолиҳил-анам» китобида (2/134-136) ва шайх Солих Фуллоний «Ийқозу ҳимами улил-абсор» китобида (77-78-саҳифалар) шу маънода айтиб ўтганлар.

Кенг ёйилган ушбу бидъат мазҳабларга тақлид қилувчилар ва уларга таассуб қилувчилар ҳолидан таажжубки, улар ўз мазҳабларига нисбат берилган сўзга гарчи далилдан узоқ бўлса ҳам эргашадилар ва бу сўз соҳибини гўё пайғамбардек эътикод қиладилар. Бу эса ҳақдан тойиш ва тўғриликдан узоқлашишдир! Биз ўша муқаллидларнинг ўз имомлари ҳақида бундай зотдан хато содир бўлиши мумкин эмас ва унинг айтган ҳамма сўзлари мутлақо тўғри деб эътикод қилишларини, гарчи далил унинг сўзига хилоф бўлса-да, дилида унга тақлидни асло тарк қилмасликка азмуқарор қилганини ўз кўзимиз билан кўрдик. Бу эса имом Термизий ва бошқалар Адий ибн Хотим розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисга мувофиқки, у киши айтадилар: «Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: **«Улар Аллоҳни қўйиб ўзларининг донишмандларини ва роҳибларини... Парвардигор деб билдилар»** (Тавба: 31) оятини ўқиганларини эшитиб: «Ё Расулуллоҳ, улар уларга ибодат қилмасдилар», дедим. Шунда у зот: «Улар агар уларга бир нарсани ҳалол қилиб беришса, ўшани ҳалол санашар, агар уларга бир нарсани ҳаром қилишса, ўшани ҳаром санашар эди, шу уларга ибодат қилишларидир», дедилар» (Ҳасан ҳадис, Термизий (5/278), Ибн Жарир Табарий «Жомиъул-баён»да (10/81), Байҳақий «Ас-сунанул-кубро»да (10/116), Ибн Ҳазм «Ал-ихкам фий усулил-аҳкам»да (6/132) ривоят қилганлар).

Ким Расулulloх соллalloху алайхи ва салламдан бошқа бировга таассуб қилса, у адашган ва жоҳилдир!

Эй мусулмонлар! Агар бир кишининг мазҳабига эргашсак ва бизга гуноҳдан пок, маъсум зот бўлган, Аллоҳ таоло итоат қилишимизга буюрган Расулulloх соллalloху алайхи ва салламнинг ҳадислари етса, шунда биз у зот соллalloху алайхи ва салламнинг ҳадисларини тарк қилиб, ҳалиги кишининг сўзига ва мазҳабига эргашсак, биздан кўра ҳам золироқ одам бўладими?! Қиёмат куни Парвардигоримиз олдида нима узр айтамыз?! Кимда-ким Расулulloх соллalloху алайхи ва салламдан бошқа бир муайян шахсга таассуб қилса ва унинг сўзини мутлақо тўғри деб, бошқа имомлар сўзини кўйиб, фақат унинг сўзига эргашшиш фарз деб кўрса, у адашган ва жоҳил одам бўлади! Ва хатто, кофир бўлиб, тавба қилдирилиши лозим бўлади! Агар тавба қилишдан бош тортса, ўлдирилади! Чунки, у ўша имомлардан айнан бирига эргашшиш одамлар учун фарздир, деб эътиқод қилиши билан уни Пайғамбар соллalloху алайхи ва саллам манзилатларига чиқариб кўйган бўлади, бу эса куфрдир. Нар и борса, омий (илмсиз) одам имомлардан бирларига, Зайдми, Амрми, тайин қилмасдан тақлид қилиши мумкин ёки лозим, деб айтиш мумкин бўлади. Аммо, ким имомларга муҳаббат кўювчи, уларни дўст тутувчи ва суннатга мувофиқлиги маълум бўлган сўзларида уларга тақлид қилувчи бўлса, жуда яхши иш қилган бўлади. Аммо, кимда-ким бошқа имомларни тарк қилиб, имомлардан айнан бирига таассуб қилса, у саҳобалардан фақат биргинасига таассуб қилган ва

бошқаларини тарк қилган рофизий-шиа, носибий ва хорижийларга ўхшаб қолади. Булар эса Китоб, Суннат ва ижмоъ билан уларнинг ҳақдан тойиб кетган фирқалар экани собит бўлган бидъат ва нафс-ҳаво аҳлининг йўллари.

Шайхулислом Аҳмад ибн Таймия раҳимахуллох «Фатово мисрийя»да айтади: «Агар бир киши, масалан, Абу Ҳанифага ё Моликка ё Шофеийга ё Аҳмадга — раҳимахумуллох — эргашувчи бўлса ва айрим масалаларда бошқанинг мазҳаби кучлироқ эканини кўриб, ўшанга эргашса, бу борада яхши иш қилган бўлади ва бу иши унинг динига ҳам, адолатига ҳам ҳеч қандай айб-нуқсон етказмайди. Аксинча, бу киши ҳаққа лойикроқ ва Набий соллаллоху алайҳи ва салламдан бошқа муайян бир шахсга, масалан, Абу Ҳанифага таассуб қилган кишидан кўра Аллоху Расулига суюмлироқ бўлади. Ўша муайян бир шахснинг сўзини эргашилиш лозим бўлган ҳақ деб, бошқа имомларнинг сўзларини эса ташланиш лозим деб кўрган киши жоҳил, балки айрим ҳолларда кофир ҳам бўлади, бундай бўлишдан Аллохдан паноҳ тилаймиз».

«Ал-икноъ» ва унинг шарҳида айтилишича, бир мазҳаб билан мазҳабланишнинг лозимлиги ва ундан бошқасига ўтиш мумкин эмаслиги ҳақидаги сўз йўқлиги машҳурдир. Жумҳур бирон кишига муайян бир мазҳабни лозим тутишни фарз қилмаган, бирон кишига Аллох ва Расулига хилоф қилган ўринда эргашилмайди. Аллох таоло ҳар бир кишига фақат Ўзининг пайғамбари Муҳаммад соллаллоху алайҳи ва салламга итоат қилишнинг фарз қилган. Шайх

Такийюддин ибн Таймия «Ал-қазоу минал-инсоф» китобида айтишича, ким айнан бир имомга тақлид қилишни фарз қилса, уни тавба қилдирилади, бош тортса ўлдирилади. Чунки, бу фарз қилиш Аллоҳга Унинг рубубият хусусиятларидан бўлган қонун чиқариш ишида ширк келтириш бўлади.

Камол ибн Хумомнинг муайян мазҳабни лозим тутиш шарт эмаслиги ҳақидаги таҳқиқи

Камол ибн Хумом ҳанафий фикҳи усули ҳақидаги «Ат-таҳрир ват-тақрир» китобида⁴⁶ айтади: Саҳиҳ сўз шуки, муайян бир мазҳабни лозим тутиш шарт эмас. Чунки, Аллоҳ ва Расули фарз қилган нарсадан бошқа фарз йўқдир, Аллоҳ ва Расули уммат ичидан бир кишининг мазҳаби билан мазҳабланиш ва динда фақат у қилган ва тарк қилган ишларда унга тақлид қилишни, бошқаларнинг ишини эса тарк қилишни ҳеч кимга фарз қилмаган. Афзал асрлар муайян бир мазҳаб билан мазҳабланиш лозимлиги ҳақидаги сўзларсиз ўтиб кетди. Қолаверса, аксарият муқаллидлар ўз имомининг йўлини умуман билмагани ҳолда мен ҳанафийман, ё мен шофеийман, дейди, ваҳоланки куруқ гап билан ундай бўлиб қолмайди. Мисол учун, бир киши мен фақиҳман, ё мен китоб ёзувчиман дегани билан ўз имомининг сийратидан умуман узоқда бўлгани ҳолда куруқ сўз билан ундай бўлиб қолмайди. Шундай экан, қандай қилиб куруқ даъво ва

⁴⁶ Маъсумий раҳимахуллоҳ бу ўринда биров хатоликка йўл қўйган кўринади. Аслида, «Ат-тақрир ват-таҳбир» деб номланган китоб Ибн Амир ал-Ҳож қаламига мансуб бўлиб, у Ибн Хумомнинг «Ат-таҳрир» китоби шарҳидир.

маъносиз сўз билан нисбатланиш тўғри бўлсин?!
Ўзингиз ўйлаб кўринг.

Ал-Фулланий «Ийқозу ҳимами улил-абсор»да (41-саҳифа) айтишича, муқаллид (кўр-кўрона тақлид қилувчи) билан муттабиъ (эргашувчи) ўртасидаги фарқ шуки, муқаллид Аллоҳ ва Расулининг ҳукмидан сўрамайди, фақат имомининг мазҳаби ва фикридан сўрайди. Мабодо, имомининг мазҳаби Аллоҳнинг Китоби ва Расулининг Суннатларига зид экани унга маълум бўлган тақдирда ҳам, барибир бу иккисига қайтмайди. Муттабиъ эса фақат Аллоҳ ва Расулининг ҳукми ҳақида сўрайди, бошқа бировнинг фикри ва мазҳаби ҳақида сўрамайди. Агар унга бошқа бир масала кўндаланг бўлса, уни албатта ўша (ўзининг мазҳабидаги) биринчи олимдан сўрашни ўзига лозим деб билмайди, балки бошқа олимдан ҳам сўрайверади. Дин ишларида фақат ўша биринчи олимнинг фикригагина амал қилиб, бошқанинг фикрини умуман эшитмасликни ўзига лозим деб билмайди. Кейинги даврлар аҳлида бўлган тақлид билан салафи солиҳлар амал қилган иттибоъ (эргашиш) ўртасидаги фарқ шудир.

Тақлиднинг шаръий истилоҳдаги маъноси далил-хужжати бўлмаган бир сўзга қайтишдир. Бу эса шариатда ман қилингандир. Иттибоъ эса далил-хужжат собит бўлган ишга қайтишдир. Тақлид Аллоҳнинг динида дуруст эмас, иттибоъ эса лозим. Агар оми одамга бир муфтийнинг сўзини унда хато эҳтимоли бўлиши билан бирга олиш мумкин ва ҳатто баъзан вожиб бўларкан, қандай қилиб Пайғамбар ҳадисларини олиш унга мумкин бўлмасин?! Агар

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳиҳ-лиги аниқ бўлган суннатларига амал қилиш то унга фалончи ва фалончилар амал қилмагунча жоиз бўлмас экан, бу дегани ўша фалончиларнинг сўзи у ҳадисга амал қилишнинг шarti қилиб олинган бўлади, бу эса ботилларнинг ботилидир⁴⁷. Шунинг учун Аллоҳ таоло бошқа одамларни кўйиб, Ўзининг пайғамбари билан хужжатни барпо қилди. Ҳадисга амал қилган кишидан ёки ҳадисни тушуниб етганидан сўнг у билан фатво берган одамдан хато эҳтимоли фараз қилинмайди. Бу эса бир нав лаёқати бор бўлган киши учундир. Аммо, агар лаёқати бўлмаса, унга Аллоҳ таолонинг: **«Агар билмайдиган бўлсангиз, зикр аҳлидан сўрангиз»**, (Наҳл: 43, Анбиё: 7) деган буйруғи фарз бўлади.

Агар фатво сўровчи кишининг унга ёзиб берилган муфтийнинг сўзига ёки шайхининг ва имомининг сўзига суяниши жоиз бўлса, энди бир кишининг унга сиқа (ишончли) кишилар ёзиб берган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сўзларига суяниши жоиз бўлиши албатта лойиқроқдир. У ўша ҳадисни тушунмаган тақдирда ҳам худди муфтийнинг фатвосини тушунмаган киши унинг маъносини биладиган одамдан сўрагани каби ҳадис маъносини ҳам

⁴⁷ Маъсумий раҳимаҳуллоҳ бу сўзлари билан Бухорий, Муслим, Молик, Абу Довуд, Насоий, Ибн Можа Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилган ҳадисга ишора қилади. Унда айтилишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Одамларга нима бўлганки, Аллоҳнинг Китобида бўлмаган шартларни шарт қилишади?! Аллоҳнинг Китобида бўлмаган ҳар қандай шарт — юзта шарт бўлса ҳам — ботилдир, Аллоҳнинг Китоби ҳақлироқ, Аллоҳнинг шarti мустаҳкамроқ», деганлар.

биладиган одамдан сўраши керак бўлади. Ахир айтганлар-ку: «Хабар (яъни, ҳадис) ҳужжат бўлишда киёс ва ижтиҳоддан юқори ўринда туради, ҳадисга амал қилиш ривоятга амал қилишдан лойикроқ», деб!

Аллома Ибн Нужайм «Ал-бахрур-роик»да айтади: «Очиқ нассга (яъни, маъноси тушунарли оят ва ҳадисга) амал қилиш қиёсга амал қилишдан лойикроқдир ва ҳадиснинг зоҳирига амал қилиш вожибдир».

Хулоса шуки, тўғри тушунча соҳибига зоҳир бўлган диний манфаатга кўра, ҳадисга амал қилиш — барчанинг наздида мазҳаб шудир! Мана, Имом Абу Ҳанифа раҳимахуллоҳ фатво берардилар ва айтардилар: «Бу биз илмда кодир бўлган нарсадир, ким бундан кўра возихроқ (аниқ-равшанроқ) нарсани топса, ўша тўғриликка лойикроқдир!». Шайроний «Танбеҳул-муғтарибийн»да шундай нақл қилган.

Алий-юл-Қорий ал-Ҳанафий айтади: «Бу умматдан ҳеч бир кишига ҳанафий ё моликий ё шофеий ё ханбалий бўлиши вожиб бўлмайди, балки оддий одамлардан бирови агар олим бўлмаса, зикр аҳлидан (яъни, олимлардан) биронтасидан сўраши вожиб бўлади. Тўртала имом ҳам зикр аҳлидандирлар. Шунинг учун айтилганки, ким олимга эргашса, Аллоҳга саломат йўлиқади. Ҳар бир мукаллаф (яъни, оқил ва болиғ, шариатга амал қилиши лозим бўлган) киши пайғамбарлар саййиди Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга эргашшига маъмур (буюрилган)дир».

Эргашиладиган ва иқтидо қилинадиган имом Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламдирлар

Аллома Абдулҳақ Дехлавий «Сирот Мустақийм» шарҳида айтади: «Эргашиладиган ва иқтидо қилинадиган ҳақиқий имом Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламдирлар, у зотдан ўзгасига мутобаат қилиш маъқул эмасдир. Салафи солиҳийннинг йўли шудир, Аллоҳ таоло бизларни ҳам улар сафида қилсин».

Имом Шофей раҳимаҳуллоҳ айтади: «Мусулмонлар ижмоъ қилганларки, кимга Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг суннатлари аниқ маълум бўлса, бирон кишининг сўзини деб ўша суннатни тарк қилиши унга ҳалол бўлмайди»⁴⁸.

Шубҳасиз, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг изларидан эргашадиган, у зотнинг буйруқлари ва амаллари бўйича амал қиладиган, агар (у зотнинг буйруқ ва амаллари) бир неча хил бўлса, баъзан бунисига, баъзан унисига амал қиладиган, шунингдек, у зотдан сўнг тўғри йўлдаги халифалар ва ҳидоят устидаги саҳобаларга эргашадиган кишилар ҳақ аҳлидирлар. Аллоҳ таоло айтганки: **«Айтинг (эй Мухаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам): Агар Аллоҳни севсангиз, менга эргашинглар. Шунда Аллоҳ сизларни севади ва гуноҳларингизни мағфират қилади»** (Оли Имрон: 31), **«Пайғамбар сизларга нимани олиб келган бўлса, уни олинглар, у зот**

⁴⁸ Қаранг: Ибн Қаййим ал-Жавзия: «Иъламул-муваққийн» (1/7).

сизларни қайтарган нарсадан қайтинглар» (Ҳашр: 7) ва бошқа оятлар.

Мазҳабларга эргашиш сабабли бўлиниш ва ихтилофлар юзага келди

Агар баъзи ишларда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан бир неча хил ривоятлар келган бўлса ва қайси бири аввал, қайси бири кейин айтилгани маълум бўлмаса, тарихи ҳам аниқ бўлмаса, сиз уларнинг ҳаммасига, баъзан унисига, баъзан бунисига амал қилишингиз лозим бўлади. Шу билан сиз Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам олиб келган нарсани олган ва у зотга эргашган бўласиз. Аммо, агар улардан фақат биттасини ихтиёр қилиб, бошқасини инкор қилсангиз, жуда оғир ишга қўл урган бўласиз! Агар насс (яъни, маъноси тушунарли оят ва ҳадис) қаршисида малоллансангиз, ўзингиз сезмаган ҳолда ҳақдан чиқиб кетган бўлишингиз хавфи бордир. Ахир мусулмон банда учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан собит бўлган нарсани инкор қилиш қандай муносиб бўлади?! У зот ўз ҳавоий-хоҳишлари билан сўзламайдилар, у зот айтаётган сўзлар фақат Аллоҳ томонидан туширилаётган бир ваҳийдир!.

Одамлар (ҳадисларнинг) баъзисини олиб, баъзисини тарк қилишга мубтало бўлгач, ўртани бўлиб ташловчи мазҳаблар пайдо бўлди, одамлар ичида «бизда бундай», «сизда ундай», «бизнинг китобимиз», «сизнинг китобингиз», «бизнинг мазҳабимиз», «сизнинг мазҳабингиз», «бизнинг имомимиз», «сизнинг имомингиз» деган гаплар тарқалди, бунинг натижаси ўлароқ ўзаро нафрат, адоват, бир-биридан юз ўгириш, бир-бирига ҳасад қилиш, бир-бирига катталиқ қилиш

келиб чиқди. Охир-оқибат мусулмонларнинг ишлари орқага кетди, жамоатлари парчalandи, ифранжлар (ғарбликлар) ва зўравонларга емишга айландилар. Ахир мусулмонларнинг аҳли сунна имомларидан ҳар бири бизнинг имомимиз эмасми?! Аллоҳ улардан рози бўлсин ва охиратда бизларни уларнинг жамоасида тургизсин. Мутассиблар ҳолига минг таассуфлар!! Парвардигор, бизни ҳам, уларни ҳам Тўғри Йўлга хидоят қилгайсан.

Агар масалани яхшилаб таҳқиқ қилсангиз, бу мазҳаблар аслида, Ислому душманлари тарафидан мусулмонлар бирлигини парчалаб ташлаш ва жамоатини бўлиб юбориш учун кенг тарқатилган, ривожлантирилган, чиройли кўрсатилган экани ёки жоҳиллар кўп ишларда қилишгани каби, уларни ҳам яхуд ва насороларга тақлидан ва уларга ўхшаш учун вужудга келтиришган экани маълум бўлади. Ҳар бир аср ва ҳар бир даврда мутаассиб жоҳиллар кўпчиликни ташкил қилишади, улар инсоф қилишни, ҳақ билан ботилни ажратишни билишмайди!

Аллома Ибн Абдилбар ва Ибн Таймия раҳималлоҳ айтадилар: Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сўзлари турганда, агар у зотдан келган хабар саҳиҳ бўлса, бошқа ҳеч қандай сўзга ўрин йўқ. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг суннатлари ушлашга ва амал қилишга лойиққодир. Бу ҳар бир мусулмонга тегишли ишдир, тақлид фирқаси қилганидек, раъй ва мазҳабни нассга муқаддам қилиш йўқдир. «Эҳтимол, бу мужтахид аслида бу нассдан ҳабдор бўлган, лекин ўзига зоҳир бўлган бирон иллат сабабли ёки бошқа далил

борлигини билгани учун уни тарк қилган бўлиши мумкин», деганга ўхшаш мутаассиб фуқаҳолар фирқаси айтган ва жоҳил муқаллидлар бунда уларга эргашган сўзлар каби ақлий эҳтимоллар, нафсоний хаёллар ва шайтоний таассубчилик билан Китоб ва Суннат нассларига қарши чиқилмайди.

Умар ибн Хаттоб розияллоху анху айтганлар: «Суннат — Аллоҳ ва Расули суннат (яъни, йўл) қилиб берган нарсадир, хато эҳтимоли бўлган раъйларни уммат учун суннат қилиб қўйманглар!». Аллоҳ таоло Умардан рози бўлсин, ана шундай бўлишини худди билгандек, Аллоҳ кўнгилларига солиб, умматни бундан огоҳлантириб қўйибдилар. Ҳозирги даврларга келиб, биз Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг суннатларига зид ва Аллоҳнинг Китобига тўғри келмайдиган фикрларни суннат қилиб олишганини ва дин деб эътиқод қилишганини, тортишувлар пайтида ўша фикрларни маржеъ (асос) сифатида қабул қилишларини ва буни мазҳаб деб номлашганини кўриб турибмиз. Улуғ Аллоҳга қасамки, бу Ислому аҳлига етган жуда катта мусибат ва балодир, ҳамият ва асабиятдир!! **«Албатта биз Аллоҳнинг (бандаларимиз) ва албатта биз У Зотга қайтувчилармиз»** (Бақара: 156).

Имом Абдурраҳмон ал-Авзоъий раҳимахуллоҳ айтади: «Гарчи ҳамма одамлар сени рад қилсалар ҳам, салафларнинг изларини лозим тут. Гарчи сенга сўзни ҳар қанча зийнатли қилишса ҳам, одамларнинг раъйларидан узоқ бўл!». Билол ибн Абдуллоҳ ибн Умардан ривоят қилинишича, унинг отаси Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхумо: «Расулуллоҳ соллалло-

ху алайҳи ва саллам: «Аёлларни масжидлардан бўлган улушларидан ман қилманглар!», деганлар», деб айтганида у (яъни, Билол): «Аммо, мен ўз аҳлимни ман қиламан, ким истаса, аҳлининг йўлини очиб қўяверсин», деди. Шунда (Абдуллоҳ ибн Умар) унга ғазаб билан қараб: «Сенга Аллоҳнинг лаънати бўлсин, Сенга Аллоҳнинг лаънати бўлсин, Сенга Аллоҳнинг лаънати бўлсин! Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларни масжидлардан ман қилмасликка буюрганларини эшитганман, деб турсам-у, сен бундай дейсан», деб, йиғлаб, ғазаб билан туриб кетдилар⁴⁹, Аллоҳ барча саҳобалардан рози бўлсин.

Имом Абу Ҳанифанинг мазҳаби — Китоб ва Суннатга амал қилишдир

«Ал-ҳидая фий ровзотил-уламаиз-зиндавайсия» соҳибидан нақл қилинишича, Абу Ҳанифа раҳимаҳуллоҳга: «Агар сиз бир сўзни айтсангиз, Аллоҳнинг Китобида унинг зидди келган бўлса», дейилганда: «Унда менинг сўзимни ташлаб, Аллоҳнинг Китобини олинглар», дедилар. «Агар сизнинг сўзингизга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳадислари зид келса-чи», дейилганда: «Менинг сўзимни ташлаб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳадисларини олинглар», дедилар. «Агар саҳобалар розияллоҳу анҳум сўзлари зид келса-чи», дейилганда: «Менинг сўзимни тарк қилиб, саҳобалар розияллоҳу анҳум сўзларини олинглар», дедилар.

⁴⁹ Ҳоким «Маърифату улумил-ҳадис»да (182-с), Табароний ривоят қилганлар.

«Ал-имтиноъ» китобида айтилади: Байҳақий «Сунан»да ривоят қилишича, Имом Шофеий раҳимахуллох: «Агар мен бир сўзни айтсам, Расулуллох соллаллоху алайҳи ва салламдан менинг сўзимнинг хилофи келган бўлса, Расулуллох соллаллоху алайҳи ва салламнинг саҳиҳ ҳадислари (қабул қилинишга) лойиқроқдир, менга тақлид қилманглар!», деганлар. Имомул-ҳарамайн ҳам буни Имом Шофеий раҳимахуллохдан очик нақл қилган, бунда ҳеч хилоф йўқдир.

«Ал-кофий»да айтилишича, агар мужтаҳид муфтий бир нарсага фатво берса-ю, унинг хилофига Расулуллох соллаллоху алайҳи ва салламнинг ҳадислари собит бўлган бўлса, ҳадисга амал қилиш вожиб бўлади. Чунки, Расулуллох соллаллоху алайҳи ва салламнинг саҳиҳ ҳадислари муфтийнинг сўзидан куйи даражада бўлмайди. Модомики, муфтийнинг сўзи шаръий далил бўлишга яроқли бўларкан, Расулуллох соллаллоху алайҳи ва салламнинг сўзлари (далил бўлишга) албатта лойиқроқ ва муносиброқдир!!

Аллома Ибн Қаййим раҳимахуллох «Иъламулмуваққиъийн»да (1/77) айтади: «Абу Ҳанифа раҳимахуллохнинг асҳоблари заиф ҳадис киёс ва раъйдан муқаддам туришига ижмоъ қилганлар. У кишининг мазҳаби шунга бино қилинган».

Кимда-ким ҳадисга амал қилишим вожиб эмас ёки жоиз эмас деб айтса, биз уни Аллохнинг ҳужжатини қуруқ ваҳм ва гумон билан рад қилишни истайдиган одам деб ҳисоблаймиз. Мусулмоннинг сифати ундай бўлмайди. Ким тушуна олмасликни ҳужжат қилса, у мусулмон эмас. Ахир қандай қилиб тушунмаслик мумкин бўлсин?! Чунки, Аллох таоло Ўзининг

Китобини унга амал қилиниши ва унинг маъноларини англаниши учун нозил қилган, кейин Пайғамбарига уни умумий одамларга баён қилиб беришни амр этган: **«Сизга эса одамларга нозил қилган нарсаларни (яъни, шариат аҳкомларини) баён қилиб беришингиз учун ва шояд тафаккур қилсалар, деб бу эслатмани — Қуръонни нозил қилдик»** (Нахл: 44). Қандай қилиб Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг одамлар учун баён ва изоҳ бўлган сўзлари кўпчиликка ёки ҳеч кимга тушуниб бўлмас сўз бўлиши мумкин?! Уларнинг даъвосича, дунёда юзлаб йилардан бери биронта ҳам мужтаҳид йўқ экан! Мумкинки, бу каби сўзлар ўз раъйининг Китобу Суннатга зид экани ҳақидаги ҳақиқат одамларга очилиб қолишини истамаган айрим кишилар томонидан содир бўлган бўлса. Бунинг учун улар Китобу Суннатни улардан ҳукм олиш даражасида тушунишни фақат мужтаҳидларга хос эканини даъво қилдилар, сўнг дунёда мужтаҳидлар қолмаганини (ва демакки, Китобу Суннатни тушунувчилар ҳозирда қолмаганини) айтдилар ва бу сўзларни одамлар орасида кенг тарқалишига эришдилар. Ишнинг ҳақиқатини Аллоҳ таоло Ўзи яхши билувчироқдир.

Эҳтимолки, айримлар бундан ман қилишларига сабаб, баъзи кишиларнинг Китоб ва Суннатнинг зоҳирига мувофиқ келувчи бир мазҳабни (ўз мазҳаби фикридан) устун кўриб, ўшани ушлаб олмаслиги учун бўлса керак. Айримлар эса одамлар (бир мазҳаб фикрини иккинчисидан) устун кўришга йўл топмасликлари ва устун кўриш ҳақида ўйламасликлари учун

бунга қўшимча яна бир мазҳабдан иккинчи мазҳабга ўтишнинг жоиз эмаслигини ва талфиқ⁵⁰ қилмаслик кераклигини ва шу кабиларни ҳам айтишди. Аҳли донишларга маълумки, бу каби сўзларнинг Аллоҳнинг динида ўрни ҳам, асари ҳам йўқ. Аксинча, улардан кўплари ақлга ҳам, нақлга ҳам зид. Шунга қарамай, кўпгина аҳли илмларни кўрасизки, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг тоатларидан бурилишади, — ҳолбуки у зотга итоат қилиш фарзу вожибдир — у зотнинг ишончли кишилар ишончли кишилардан саҳиҳ ва собит санадлар билан ривоят қилган сўзларига қиё боқишмайди ва мазҳаб китобларида мазкур мазҳаб эгаларидан ҳеч қандай иснодсиз ривоят қилинган сўзларга рағбат қилишади. Агар бирон кишини имомнинг сўзини оят ва ҳадис билан таржиҳ қилишга (яъни, кучсиз санашга) мойиллигини кўришса, уни адашган ва бидъатчига чиқаришади. Инна лиллаҳи ва инна илайҳи рожиуун.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламдан собит бўлган ҳадисга амал қилиш ҳар бир мусулмон кишига лозимдир. Агар унга (ҳадисга) хилоф иш қилса, унинг

⁵⁰ Талфиқнинг икки кўриниши мавжуд:

1) Мусулмон киши мазҳаблардаги рухсатларгагина эргашиши, ўзига ёққан ва ҳавои нафсига мувофиқ келган, ўз манфаатларини рўёбга чиқариб берувчи сўзларни олиши. Бу билиттифоқ жоиз бўлмаган ишдир.

2) Лаёқати бўлган мусулмон киши қайси мазҳабнинг далили кучлироқ бўлса, ўшани олиши. Бу ҳолатни аҳли илмлар «иттибоъ» (эргашиш) деб номлайдилар ва бу қодир бўлган ҳар бир кишига вожиб ишдир. Маъсумий раҳимахуллоҳ иккинчисига ишора қилаётган экани сўз оқимидан билиниб турибди.

оқибати кўрқинчли бўлади. Нега ҳам шундай бўлмасин, ахир Аллоҳ таоло айтиб қўйибди: **«(Пайғамбарнинг) амрига хилоф иш қиладиган кимсалар ўзларига бирон фитна-кулфат етиб қолишдан ёки аламли азоб етиб қолишидан ҳазир бўлсинлар!»** (Нур: 63). Агар эътимодли бир ҳадис зоҳир бўлса, кўр-кўрона тақлидда қотиб олиш мусулмон кишининг шаънига тўғри келмайди. Бундай қилган кишига Аллоҳ таолонинг мана бу сўзлари жуда мос келади: **«Қасамки, агар Сиз китоб берилган кимсаларга бор мўъжизаларни келтирсангиз ҳам улар қиблангизга боқмайдилар»** (Бақара: 145).

Демак, мусулмон киши ҳадисни олиши, фалончининг ёки пистончининг мазҳабида бўлиши уни бундан ман қилмаслиги лозим. Аллоҳ таоло айтади: **«Бордию бирон нарса ҳақида талашиб қолсангиз, — агар ҳақиқатан Аллоҳга ва Охират кунига ишонсангиз — у нарсани Аллоҳга ва пайғамбарига қайтарингиз!»** (Нисо: 59). Талашиб қолинган пайтда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам сўзларини олиш ўша нарсани у зотга қайтариш жумласидан бўлади. Дарҳақиқат, имомлар ўртасида келишмовчилик ҳосил бўлди, демак энди Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сўзларини олиш фарз бўлди.

Мужтаҳид ҳам хато қилади, бироқ Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам хатодан маъсумдирлар

Қизиғи, улар мужтаҳид ҳам баъзан хато қилиши, баъзан тўғрилиқ устида бўлиши мумкинлигини, фақат Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам хатодан маъсум-пок эканларини билишади, бу уларнинг

умумий эътикодлари жумласига киради. Бирок, шундан кейин ҳам, кўриб турганингиздек, барибир мужтаҳиднинг сўзига маҳкам ёпишиб олишади ва Пайғамбар соллаллоху алайҳи ва салламнинг сўзларини тарк қилишади. Кошкиди фақат мужтаҳиднинг сўзини маҳкам ушлаган бўлишса, балки улар баъзи жоҳил кимсаларнинг китобга битиб кетган гапларини ҳам маҳкам ушлаб олишади. Мовароуннаҳр ҳанафийлари ичидаги жоҳил одамларнинг «Хулосатул Кайдоний»да айтилган ташаҳхудда ишораи саббоба (кўрсаткич бармоқ билан ишора қилиш)нинг ҳаромлиги ҳақидаги гапни мўътабар санаб, маҳкам ушлаб олишгани ва бундай қилишдан қаттиқ қайтаришлари⁵¹ бунга мисол бўлади. Ваҳоланки, ишораи саббоба Расулulloҳ соллаллоху алайҳи ва салламдан собит бўлган, барча саҳобалардан ва ҳамма мужтаҳид имомлардан, хусусан Имом Абу Ҳанифа, Абу Юсуф ва Муҳаммад раҳимаҳумуллоҳдан нақл қилинган суннатдир. Муҳаммад ибн Ҳасан аш-Шайбонийнинг «Муваатто»сида, Таҳовийнинг «Шарҳу маъанил-осор» китобида, «Фатҳул-қодийр», «Алиная», «Умдатул-қорий» ва бошқа ҳанафий мазҳабида мўътабар саналувчи китобларда унинг суннатлиги очик баён қилинган.

⁵¹ 90- йилларда жамоат намозида ташаҳхудда ўтирилганда ишораи саббоба қилган одамларнинг кўрсаткич бармоқларидан маҳкам чангаллаб, йўқол ваҳҳобий! деб масжиддан судраб олиб чиқиб ташланганига гувоҳ бўлинган. Бу жоҳил ўзининг ҳам бошқанинг ҳам намозини шу суннатга амал қилгани учун бузган. Гоҳилар "Омиин" деганларида ёнидаги жоҳилдан оғзига тарсаки егани ҳам бор ҳақиқат. ИНТдан

Айрим одамларни кўрамизки, ўзлари тоат-ибодатга жуда маҳкам, бироқ ҳадисга амал қилишга ўта бепарволик ва аҳамиятсизлик билан қарашади. Ўз мазҳабларининг китобларида битилган гапларнигина эътиборли санаб, ҳадисни гўёки мардуд бир иш деб гумон қилишади. Бу эса ҳақиқатни билмасликдан келиб чиқади.

Шайх Муҳаммад Ҳаёт ас-Синдий айтади: «Ҳар бир мусулмон киши Қуръон ва ҳадис маъноларини билишга, уларни тушуниб-англашга, улардан ҳукмлар чиқаришга ҳаракат қилиши лозим. Бундай қилишга кодир бўлмаса, уламоларга тақлид қилиши, бироқ муайян бир мазҳабни лозим тутмаслиги керак. Чунки, бундай қилиш уни пайғамбар деб қабул қилишга ўхшаб қолади⁵². Ҳар бир мазҳабдан эҳтиётлироқ бўлган нарсани олиши муносиб бўлади, зарурат пайтларда рухсатларни ушлаши жоиз бўлади, аммо зарурат бўлмаганда уларни тарк қилган яхши. Аммо, бизнинг замона аҳллари пайдо қилганидек, махсус мазҳабларни маҳкам ушлаш, бир мазҳабдан иккинчисига ўтишни мумкин эмас ва ножоиз деб санаш жоҳиллик, бидъат ва ўта қаттиққўлликдир. Биз кўрдикки, улар мансух бўлмаган саҳиҳ ҳадисларни тарк қилишади ва ҳеч қандай санадсиз ўз мазҳабларига қаттиқ ёпишиб олишади».

⁵² Маъсумий айтади: Балки, бу иш уни пайғамбар деб эмас, Парвардигор деббилишнинг айнаи ўзидир. Чунки, «Улар Аллоҳни кўйиб ўзларининг донишмандларини ва роҳибларини... Парвардигор деб билдилар» (Тавба: 31) ояти тафсирида Адий ибн Ҳотим розияллоху анхудан собит бўлган ҳадис шунга далолат қилади.

Имом Шофеий раҳимахуллоҳ айтади: «Ким бир нарсани ҳаром ё ҳалол санашда муайян бир шахсга тақлид қилса ва аслида ўшанинг зиддига саҳиҳ ҳадис собит бўлган бўлса, тақлид у кишини суннатга амал қилишдан ман қилса, у Аллоҳни кўйиб, ўша ўзи тақлид қилган кишисини Аллоҳ ҳаром қилган нарсани унга ҳалол қилиб берадиган ва Аллоҳ ҳалол қилган нарсани ҳаром қилиб берадиган Парвардигор қилиб олган бўлади. Иннаа лиллаҳи ва инна илайҳи рожибуун».

Бундан ҳам қизиғи, уларга агар айрим саҳобалар розияллоҳу анҳумнинг саҳиҳ хабарга хилоф иш қилишгани хабари етса, уларнинг бу ишини таъвил қилиш йўли топилмаса, ўша саҳобага ҳадис етиб келмаган бўлишини жоиз санашади ва бу нарсани оғир санашмайди. Шу тўғри, ўзи аслида. Аммо, агар уларга ўзлари тақлид қиладиган имомнинг сўзига хилоф келувчи бир ҳадис етса, уни бир амаллаб таъвил қилишга зўр бериб уринишади, кўпинча сўзларни ўз маъносидан бутунлай бошқа маънога ўзгартириб юборишади. Эътиборли таъвиллари бўлмаган ҳолда уларга: «Эҳтимол сизлар тақлид қилаётган имомга ўша ҳадис етиб келмагандир», дейилса, бу гапни айтган одамнинг бошига қиёматни қўптиришади, уни каттиқ ҳақоратлашгача боришади, бу нарса уларга жуда оғир ботади. Қаранг у бечораларнинг ҳолига, саҳобалар розияллоҳу анҳумга ҳадис етиб келмаган бўлишини жоиз санашади-ю, мазҳаб эгаларига ҳадис етиб келмаган бўлишини умуман жоиз деб билишмайди!. Ҳолбуки, бу икки гуруҳ ўртасидаги фарқ осмон билан ерчадир. Уларни ҳадис китобларини ўқишларини, мутолаа қилиб, дарс қилишларини

кўрасиз. Бирок, бу ўқишлари уларга амал қилиш учун эмас, бор-йўғи табарруклик жихатидан бўлади. Агар уларнинг мазҳабларига зид келувчи бир ҳадис келса, уни таъвил қилишда ўта муболаға қилишади. Агар таъвил қилиш қўлларидан келмаса, «Биз тақлид қилган имомлар ҳадисни биздан кўра яхшироқ билганлар», дейишади. Наҳотки, бу гаплари билан ўзларига қарши Аллоҳнинг хужжатини барпо қилишаётганини билишмаса?! Агар мазҳабларига мувофиқ келувчи ҳадис ўтса, ёйилиб кетишади. Аммо, мазҳабларига хилоф келувчи ҳадис ўтиб қолса, сиқилишиб, эшитгилари ҳам келмайди. Аллоҳ таоло айтиб қўйган: **«Йўқ, Парвардигорингизга қасамки, то улар ўз ўрталарида чиққан келишмовчиликларда сизни ҳакам қилмагунларича ва кейин сиз чиқарган ҳукмдан дилларида ҳеч қандай танглик топмай, тўла таслим бўлмагунларича – бўйсунмагунларича зинҳор мўмин бўла олмайдилар»** (Нисо: 65).

Санад ибн Инон раҳимахуллоҳ Имом Моликнинг «Мудаввана»сига ёзган шарҳида айтади: «Билингки, рашид (оқил) киши тақлиднинг ўзига чекланиб қолишга рози бўлмайди, бундай қилиш фақатгина бефаҳм жоҳил ёки қайсар нодон кимсага ярашади. Биз бундай қилишни ҳеч кимга ҳаром деб айтмаймиз, балки далилни ва кишиларнинг сўзларини билишни вожиб қиламиз. Оми киши олимга тақлид қилиши вожиб. Тақлид бошқанинг сўзини қабул қилиш ва хужжату далилсиз унга суянишдир. Бу билан асло билим ҳосил бўлмайди. Муайян бир кишининг мазҳаби билан мазҳабланиш кейин пайдо бўлган бидъатдир. Чунки, биз қатъан биламизки, саҳобалар

розияллоху анҳум асрларида бу нарса бўлмаган, балки улар Аллоҳнинг Китобига ва Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг Суннатларига ҳамда далил бўлмаган пайт ўзаро мунозаралар орқали келиб чиқадиган фикрларга мурожаат қилишарди. Уларга эргашган кишилар ҳам шундай, агар (далил) топилмаса ижтиҳод қилишган. Кейин учинчи аср келди, унда Абу Ҳанифа, Молик, кейин Шофеий ва Аҳмад раҳимаҳумуллоҳ бор эди. Улар ҳам ўтганларнинг манҳажидида (йўлида) бўлдилар. Уларнинг асрида ўртада дарс қилиб ўрганиладиган муайян бир кишининг мазҳаби бўлмади. Уларнинг издошлари ҳам шунга яқин бўлдилар. Моликнинг ва унга тенгдош олимлардан қанчасининг сўзларига асҳоблари хилоф қилишган ҳолатлар бўлди. Тақлид аҳлининг сўзига таажжубки, улар қандай қилиб бу нарсани (яъни, тақлидни) илгаридан бўлиб келган иш деб айтишади, ваҳоланки бу нарса бор-йўғи ҳижрий икки юзинчи йилдан кейин ва Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам мақтаган асрлар ўтиб кетганидан кейин чиқди-ку!».

Мен (Маъсумий.) айтаман: Санад раҳимаҳуллоҳнинг муайян шахсга тақлид қилишни ва унинг фикрини — гарчи Китоб ва Суннат далилига хилоф келса ҳам — дин ва мазҳаб деб ушлаб олишни айблаб айтган сўзлари жуда тўғри. Бунинг Иблис лаин шу билан мусулмонлар жамоатини бўлиб ташлашни ва улар ўртасига адовату нафрат солиб кўйишни истаган айбли бидъат ва ёмон сифат эканида шак-шубҳа йўқдир. Улардан ҳар бир кишини кўрасизки, ўзи тақлид қиладиган мужтахид имомини шу даражада улуғлайдики, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва

салламнинг саҳобаларидан бирорталари ҳам бу қадар улуғланиш мақомига етолган эмаслар. Агар ўз мазҳабига мувофиқ келадиган ҳадис топиб олса, хурсанд бўлиб, унга бўйсунди ва таслим бўлади. Мабодо, унинг имомидан бошқанинг мазҳабини қўллаб-қувватлайдиган, мансухлик ва муоризликдан (яъни, унга қарши бошқа бир ҳадис бўлишидан) саломат бўлган саҳиҳ бир ҳадис топилгудек бўлса, у учун узоқ эҳтимоллар эшигини очади, ўз имомининг мазҳаби саҳобалар, тобеинлар ва очиқ далилга зид бўлгани ҳолда, уни таржиҳ қилиш (устун қилиш) йўлини қидиради. Агар ҳадис китобларидан бирор китобни шарҳласа, унинг раъйига хилоф келган ҳар бир ҳадисни ўзгартириб юборади. Агар буларнинг ҳаммасидан ожиз бўлса, ҳеч қандай далилсиз мансухликни ё хусуматни ё унга амал қилмасликни даъво қилиб чиқади.

Тош қотган муқаллидлар мана шу нарсани дин ва мазҳаб деб ушлайдилар ва унга қарши мингта далил олиб келсангиз ҳам қулоқ солмайдилар, балки ундан худди шердан қочган ёввойи эшаклардек қочадилар. Икки ҳарамии шарифга мужовир (қўшни) бўлиб яшаб турган жуда кўп бухорийлар, шунингдек ҳиндлар ва турклар айти шу қабилдаги кишилар бўлиб, қўлларидан тасбеҳ тушмайди, бошларига катта-катта салла кийиб олишган, мунтазам равишда «Далоилу-лхайрот», хатми хўжа, ва ҳатто «Қасидаи бурда» ва шунга ўхшаш нарсаларни ўқишиб, бундан савоб умид

қилишади⁵³, намоздаги ташаххудда ишораи саббоба қилишмайди. Мен бир неча марта уларга: «Нима учун

⁵³ Бу рисоаларни ўқишда ажр бўлмайди, аксинча агар шу билан Аллоҳга қурбатни қасд қилинса гуноҳ ҳам бўлади. Улар бидъат, залолат ва ширк билан лиммо-лимдир. Мен улардан фақат айрим жиҳатларини мухтасар равишда айтиб ўтаман, шояд Раббим шуларни ибрат қилса:

Биринчи: «Далоилул-хайрот» (яхшиликларга йўлловчи сўзлар)нинг номини залолатлар, мункар ишлар ва хурофотларга йўлловчи деб аташ тўғрироқ бўлади. Чунки, муаллифи унинг муқаддимасида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга хитоб қилиб: «хузурларидан мадад тилаб» дейди, бу эса улуҳиятдаги ширкдир. Зеро, мадад ва ёрдамни фақат Аллоҳ таолодан тиланади. Аллоҳ таоло айтади: «Ўшанда Парвардигорингиздан мадад тилаганингизда, У сизларга ижобат қилиб: «Мен сизларга кетма-кет келадиган минглаб фаришталар билан мадад берурман», деди» (Анфол: 9). Шунинг учун ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бошларига бир иш тушса ё ғам-ташвишда қолсалар, Аллоҳга илтижо қилиб, каттиқ дуо қилардилар. Имом Термизий ва бошқалар ривоят қилган ҳасан ҳадисда айтилганидек, у зот: «Эй абадий барҳаёт ва қайюм зот, Сенинг раҳматингдан мадад сўрайман», дердилар. Шунингдек, «Сенгагина ибодат қиламиз ва Сендангина ёрдам сўраймиз» (Фотиҳа: 5) ояти ҳам мададни фақат Аллоҳдан сўралишига далил бўлади.

Шундан сўнг у ҳадислар тўкиб, уларни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга нисбатлайди. Жумладан: «Ким бу салавотни бир марта ўқиса, Аллоҳ унга мақбул ҳажнинг савобини ва Исмоил алайҳиссалом авлодидан бўлган бир кулни озод қилиш савобини битади, Аллоҳ таоло: «Эй фаришталарим, бу бандам ҳабибим Муҳаммадга кўп салавот айтди. Азизлигим ва буюклигимга қасамки, унга ҳар бир ҳарфи муқобилида жаннатдан бир қаср ато этаман, қиёмат куни у хузуримга Муҳаммад байроғи остида, юзи тўлин ойдек бўлиб, кафтини ҳабибим Муҳаммаднинг кафтига қўйган ҳолда

келади. Бу салавотни ҳар жумъа куни айтган киши учун шунча фазл бордир, Аллоҳ улуғ фазл эгасидир», дейди.

Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва салламнинг мутавотир ҳадисда келган, «Ким қасддан менинг номимдан ёлғонласа, дўзахдан жойини ҳозирлайверсин!» деган ҳадислари унинг гуноҳига кифоя қилади.

Сўнг у Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва салламини Аллоҳ таолодан бошқа ҳеч кимга лойиқ бўлмайдиган исмлар ва сифатлар билан атайдики, уларнинг аксарияти Аллоҳнинг гўзал исмлари ва олий сифатлари эди, «Нажот берувчи», «Тирилтирувчи», «Ғавс» (мадакдор), «Мусибатларни аритувчи», «Қудратли», «Жаббор», «Шифо ато этувчи», «Дуо қилинувчи», «Ижобат қилувчи», «Қафолатига олувчи» каби. Ислолда маълумки, ким булардан бирортасини Аллоҳдан бошқага ишлатса, ҳалокат жари ёқасига келиб қолган бўлади. Аллоҳ таоло айтади: «Аллоҳнинг гўзал исмлари бордир. Бас, Уни ўша исмлар билан чорланглар (ёд этинглар). Унинг исмларида ҳақдан оғиб (ноўрин жойларда уларни қўллайдиган мушрик) кимсаларни тарк қилинглар. Улар яқинда қилиб ўтган амалларига яраша жазоланурлар» (Аъроф: 180).

Кейин у Аллоҳ таоло Муҳаммад соллalloҳу алайҳи ва салламини Ўз нуридан яратган деган эътиқодни ўзида мужассам этган сўфиёна афсонани олдинга суриб, шундай дейди: «Эй Аллоҳим, Унинг нурига нурни зиёда қилгинки, Ўзинг уни ўшандан (яъни Ўз нурингдан) яратган эдинг». Бу Аллоҳ таолонинг мана бу қавлига рад бўладики: «(Эй Муҳаммад, Уларга) айтинг: «Ҳеч шак-шубҳа йўқки, мен ҳам сизлар каби бир одамдирман» (Каҳф: 110).

Яна айтади: «Эй Аллоҳим, унинг нуридан чечаклар униб чиққан зотга салавотлар йўллагин». Ҳолбуки, чечакларни ҳамма нарсанинг яратувчиси бўлган Зот ундириб чиқаргандир: «Албатта, Аллоҳ дон ва уруғларни ёриб-ундирувчидир» (Анъом: 95). Охирида у «энг катта санам» бўлган ваҳдатул-вужуднинг қоронғи зулматларига фарқ бўлади ва ўзининг бидъат дуосида Аллоҳ таоло Одам алайҳиссаломдан тортиб, Муҳаммад соллalloҳу алайҳи ва

салламгача барча пайғамбарларни у билан юборган тавҳидни «балчик» деб атайди: «Мени аҳадият денгизларига отгин, тавҳид балчикларидан чиқариб, ваҳдат денгизига ғарк қилгин...».

Иккинчи: «Бурдатул-Бувсирий» рисоласи ҳар қанча танқидга арзийдиган рисола бўлиб, ўз саҳифалари ичига иймондан бошқа ҳамма нарсани жамлаган. Унинг муаллифи Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан қасамёд қилиб айтади: «Эй Роббим, Мустафо ҳаққи, бизни мақсадларимизга етказгин ва ўтган гуноҳларимизни мағфират этгин». Бу гап очик ширқидир. Чунки, Термизий (1535), Аҳмад (2/34, 69, 86) ривоят қилган, Ҳоким иснодини саҳиҳ санаган (4/97) ҳадисда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтганларидек: «Ким Аллоҳдан бошқа билан қасам ичса, кофир бўлибди ёки мушрик бўлибди». У Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни улуҳият сифатлари билан сифатлайди ва устларига рубубият либосини ташлайди: «Дунё ва ундаги барча нарсалар сизнинг саховатингиздан, лавҳу қалам илми сизнинг илмингиздандир».

Яна айтади: «Унинг чорловига дарахтлар ҳам сажда қилган холда, қадамларсиз пойлар устида етиб келади». Ваҳоланки, дарахтлар фақат Аллоҳга сажда қилади: «Ўт-ўлан ҳам, дов-дарахт ҳам (ёлғиз Аллоҳга) сажда қилур» (Ар-раҳмон: 6).

Сўнгра гуноҳи кабираларни бемалол қилаверишга тарғиб қилади: «Эй нафсим, улкан гуноҳлардан умидсизликка тушма, албатта катта гуноҳлар ғуфрон (яъни, Аллоҳнинг мағфирати) олдида жуда кичик хатоларга айланиб қолади».

Бу гап Қуръони каримнинг қуйидаги очик оятини ёлғонга чиқаришдир: «Улар (яъни жаннатга сазовор бўлганлар) кичик хатолардан бошқа катта гуноҳлардан ва бузукликлардан йироқ бўладиган зотлардир» (Ван-нажм: 32).

Бу гаплар қасида муаллифининг Қуръон илмидан беҳабар эканига далолат қилади. Зеро, Аллоҳ таоло Қуръонда таъкидлашича, кабира гуноҳлардан узоқлашган кишининг сағира гуноҳлари каффорат қилинади: «Агар сизлар ман этилган гуноҳларнинг катталаридан сақлансангизлар, қилган

ишораи саббоба қилмайсизлар? Ахир бу нарса Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан, у зотнинг улуғ саҳобалари ва мужтахид имомлардан собит бўлган суннат-ку! У шайтоннинг бошига темир гурзи билан ургандан ҳам қаттиқ бўлади-ку!», дедим⁵⁴.

Шунда улар ичидан пешқадамроқ бирови: «Биз ханафий мазҳабидамиз, бизнинг мазҳабимизда ишораи саббоба қилиш жоиз эмас, балки ҳаром», деб жавоб берди.

кичик гуноҳларингизни ўчиурмиз ва сизларни улуғ манзил — жаннатга киритурмиз» (Нисо: 31).

У мужримлар (осийлар) билан мусулмонларни тенглаштиради: «Шоядки, Раббим раҳматини тақсим қилаётганида у гуноҳлар миқдорига қараб келади».

Ваҳоланки, Аллоҳ таоло айтган: «Ахир Биз мусулмонларни жиноятчи-кофир кимсаларга баробар қилурмизми?! (Эй мушриклар), сизларга нима бўлди? Қандай ҳукм чиқармоқдасизлар? Балки сизлар учун (осмондан туширилган) бирон китоб бўлиб, унда сизлар ўзларингиз учун (Охиратда) шакшубҳасиз танлаган-хохлаган нарсаларингиз бор эканлигини ўкиб-ўрганаётгандирсизлар?! Балки сизлар учун Бизнинг зиммамизда: «Шакшубҳасиз ўзларингиз ҳукм-қарор қилган бор нарса сизларники бўлур», деган то Қиёмат Кунигача етувчи қасамлар (яъни, Биз томондан берилган аҳдпаймонлар) бордир?! (Эй Муҳаммад), улардан сўранг-чи, қайсилари бунга (яъни, ўзларининг пуч даъволарининг ҳақ эканлигига) кафил бўла олар эканлар?!» (Қалам: 35-40).

⁵⁴ Маъсумий бу сўзлари билан Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: «Албатта, у — яъни саббоба — шайтонга темирдан ҳам қаттиқроқдир» деган ҳадисларига ишора қилади. Ҳадисни Аҳмад (4/15), Баззор (Мажмаъуз-заваид)да (2/140) айтилганидек) ривоят қилган, шайх Албоний «Сифату солатин-набий» китобида ҳасан санаган.

Мен унга Имом Муҳаммаднинг «Муватто»сида, Таҳовийнинг «Шарҳ маъонил-осор»ида ва Ибн Ҳумомнинг «Фатҳул-кодийр» китобида уни суннат деб айтилганини айтсам, у: «Бу мутақаддимларнинг (яъни аввалги даврлар аҳлининг) гапи, мутааххирлар (яъни кейинги даврлар аҳли) уни ман қилган ва тарк қилган, шу билан у мансух бўлган, «Солотул-масъудий» ва «Ал-хулоса ал-кайдоний»да шундай дейилган», деб жавоб берди.

Жоҳиллар бу каби ҳакни рад қиладиган дажжолни етишган солиҳ кишилардан деб санашади. Тўғри, у етишган, бироқ ҳаққа эмас, шайтонга етишган. Иннаа лиллаҳи ва инна илайҳи рожиъуун.

Абулқосим ал-Қушайрий раҳимахуллоҳ айтади: «Биз — ҳақ толибларининг зиммамиздаги вожиб, хато содир бўлиши мумкин бўлмаган зотга эргашиш устида туриш ва хато содир бўлиши мумкин бўлган шахсларга тақлид қилишдан тўхташ, имомлардан нақл қилинган ҳар бир гапни Китобу Суннатга кўндаланг қилиш ва уларга тўғри келганини қабул қилиш, уларга зид келганини тарк қилишдир. Бизда шарият соҳиби соллаллоҳу алайҳи ва салламга эргашиш лозимлигига далил бор, аммо фуқаҳолар ва суфийларнинг сўз ва ишларини фақат Китоб ва Суннатга кўндаланг қилгачгина далил ҳосил бўлади. Далиллардан юз ўгирадиган ва кўр-кўрона тақлидда тош қотиб туриб оладиган кимса нақадар зиёнкор бўлди! Шаръий далиллар, фикҳий қарашлар ва суфий русумлар унинг бу ишини мазаммат қилади ва рад қилади, (ҳакни) қасд қилган, эҳтиёт йўлини тутган ва шубҳалар пайтида тўхталган кишини мақтайди. Ким имомлар-

дан бирига тақлид қилса ва ўша имомнинг раъйи Аллоҳнинг Китоби ва Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Суннатларига ёки ижмоъга ёки саҳиҳ киёсга зид бўлса, у одам шунда ҳам тақлидда маҳкам тураверса, у ўзининг ўша имомга эргашиб даъвосида ёлғончидир, унга тақлид қилишида ҳам ёлғончидир. Балки, у ўзининг ҳавосига ва асабияти (таассубчилиги)га эргашувчидир. Имомларнинг ҳаммалари ундан покдирлар. Унинг имомларга нисбатан тутган ўрни худди аҳли китоб руҳонийларининг ўз пайғамбарларига нисбатан тутган ўринларига ўхшаб қолади. Чунки, имомлардан ҳар бирлари ўз асҳобларини шаръий усул (асос)ларга муҳолиф бўлишдан огоҳлан-тирганлар».

Тўрт имомнинг ҳаммаси ундан пок, у уларнинг ҳеч биридан эмасдир. У бидъатчидир, нафс-ҳавосига эргашган, ўзи адашган ва бошқаларни ҳам адаштирувчидир. Мусулмон киши бунда шак қилмайди. Ҳақ саййидимиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламдан бошқа бирон кишининг раъйига асло чекланган эмасдир. Ҳақ фақатгина у зот олиб келган рисолатга чеклангандир. Инсофли киши ўйлаб кўрса, муайян бир имомнинг мазҳабига унинг далилларига қарамасдан кўр-кўрона тақлид қилиш жуда катта жаҳолат ва балои азим экани, балки бу нафс-ҳаво ва таассубчиликдан бошқа нарса эмаслиги маълум бўлади. Барча мужтаҳид имомлар бундай қилишга қарши бўлганлар. Зеро, далилсиз тақлид қилишни айблаш ва ботил санаш уларнинг ҳар биридан нақл қилинган. Ким далилга эргашса, ўзининг имомига ҳам, бошқа имомларга ҳам эргашган бўлади, Аллоҳнинг Китоби ва Расулунинг Суннатларига ҳам эргашган бўлади, бу

иши билан имомининг мазҳабидан чиққан ҳам бўлмайди. Киши қачонки далилга қарши кўр-кўрона тақлидда маҳкам туриб олса, ўз имомининг ҳам, бошқа имомларнинг ҳам мазҳабидан чиққан бўлади. Чунки, фаразан имомига муориздан (яъни, унга қарши бўлган бошқа ҳадисдан) саломат ҳадис етган бўлганида, у албатта ўз раъйини тарк қилган ва ҳадисга эргашган бўларди. Бу ҳолатда кўр-кўрона тақлидда маҳкам турувчи киши Аллоҳга ҳам, Пайғамбарига ҳам осий бўлган ҳамда ўзининг ҳавосига эргашган, имомларнинг ҳаммасидан хориж бўлиб, шайтоннинг ҳизбига (гуруҳига) айланган бўлади: **«(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам), ҳавойи нафсини ўзига «илоҳ» қилиб олган ва Аллоҳ уни билган ҳолида йўлдан оздириб, кулоқ ва қалбини мухрлаб, кўз олдига парда тортиб кўйган кимсани кўрганмисиз? Бас, уни Аллоҳ (йўлдан оздиргани)дан сўнг ким ҳидоят қила олур?! Ахир эслатма-ибрат олмайсизларми?!»** (Жосия: 23), қалбидан иймон нури кўтарилган бўлади, Аллоҳ таоло ҳидоятдан кейин залолатга тушишдан барчамизни Ўзи асрасин.

Рабиъ ибн Сулаймон ал-Жийзий айтади: «Бир киши Шофеий раҳимахуллоҳдан бир масалани сўраган эди, у: «Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу ҳақда шундай-шундай деганлар», деб жавоб берди. Ҳалиги киши: «Эй Абу Абдиллаҳ, сиз ҳам шундай дейсизми?», деди. Шунда Имом Шофеий титраб, ранглари ўзгариб: «Ҳой, қуриб кетгур! Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан бир нарсани ривоят қилсам-у, ўзим (бу ҳақда) бошқа гапни гапирсам, мени қайси ер кўтаради-ю, қайси осмон соялайди?! Ҳа,

бошим ва кўзимга (суртиб айтаман бу сўзни!)», деб жавоб берди ва бу гапни бир неча бор такрорлади».

Хумаидий ривоятида: Шофеий раҳимахуллох унга: «Нима, сен менинг белимда зуннор (насронийлар белбоғи) кўрдингми ё менинг черковдан чиқиб келганимни кўрдингми?! «Набий соллаллоху алайҳи ва саллам бундай деганлар» десам, «Сиз ҳам шу фикрни айтасизми?» дейсан-а?! Мен Набий соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилиб туриб, ўзим ундан бошқа гапни айтаманми?!», деди⁵⁵.

Билингки, жуда кўпчилик одамлар зиёнкордирлар, озчиликкина зиёндан холидир. Ким ўзининг фойда-зиёнини кўришни истаса, ўзини Китобу Суннатга кўндаланг қилиб кўрсин. Агар уларга мувофиқ бўлса, фойда қилувчи бўлади, уларга мухолиф бўлса, зиёнкор бўлади. Аллоҳ таоло зиёнкорларнинг зиёни ва фойда қилувчиларнинг фойдаси ҳақида хабар берган. У аср вақтига қасам ичиб, инсон аниқ зиёнда, фақат тўртта сифатни ўзида жамлаган киши бундан мустасно эканини айтади. Агар бир кишининг ҳавода учиб юрганини ё сув устида юриб кетаётганини ё ғайбдан хабар бераётганини, лекин узрсиз ҳаром ишларни қилиш билан шариатга хилоф қилишини ва рухсатсиз фарзларни тарк қилиб юрганини кўрсангиз, билингки, у Аллоҳ у билан жоҳилларни фитналаш (имтиҳонга солиш) учун чиқариб қўйган шайтондир. Бундай бўлиши узок эмас. Зеро, шайтон одам фарзандининг

⁵⁵ Абу Нуъайм «Ҳия»да (9/106), Байҳақий «Манақибуш-Шафий»да (1/474, 475), Ибн Асокир «Тариху Димашк»да (15/10/2) саҳиҳ иснод билан келтирганлар.

қон томирларида юради, Дажжол залолат аҳлини фитнага солиш учун тирилтиради ва ўлдиради, осмондан ёмғир ёғдиради.

Шаъроний «Ал-мезон»да айтади: «Абу Довуд деди: «Мен Аҳмаддан: «Авзойга эргашайми, Моликками?», деб сўрасам, у: «Динингда улардан ҳеч бирига тақлид қилма, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ва у зотнинг асҳобларидан нима келган бўлса, шуни ушла! Ундан сўнг тобеинлар хусусида киши ихтиёрлидир», деди.

Аҳмад раҳимаҳуллоҳ деди: «Менга тақлид қилма, Моликка ҳам, Абу Ҳанифага ҳам, Шофейига ҳам, Авзойга ҳам, Саврийга ҳам (раҳимаҳумуллоҳ) тақлид қилма, балки улар олган ўриндан ол! Динида бировларга тақлид қилиши кишининг фикҳи камлигидандир»⁵⁶.

Ибн Жавзий «Талбису иблис» китобида айтади: «Тақлидда ақлдан фойдаланишни бекор қилиш бордир. Чунки, у фақат ўйлаш ва фикр юритиш учун яратилган. Қўлига ёруғлик берадиган шам тутқазиб қўйилган киши шамни ўчириб қўйиб, зулматда юриши жуда хунук ишдир»⁵⁷.

⁵⁶ Қаранг: Абу Довуд: «Имом Аҳмаднинг масалалари», 277-с.

⁵⁷ Қаранг: Ибн Жавзий: «Талбису иблис», 8-с.

Жуда муҳим эслатма

Билингки, мужтахиднинг ижтиҳоди ва раъйи ҳеч қачон Аллоҳнинг ҳукми бўлолмайди. Агар у айна Аллоҳнинг ҳукм бўлсайди, Абу Юсуф, Муҳаммад ва бошқалар Абу Ҳанифанинг ижтиҳод ва раъйларига муҳолиф бўлишлари асло мумкин бўлмасди. Шунинг учун ҳам Имом Абу Ҳанифа раҳимахуллоҳ айтганки: «Бу менинг раъйим, ким ундан яхшироқ фикрни олиб келса, мен уни қабул қиламан». Бошқа имомлар раҳимахумуллоҳ ҳам айтишардики: «Биз ўз раъйимизни ижтиҳод қилдик, истаган киши қабул қилади, истаган киши қабул қилмайди».

Маъсумий айтади: Одамлар ичидан айна бир кишига — бошқасига эмас — тақлид қилувчи кишидан сўраймизки: «Сизнинг соҳибингизни қай бир сифати бошқалардан кўра тақлид қилинишга лойиқроқ қилди?»

Агар у: «Чунки, у ўз асрининг энг илмли кишиси, унинг фазли аввалгилардан кўра зиёда бўлган», деб айтса, унга айтилади: «Ўзингизга берган гувоҳлигингизга кўра, сиз аҳли илм эмас экансиз, унинг ўз замонасининг энг илмли кишиси эканини қаердан биласиз?! Бу нарсани (унинг энг илмли киши эканини) фақат мазҳабларни ва уларнинг далилларини билган, улардан қай бири кучли, қай бири кучсиз эканини ажрата оладиган кишигина биладику?! Агар сиз фақат энг илмли кишигагина тақлид қилувчи бўлсангиз, Абу Бакр, Умар, Усмон, Алий, Ибн Масъуд розияллоху анхум мусумонлар ижмоъ-иттифоқиға кўра, сизнинг соҳибингиздан илмлироқ эмасмилар?!».

Муқаллидга айтилади: «Сизлар тақлид қилаётган ва сўзларини шориънинг (яъни, шариат соҳибининг) далиллари ўрнида кўраётган ва ҳатто ундан кўра ҳам эргашишга лойикроқ деб билаётган фалончи-фалончилар мавжуд бўлишларидан илгари одамлар қандай бўлишган? Улар ҳидоятда бўлишганми ё залолатдами?!»

Уларнинг ҳидоятда бўлган эканларини эътироф этишдан бошқа чораси қолмайди.

Унга айтиладики: «Улар қилиб келган иш Қуръон, Суннат ва саҳобаларнинг асарларига эргашиш, Аллоҳ таолонинг, Пайғамбарининг сўзларини ва саҳобаларнинг асарлари-сўзларини уларга хилоф бўлган сўзлардан устун қўйиш ҳамда фалончи-фалончиларнинг сўзлари ва раъйларидан эмас, балки улардан ҳукм олиш эмасмиди ахир?!».

Ҳидоят шу бўладиган бўлса, энди ҳақдан кейин залолатдан бошқа нима қолади?!

Сир эмаски, кўр-кўрона тақлид қилувчиларнинг ҳар бир тоифаси барча саҳобаларни, барча тобеинларни, умматнинг аввалдан охиригача барча уламоларини — фақат ўзлари тақлид қилган кишилар бундан мустасно — сўзлари ҳисобга олинмайдиган, фатвосига қаралмайдиган бир ўринга тушириб қўйганлар. Уларнинг сўзлари ва фатволарига — агар ўз матбуъларининг (яъни, ўзлари эргашган кишиларнинг) сўзларига хилоф бўлса — фақат уларга қарши рад жавоби айтиш учунгина қарайдилар. Ҳатто, агар матбуъларининг сўзи Аллоҳ ва Расули томонидан келган далилга хилоф келса, ўша далилни таъвил

қилишга, уни ўз маъносидан буриб юборишга интилишади, ўз матбуъларининг сўзини устун қилиш учун уни (яъни, Қуръон ва ҳадис далилини) даф қилишга қўлларидан келган ҳар қандай чорани қўллаб, зўр бериб уринишади. Уларнинг бидъатидан ва динни вайрон қилувчи таассубларидан Аллоҳга шикоят қиламиз. Агар Аллоҳ таоло бу динни ҳимоя қиладиган ва унинг ҳақиқатларини эълон қиладиган кишиларни чиқариб туришга Ўзи кафил бўлмаганида эди, иймоннинг тахти ва рукни аллақачон емирилиб битган бўларди. Ўз матбуъининг сўзини деб саҳобалар, тобеинлар ва мусулмон уламоларининг сўзларига заррача илтифот қилмайдиган, уларнинг ҳақ-ҳуқуқларини камситадиган кимсалардан кўра беодоброқ ва ёмонроқ аҳволдаги одам бўладими?!

Муқаллидлар фирқаси Аллоҳ ва Расулининг амрларига, саҳобаларнинг йўли ва имомларнинг равишига муҳолиф бўлдилар, аҳли илмларнинг йўлига зид йўлни тутдилар. Бу халафлар (яъни, кейин келганлар) салафларнинг (яъни, илгари ўтганларнинг) йўлини чаппасига айлантирдилар, Аллоҳнинг Китоби, Расулининг Суннати ҳамда у зотнинг халифалари ва барча асҳоблари сўзларини сохталаштирдилар, уларни ўзлари тақлид қилаётган кишиларнинг сўзларига солиштириб, шунга тўғри келса қабул қилдилар ва бўйсундилар, ўз матбуъларининг сўзига тўғри келмаган жойини «хасм (яъни, рақиб томон) шундай-шундай далил келтиради», деб ўтиб кетадиган ва қабул қилмайдиган, фузалолари (уламолари) уларни рад қилиш учун қўларидан келганича уринадиган бўлдилар, динни бўлган ва дин аҳлини фирқаларга ажратганлар шулар бўлди, ҳар бир фирқа ўзининг

матбуъининг ёнини олади ва унга чақиради, унга муҳолиф бўлганларни айблайди ва сўзларига амал қилишни раво кўрмайди, гўё улар бутунлай бошқа дин аҳли унинг назарида, ваҳоланкибарча мусулмонлар ўз ўрталарида баробар бўлган бир калимага бўйсунилари лозим эди, яъни фақат улуғ пайғамбар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга эргашишлари ва Аллоҳни қўйиб, бир-бирларини парвардигор қилиб олмасликлари зарур эди.

Билинги, уламоларнинг сўзлари ва қиёсларини ушлаш худди таяммум мақомидаги бир иш бўлиб, фақат сув бўлмаган ҳолдагина таяммум қилинади. Қаерда Китоб ва Суннат далили ҳамда саҳобаларнинг сўзлари мавжуд экан, уларни олиш вожиб бўлади, уларни қўйиб, уламоларнинг сўзларига қаралмайди. Лекин, кейинги даврлардаги тақлид аҳли олдиларида сув бўла туриб, таяммум қилишга ўтишди⁵⁸. Муқаллидлардан таажжубки, улар имомларга муқаллид бўлган кейинги давр кишиларидан фалончи-фалончиларнинг сўзини ушлаб, унга амал қилишади, бироқ Имом Бухорий, Абдуллоҳ ибн Муборак, Авзой, Суфён Саврий кабиларнинг, ёки Саид ибн Мусаййиб, Ҳасан Басрий, Абу Ҳанифа, Молик раҳимаҳумуллоҳ ва уларга тенгдош зотларнинг сўзларини ва фатво-

⁵⁸ Маъсумий раҳимаҳуллоҳнинг бу сўзлари Имом Шофеий раҳимаҳуллоҳнинг «Ар-рисала» китобидаги (599-600-саҳифалар) сўзлари маъносики, у киши айтганлар: «Чунки, хабар (ҳадис ё асар) мавжуд экан, қиёс дуруст бўлмайди, худди таяммум фақат сув имкони бўлмаган пайтда таҳорат ўрнига ўтгани ва сув бор пайтда таҳоратга ҳисоб қилинмагани каби...».

ларини тарк қилишади. Балки, ўзлари таклид қилган кишига тобеъ бўлган айрим мутааххирларнинг сўзларини Абу Бакр, Умар, Усмон, Алий, Ибн Масъуд розияллоху анхум фатволаридан муқаддам қўйишади. Ўшандай буюк зотларнинг сўзлари ва фатволарини мана буларнинг сўзлари ва фатволарига тенг кўрган кишилар эртага Аллоҳ ҳузурида қандай узр айтишаркин?! Энди у зотларнинг сўзларидан буларнинг сўзларини устун қўядиганлар, ҳукм ва фатвода фақат уларнинг сўзини олиб, саҳобаларнинг сўзларини олишни ман қиладиган кимсаларнинг аҳволига нима дейиш мумкин?!

Бу умматнинг охири унинг аввали тузалган нарса билангина тузалади

Имом Молик раҳимаҳуллоҳ айтганидек, бу умматнинг охири фақат унинг аввали тузалган нарса билангина тузалади.

Шубҳасиз, умматнинг аввали ва энг яхшилари Китобу Суннатни ва салафи солиҳлар ижмоъ-иттифок қилган нарсаларни маҳкам ушлаган эдилар. Мусулмонлар Аллоҳ таоло шариат қилган нарсаларни қўйиб, Аллоҳга тенг кўрган кишиларини рози қиладиган нарсалар томонга бурилиб кетишгач, энди улар Аллоҳ таоло мўминларга ваъда қилган нусратдан маҳрум бўлишларида ажаб йўқдир. Чунки, улар Аллоҳ таоло мўминларни сифатлаган сифатлар мажмуъидан чиқиб кетдилар. Биринчи ва иккинчи асрларда бундай кўркўрона таклид ва бугун бўлиб турган бу ишлардан ҳеч бири бўлмаган эди. Агар бирор оқил киши ё тараққий этган халқ Исломга кирмоқчи бўлса, нимани ушлашини, асл ва фаръларда (яъни, фикҳнинг асос ва

тармоқларида) қайси мазҳаб ва китобларга суянишини билмай, боши қотиб қолган бўлур эди, уни мана шу энг тўғри дин эканига, мазҳабларнинг ҳаммаси ўзаро ихтилофларга қарамай аслида битта нарса эканига ишонтиришимиз жуда қийин бўлур эди, ушбу рисоламиз ёзилишига сабаб бўлган япон зиёлилари воқеаси бунга далил бўлади. Агар биз мусулмонлар Қуръон ва ҳадислар белгилаб берган ҳад-худудларда турсак, ҳеч қандай қийинчилик ва оғирлик йўқ бўлган олийжаноб тўғри йўл нималигини, эгрилик ва қарама-қаршилик йўқ бўлган холис дин нималигини жуда осон тушуниб олган бўлур эдик.

Агар фуқаҳоларнинг сўзларига, ўзаро ихтилофларига ва бу ихтилофнинг иллат-сабабларига назар солсак, ҳайратдан оғзимиз очилади. Ҳатто, баъзилари айтадики: «Бу далил жуда кучли, бироқ унга амал қилинмайди ва у билан фатво берилмайди». Нега?! Чунки, фалончи шундай деган. Жуда кўплаган инсонлар ичидаги — ҳатто кўпларининг тарихини ҳам билмаймиз — оддий бир инсоннинг сўзи саҳиҳ суннатни тарк қилиш учун кифоя қилади. Ана шундай қилиб, бугун биз яшаб турган ҳолат билан бу диннинг асли ва манбаи ўртасида чуқур жарлик ҳосил бўлди. Ваҳоланки, ҳеч бир кишига ўзининг ақида ва ибодатларида Аллоҳ ва Расулидан ўзгасини маржеъ (асл-асос) сифатида қабул қилиши жоиз бўлмайди. Шунингдек, биз ҳукм ёлғиз Аллоҳники, динни ундан ўзгадан олинмайди, деб эътиқод қилишимиз фарздир. Шу билан Аллоҳ таоло Ўз Китобида амр этганидек, динни Унинг ўзига холис қилган ҳақиқий муваҳҳид бўламиз. Ким бундан ташқарига чикса, Аллоҳга шериклар қилган ҳалок бўлувчилар сафига қўшилади.

Аллоҳ таоло айтади: «У Кунда пешволар эргашувчилардан тонадилар ва ҳаммалари азобни (кўзлари билан) кўрадилар. (У Кунда уларни боғлаб турадиган) баҳонаю сабаблар узилади. Эргашувчилар: «Қанийди, яна бир карра (яшашнинг) иложи бўлса-ю, улар биздан тонганларидек, биз ҳам улардан тонсак», дейдилар. Шундай қилиб, Аллоҳ таоло уларнинг қилган амалларини ўзларига ҳасрат-надомат қилиб кўрсатади ва улар жаҳаннамдан чиқувчи бўлмайдилар» (Бақара: 166-167).

Билингки, бу оят муқаллидлар динда одамларнинг сўз ва раъйларига ёпишиб, тош қотишгани боис улар учун жуда қаттиқ зарбадир, улар тақлид қилган кишилар хоҳ тирик, хоҳ ўтиб кетган бўлсин, тақлидлари хоҳ ақида ва ибодатда бўлсин, хоҳ ҳалол-ҳаромда бўлсин, фарқсиз. Чунки, буларнинг ҳаммаси фақат Аллоҳ ва Расулидангина олинади, бунда бирон киши учун раъй ва сўз бўлиши мумкин эмас. Адаштирувчи имомлар бу гап остига дохилдир. Аммо, хидоят устидаги имомларнинг ҳар бири Аллоҳдан бошқага ибодат қилишдан, динда Аллоҳдан бошқага ва Аллоҳнинг ваҳийсидан бошқага суянишдан қайтарганлар.

Баъзи муфассирлар бу каби оятларни кофирларга хос дейишади. Тўғри, улар айтгандек, бу оятлар кофирларга хос. Бироқ, бу дегани мусулмонлар билан Қуръон ўртаси ажралиб қолган дегани эмас, бундай деб тушуниш хато бўлади. У ҳолда Қуръондаги ҳар бир ваъид (азоб хабари) оятини фақат мушрикларга, яхуд ва насороларга буриб юборилиб, ундан қасд

қилинган эътибордан четланиб қолинган бўларди⁵⁹. Шунинг учун ҳам мусулмонларни Қуръондан панд-асиҳат олмаётганини ва «ла илаҳа иллаллоҳ» калимаси фақат тилда айтиб қўйилса, унинг ҳақ-ҳуқуқларини адо этилмаса ҳам охиратдаги нажот учун кифоя деб гумон қилаётганини кўрилмоқда. Ваҳоланки, жуда кўп мунофиқ ва мушриклар ҳам бу калимани айтадилар. Аллоҳ таоло ширкнинг турларини, кофирларнинг сифатлари ва аҳволларини фақатгина Қуръонга иймон келтирган кишилар учун ибрат бўлсин ва улар ҳам ўшалар тушган ҳолатга тушиб, ҳалок бўлувчилар қаторига кириб қолмасин, деб баён қилган.

Лекин, тақлидбошилар у (яъни, Қуръон оятлари) билан ҳидоятга ҳозир кишилар ўтиб кетишди, уларда фалон-фалон фанларни билиш каби бошқалар учун муяссар бўлмайдиган сифатлар мавжуд бўлгани учун энди ундайлар топилиши мумкин эмас, деган даъво билан мусулмонлар билан Парвардигорлари Китоби ўртасини тўсиб қўйдилар. Ваҳоланки, саҳобалар ва тобеинлардан иборат салаф солиҳлар, шу жумладан тўрт имом розияллоҳу анҳум бирон киши динда бировнинг сўзини то унинг далилини билмагунича ушлаши мумкин эмаслигига иттифоқ қилган эдилар. Кейин муқаллид уламолар келиб, муфтийнинг сўзини омий учун далил ўрнида қилиб қўйдилар, сўнг улар ортидан тақлидга ғарқ бўлган ўринбосарлар келиб, барча одамларни Китобу Суннатдан ҳар қандай ҳукм олишдан ман қилдилар, уларни тушуниш ва уларга

⁵⁹ Чунки, лафзнинг умумини эътибор қилинади, сабабнинг хослигини эмас.

амал қилишга уринувчиларни адашган санадилар. Бу эса ўта зиёнкорлик ва динга нисбатан қаттиқ душманлик бўлди. Одамлар бунда уларга эргашдилар, улар одамлар учун Аллоҳнинг шерикларига айландилар, Аллоҳ таоло хабар берганидек, эртага қиёматда баъзилари баъзиларидан безорлик эълон қиладилар.

Камина ожиз банда мазкур оят ҳақида бир рисола битиб, уни «Ал-Бурҳон ас-сотий фи табарруъил-матбуъи анит-тобиоъи» «Эргашилувчининг эргашувчидан безор бўлиши ҳақида ёрқин хужжат», деб атадим, бу рисола Аллоҳнинг мадади ила Мисрда босилиб чиқди. Эй ҳақ толиби, Аллоҳ мени ҳам, сизни ҳам тўғри йўлга йўлласин, сизга ўша рисола ни ўқишни тавсия қиламан.

Фахр ар-Розийнинг уламолар Аллоҳнинг дини ва шариятини ўзгартиришгани ҳақидаги хикояси

Мен сизга ҳозир биз айтаётган (динни) ўзгартириш, алмаштириш ва издан чиқишга ўхшаган ишлар ўтган асрларда ҳам содир бўлганини айтиб бераман.

Фахруддин ар-Розий раҳимахуллоҳ (вафоти 606-ҳижрий.) «Мин мафаатийҳил-ғойб» номли тафсирида (4/431): «Улар Аллоҳни қўйиб ўзларининг донишмандларини ва роҳибларини... Парвардигор деб билдилар» (Тавба: 31) ояти тафсирида, шунингдек, Муҳйис-сунна ал-Бағавий «Маъалимут-танзийл»да (4/38-39) айтади: «Мен муқаллидлардан бир жамоасида ўзим шоҳид бўлган нарса шуки, уларга баъзи масалаларда Аллоҳ таолонинг Китобидан кўпгина оятларни ўқиб бердим, уларнинг мазҳаби ушбу

оятларга хилоф эди. Улар бу оятларни қабул қилмадилар, уларга илтифот ҳам қилмадилар ва менга ажаблангандек қараб туравердилар. Яъни, бу оятларнинг зоҳирига қандай амал қилиш мумкин, ваҳоланки бизнинг салафларимиздан бунинг хилофи нақл қилинган-ку, деган маъно бор эди уларнинг қарашларида. Дурустроқ назар ташласангиз, бу касаллик дунё аҳлининг жуда кўпчилигига чуқур сингиб кетганини кўрасиз».

На ақида, на ибодат ва на ҳалол-ҳаром борасида илмсизлик билан, Аллоҳнинг Китобидан қатъий далилсиз ёки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг мутавотир суратда амал қилиб, эргашиладиган суннатларидан ва далолати очиқ саҳиҳ ҳадисларидан бир ҳужжатсиз равишда, балки нассларга (яъни, Қуръону ҳадиснинг очиқ далиллариغا) ва шу билан бирга ўз имомларининг (фикҳдаги) усулларига хилоф ўлароқ, ўз анъанавий мазҳабларининг шайхларига кўр-кўрона тақлид қилувчилар ибрат кўзини очсинлар. Бу замонда Имом Розий зикр қилган кишилардан кўра ҳам ёмонроқ муқаллидлар топилади, огоҳ бўлинг. Шайх Саййид Муҳаммад Рашид Ризо «Манор» тафсирида (10/367) бунга ишора қилиб ўтган.

Камина банда «Авзоҳул-бурҳан фий тафсийри уммил-куръан» номли уммул-куръонга битган тафсирида шу ҳақда тўла-тўқис баён қилдим. Маккатул-Мукаррамадаги «Уммул-куро» матбаасида 1357-ҳижрийда босилиб чиққан, унга мурожаат қилишингиз мумкин.

Имом Аъзам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдирлар, бошқа ҳеч ким эмас

Аллома Муртазо аз-Зубайдий «Ихё»га ёзган шарҳида айтади: «Билингки, тақлид қилинишга сазовор зот фақат шариат соҳиби саййидимиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламдирлар».

Яна айтади: «Саҳобалар розияллоҳу анҳумга улар қилаётган ишлари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан эшитганликларига далолат қилиши жиҳатидангина тақлид қилинади. Биз фақат у зотгагина эргашишга буюрилганмиз, бошқасига эмас. Шунинг учун Ибн Аббос розияллоҳу анҳумо айтганлар: «Ҳар қандай кишининг илмидан олинади ҳам, тарк қилинади ҳам, фақат Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бундан мустаснодирлар». (Ироқий айтишича, буни Табароний «Ал-кабийр»да ривоят қилган, исноди ҳасан)».

Мазҳабий тақлид оғир дардга ва балои азимга айланди ва бу бало оламни тутди. Аллоҳнинг Китоби ва Расулининг Суннатидан экани саҳиҳ-рост бўлган сўзни ўзларининг китобларидаги гаплардан ва машойихларининг сўзларидан юқори кўрадиган кишиларни жуда кам топасиз. Лекин, биз, Аллоҳга ҳамдлар бўлсинки, ҳозирда одамларни Аллоҳнинг тавҳидига чорлайдиган, Аллоҳ йўлида ҳақиқий жиҳод қиладиган, тақлидчи, хурофотчи ва дажжолларга қарши курашадиган холис, муваҳҳид жамоани кўриб турибмиз. Бу мақсад йўлида жамиятлар ташкил этилиб, улар тавҳидни ёйиш ва тарқатишга ҳамкорлик қилишмоқда. Улар Ҳижоз, Миср, Судан, Ироқ ва бошқа жойларда фаолият кўрсатмоқдалар. Эй Парвардигор, Ўзинг

уларнинг муваффақиятларини зиёда этгайсан, Сенинг динингга ёрдам берарканлар, Сен ҳам уларга нусрат ато этгайсан, ё роббал олабийн.

Сайид Сиддиқ Ҳасан «Фатхул-баян фий макосидил-қуръан» номли тафсирида (4/117) «**Улар Аллоҳни қўйиб ўзларининг донишмандларини ва роҳибларини... Парвардигор деб билдилар**» (Тавба: 31) ояти тафсирида айтади: «Ушбу оятда тирик қалб эгасини Аллоҳнинг динида тақлид қилишдан ва ўтганларнинг гапларини Аллоҳнинг Китоби ва покиза суннатда бор бўлган нарсалардан юқори қўйишдан зажр қилиш (қайтариш) бордир. Дарҳақиқат, мазҳаб-лининг ўзи унинг сўзига эргашадиган ва суннатини ушлайдиган уламоларга итоат қилиши, насларда (яъни, оят ва ҳадис далилларида) келган, Аллоҳнинг далил-ҳужжатлари барпо бўлган, Унинг китоблари ва пайғамбарлари айтган нарсаларга хилоф қилиб бўлса ҳам ўша уламоларнинг сўзини маҳкам ушлаши худди яхуд ва насоролар Аллоҳни қўйиб, ўз донишманд ва роҳибларини парвардигор деб билишларининг айни ўзидир. Зеро, улар ҳам уларга ибодат қилмаганлар, балки итоат қилганлар, улар ҳаром қилган нарсани ҳаром деб, ҳалол қилган нарсани ҳалол деб билганлар. Бу умматдаги муқаллидларнинг иши ҳам айни шундан бошқа эмас, бу худди тухумнинг тухумга, хурмонинг хурмога, сувнинг сувга ўхшашидек ўхшаш нарсадир.

Эй Аллоҳнинг бандалари ва эй Муҳаммад ибн Абдуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам умматлари, сизларга нима бўлдики, Китоб ва Суннатни бир четга суриб қўйиб, ўзингизга ўхшаган оддий инсонларнинг сўзларига суяндингиз, уларнинг ҳақиқий далил-

хужжатга суянмаган раъйларига амал қилдингиз, ваҳоланки Китоб ва Суннат наслари (очиқ далиллари) бунга хилоф ва зид нарсаларга баланд овозларда чақирмоқда. Сизлар бу овозларга кар кулоқлар, кулфланган қалблар, касал тушунчалар ва ўтмас зехнлар билан ёндошдингиз, ҳолатингиз тили айтмоқдаки:

Ғузайя нима бўлса, мен ҳам айни ўшаман,

У тузалса тузалиб, адашса адашаман.

Аллақачон дунёдан ўтиб кетган салафларингиз битган китобларни қўйинг, уларни сизларнинг ҳам, уларнинг ҳам яратувчингиз, сизларнинг ҳам, уларнинг ҳам барҳақ маъбудингиз бўлган Аллоҳнинг Китобига алиштиринг! Ўз имомингиз деб билган кишиларнинг сўзларини ва раъйларини сизларнинг ҳам, уларнинг ҳам имомингиз, сизларнинг ҳам, уларнинг ҳам намунангиз бўлган Биринчи Имом Муҳаммад соллаллоху алайҳи ва салламнинг сўзларига алиштиринг!

Эй адашганни ҳидоят қилувчи, йўл йўқотганни йўлга солувчи Парвардигоримиз! Ўзинг бизни ҳаққа ҳидоят қилгин, тўғрилиққа йўллагин, бизга ҳидоят йўлини очиб қўйгин» (иктибос тугади).

Далолати қатъий бўлган муҳкам оятларда собит бўлганки, бу диннинг эгаси Аллоҳ таолодир, Пайғамбар соллаллоху алайҳи ва саллам эса Унинг тарафидан етказувчидирлар: «Сизнинг зиммангизда фақат (Биз сизга нозил қилган ваҳийни) етказиш бор, холос» (Шуро: 48), «Пайғамбар зиммасида фақат етказиш бор, холос» (Моида: 99), «Сизнинг зиммангиздаги нарса фақатгина етказишдир» (Оли Имрон: 20, Раъд: 40).

Аллоҳнинг Китобидаги насс билан ёки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ўша нассдан муродни баён қилиб беришлари билан собит бўладиган ДИН РУКНЛАРИ учтадир:

Биринчи: Акидалар.

Иккинчи: Мутлақ ибодатлар, шунингдек, замону маконга ёки сифат ва ададга чекланган ибодатлар.

Учинчи: Диний жиҳатдан ҳаром қилиш.

Ундан бошқа шариат ҳукмлари эса нас бўлмаган ўринда ижтиҳод билан собит бўлади, унинг мадори (фаолият доираси) фойдаларни барпо қилиш ва зарарларни даф қилишдир. Тафаккур қилинг ва ғофиллардан бўлиб қолманг. Дарҳақиқат, бу хусусда Китоб ва Суннат наслари, салаф солиҳнинг иш ва сўзлари кўпдир.

Ислом имомларининг мазкур сўзларини биз мусулмонларни Қуръонни англашга, Қуръон билан ва уни баён қилиб келган ҳадислар билан ҳидоятланишга даъват қилиш учун зикр қилганимиз ҳужжат ва далилларни қувватлаш мақсадида келтирдик. Токи, мусулмонлар бу иккисидаги ибодатлар ва зикрлар билан кифояланиб, бошқа нарсаларга ғулув кетмасинлар, таассуб қилмасинлар ва ўзларини беҳуда қийнамасинлар, улардан ортган вақтларини Исломни мудофаа қилиш, азиз қилиш, унинг аҳлидан озорни, ўзгаларга қуллик қилишни ва зулмни даф қилиш каби фарзи кифояларга бағишласинлар, саҳиҳ-соғлом илм-фан ва тартиб-интизомга бино қилинган машруъ йўллар билан умматни кучлантириш ва бойитишга ва ўша бойликларни Аллоҳ йўлида сарфлашга ҳаракат

қилсинлар. Мана шу ишлар билан машғул бўлиш ҳар хил бидъат вирду зикрларга берилишдан афзалдир.

Аллоҳ таоло бизни Тўғри Йўлни тутишга буюрган

Бу дунёда Аллоҳ таоло бизни Унинг Ўзи пайғамбарларига юборган ва шу билан китобларини нозил қилган, Ўзининг жаннати ва каромат ҳовлисига етказувчи сироти мустақийм деб хабар берган Тўғри Йўлга йўлланишимизга буюрган. Банда Аллоҳ таоло бу дунёда бандалари учун ўрнатган мана шу тўғри йўлда қанчалик собит турса, унинг қадами жаҳаннам устига ўрталиган сирот (кўприк)да ҳам шунчалик собит бўлади. Бинобарин, Аллоҳ таоло айтди: **«Албатта, мана шу Менинг Тўғри Йўлимдир. Бас, шу йўлга эргашишлар! (Бошқа) йўлларга эргашмангизки, улар сизларни Унинг йўлидан узиб қўяр. Шояд такво қилсангиз, деб сизларни мана шу нарсаларга буюрди»** (Анъом: 153).

Тўғри йўл талаб қилувчи киши жуда кўп одамлар ундан бурилиб кетган ишни талаб қилувчи бўлгани ва у йўлда юрувчи киши кўпинча ёлғизланиб қолгани боис Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло ушбу йўлдаги ҳамроҳлар ким бўлишини эслатиб қўйди. Улар Аллоҳ таолонинг инъомига сазовор бўлган пайғамбарлар, сиддиклар, шаҳидлар ва солиҳ зотлар эканини билдирди. Токи, шу билан ҳидоят изловчидан ва тўғри йўлда юришни истаган кишидан ўзининг замондошлари ва атрофидаги одамлардан ёлғизланиб ва ғарибланиб қолганлик ҳисси кетсин, ўзининг бу йўлдаги рафиқлари Аллоҳнинг инъомига сазовор зотлар эканини билиб, кўнгли таскин топсин, бу

йўлдан бурилиб кетганларнинг қилмишларига парво қилмасин. Зеро, улар адади кўп бўлгани билан қадри паст одамлардир. Салафлардан бири айтганидек: «Ҳақиқат йўлини лозим тут, бу йўлни тутганларнинг озлиги сени умидсизликка туширмасин. Ботил йўлдан сақлан, ҳалокат йўлини тутганларнинг кўплигига алданиб қолма». Қачон ёлғизликни ҳис қилсанг, илгари ўтганларга қара ва улар сафига қўшилишга интил, бошқалардан кўзингни юм. Зеро, улар сендан Аллоҳнинг азобидан бирон нарсани беҳожат қила олишмайди. Йўл узра бораркансан, уларнинг чақириқларига парво қилма. Чунки, агар уларга ўгирилиб қарасанг, албатта сени ушлаб қолишади. Шунинг учун ҳам қунут дуосида келганки: «Эй Аллоҳим, мени Ўзинг хидоят қилган кишилар қаторида хидоят қилгин». (Саҳиҳ, Абу Довуд (№1425), Термизий (№464), Насойй (№3/248) ва бошқалар ривояти).

Банда ғазабга дучор бўлган ва адашган кимсаларнинг йўлларида сақланиши лозим. Ғазабга дучор бўлганлар илми ва қасди бузук, ҳақни билиб туриб, ундан бурилиб кетганлардир, адашганлар эса илмлари бузилиб, ҳақни билмаган кимсалардир⁶⁰.

⁶⁰ Улар яхуд ва насоролардир. Чунки, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам: «Яхудлар ғазабга дучор бўлганлар, насоролар адашганлардир», деганлар (Термизий (5/204), Аҳмад (18/68) Адий ибн Ҳотим розияллоху анхудан ривоят қилганлар, шайх Албоний «Саҳиҳул-жомийис-сағийр»да (6/369) саҳиҳ санаган).

Бунга шохид Аллоҳ азза ва жалланинг Китобидаги яхудлар ҳақидаги қуйидаги оят: «Бас, ғазаб устига ғазаб билан қайтдилар» (Бақара: 90) ва насоролар ҳақидаги қуйидаги

Ҳақ эса Муҳаммад Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва у зотнинг асҳоблари розияллоҳу анҳум тутган йўлдир, кишиларнинг раъйлари, сўзлари ва истилоҳлари эмас. У зотнинг нубувват зиёсидан таралган ҳар қандай илм, амал, ҳақиқат, ҳол ва мақом Тўғри Йўлдир, ундан ташқарида бўлган ҳар қандай нарса ғазабга дучор бўлганлар, адашганлар ва жаҳаннам аҳлининг йўлидир⁶¹.

Шубҳасиз, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобалари розияллоҳу анҳум одамлар ичида динни ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам келтирган нарсаларнинг маъноларини бошқа ҳар қандай кишидан кўра яхшироқ билувчи кишилар эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобалари ҳақни билмаган бўлишлари ва уни бошқалар, яъни рофизийлар ва бидъат аҳли билган бўлиши амри маҳолдир. Агар иккала гуруҳнинг асарларига назар ташласак, ҳақ аҳлининг йўли очиқ ва равшан эканини кўрамиз, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобалари куфр ўлкаларини фатҳ қилиб, уларни ислом диёрига айлантирдилар, қалбларни Қуръон, илм ва ҳидоят билан фатҳ этдилар, уларнинг асарларидан Тўғри Йўлда эканлари маълум бўлади. Аммо, рофизийлар, бидъатчилар ва муайян мазҳабларга нисбатланувчилар ҳамма замон ва маконларда бунинг акси эканини кўрамиз.

оятдир: «Йўлдан озган ва кўпларни йўлдан оздирган ҳамда тўғри йўлдан чиқиб кетган қавм...» (Моида: 77). Бу мавзуда бошқа оятлар ҳам кўп.

⁶¹ Қаранг: Ибн Қаййим ал-Жавзийя: «Мадарижус-саликийн», Дорул-китобил-арабий (1/21-23).

1360-ҳижрий (1941 милодий.) Рамазон ойининг ўнинчиси, Жумъа куни Тоифда, Абдуллоҳ ибн Аббос масжидида Аллоҳ таолонинг Китобини тиловат қилиб ўтирарканман, Қуръон оятларидан Фиръавн алайҳиллаъна одамларни гуруҳларга бўлган, турли йўл ва мазҳабларга бўлган кимса экани зоҳир бўлди, мазҳаб ва мазҳабчилик бидъати, одамларни ҳар хил йўлларга бўлиш залолати Фиръавннинг суннати ва ифлос сиёсатидан экани маълум бўлди. Бугун бунинг намунасини Европадаги шайтоний ҳукуматлар сиёсатида яққол кўриб турибмиз. Аллоҳ таоло айтади:

«Дарҳақиқат Фиръавн ерда туғёнга тушиб, унинг аҳолисини бўлак-бўлак қилди. У улардан бир тоифани (яъни, Бани Исроил қавмини) хорлаб ўғилларини сўяр, аёлларини тирик қолдирар. Албатта у бузғунчи кимсалардан бўлди» (Қасас: 4).

«Мушриклардан бўлманглар! Улар динларини бўлиб, фирқа-фирқа бўлиб олгандирлар. Ҳар бир фирқа ўз олдиларидаги нарса билан хурсандирлар» (Рум: 31-32).

Билингки, барча пайғамбарларга — алайҳимуссолату вас-салом — иймон келтириш, улар ўртасини ажратмаслик, улар келтирган нарсаларни қабул қилиш, улар олиб келган ҳаққа эргашиш, уларни ҳурмат-эҳтиром қилиш ҳидоятланган кишиларнинг сифатидир. Иш шундай бўларкан, энди пайғамбарларнинг ворислари бўлмиш саҳобалар, тобеинлар, тўрт имом каби мужтаҳид уламолар ва ҳадис аҳли имомларини ҳурмат қилиш вожиб бўлади. Мазҳаблардаги тош қотган муқаллидлар қилганидек, баъзи имомлар сўзинигина қабул қилиб, бошқалариникини

тарк қилиш, айримларигагина муҳаббат қўйиб, бошқаларини ёмон кўриш на ҳидоятланганлар йўлидан ва на тақводор зотлар белгисидандир. Мазҳабларга нисбатланувчи кишилар ўртасидаги адоват мана шундан бошланди, ҳатто улар ўз мазҳабидан бўлмаган киши орқасида намоз ҳам ўқимайдиган даражага етишди. Таассуб уларнинг кўзларини ва дилларини кўр қилиб қўйди.

Залолат аҳлидан бўлган айрим кишилар мазҳабни асл-асос қилиб, Қуръонни унга (яъни мазҳабга) мослаб таъвил қилинадиган нарса қилиб қўйдилар. Ваҳоланки, Қуръон асл-асос бўлмоғи, диндаги барча мазҳаблар ва раъйлар унга мосланмоғи зарур эди, унга мувофиқ келгани мақбул саналиб, унга мухолиф бўлгани мардуд бўлмоғи шарт эди.

Ғазабга дучор бўлганларнинг сифатларидан бири — улар ҳақни ўз мазҳаблари аҳлидан бошқадан қабул қилмайдилар

Билингки, ғазабга дучор бўлганларнинг сифатларидан бири — улар ҳақни фақат ўзлари мансуб бўлган тоифа аҳлидангина қабул қилишади ва бу билан улар ўз эътиқодларига кўра ўзларига лозим бўлган нарсага эргашишмайди. Илмда ё динда мутафаккиҳ ё мутасаввифлардан муайян бир тоифасига нисбатланган кўп кишиларнинг ҳолати шундайки, улар динда фақатгина ўз тоифалари келтирган раъй ва ривоятни қабул қиладилар, ваҳоланки Исломи дини Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан бошқа бирон кишининг шахсини тайин қилмасдан, ривоят ва раъй жиҳатидан мутлақ ҳақ бўлган нарсага эргашишга буюради.

Чунки, хикмат мўминнинг йўқотган нарсаси бўлиб, уни қаерда топса ҳам олаверади.

Мазҳабни тутган одамнинг қалбида шахсни улуғлаш бўлади, ота-боболари ва ўз диёри аҳлига тақлидан унинг сўзига ўйлаб ҳам ўтирмай эргашади. Мана шу нарса айни залолатдир. Чунки, гапирувчига эмас, айтилган сўзга қараш керак бўлади. Алий розияллоху анху айтганидек: «Ҳақиқат кишилар билан билинмайди, сен ҳақни билгин, унинг аҳлини билиб оласан». Барча яхшилик Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам буюрган ва у зотнинг саҳобалари, шунингдек салаф солиҳлар қилган ишлардир. Барча ёмонлик ва барча залолат эса мутааххирлар (кейинги даврлар аҳли) дин ишларида пайдо қилган ишлардир. Шубҳасиз, мазҳаб ҳам диндаги бидъатлардан, уни амирлар ва султонлар ўз сиёсатлари тақозосидан келиб чиқиб ё ўз ҳавои-хоҳишларига эргашиб ё шон-шуҳратларини сақлаб қолиш ё ўз машойихларига таассуб қилиб пайдо қилганлар, тарихдан хабардор одамга бу нарса яхши маълум.

Валийюллоҳ Дехлавий «Ат-тафҳиймат-ул-илаҳийя» китобида (1/206) айтади: «Оммани кўрасизки, хусусан бугунги кунда, ҳар бир ўлкада мутақаддимлар (илгари ўтганлар)нинг мазҳабига ўзларини боғлаганлар, инсон ўзи тақлид қилган кишисининг мазҳабидан чиқишини — агарчи биргина масалада бўлса ҳам — худди диндан чиқишдек деб кўрадилар, уни бамисоли пайғамбар деб, унга итоат қилишни ўзига фарздек билади. Аввалги имомлар ва тўртинчи юз йилликдан аввалги энг яхши асрлар аҳли бирон мазҳабга боғланган эмасдилар». Абу Толиб «Қуутул-қулуб»

китобида айтади: «Китоблар ва тўпламлар янги пайдо қилингандир, одамларнинг гапларини гапириш, биргина одамнинг мазҳаби бўйича фатво бериш, унинг сўзини ушлаш, ҳар бир ишда ундан ривоят қилиш ва унинг мазҳабида илм ўқиш аввалда бўлмаган эди».

Балки, омма (авом халқ) у даврларда таҳорат, ғусл, намоз, закот, рўза, ҳаж, никоҳ, байъ ва шу каби ишларнинг сифатларини ҳар вақт ўз оталаридан ва ўз диёрларидаги муаллимлардан ўқиб ўрганардилар, бошларига бирон иш тушса, хоҳ Мадина аҳлидан, хоҳ Кўфа аҳлидан бўлган муфтийларга боришар ва улар берган фатволарга амал қилишар эди. Хос (яъни, илмли) кишилар ичидан соҳиби ҳадис бўлганлари эса, ўзларига ҳадислар ва асарлар жиҳатидан возиҳ-равшан бўлган масалаларда фақат шариат соҳибигагина тақлид қилишарди, ўзларига возиҳ-равшан бўлмаган масалаларда то ҳадис топилгунича қавллар ва раъйларга эргашар эдилар. Улар ичидан таҳриж соҳиби (яъни, ҳадисларнинг ривоят йўллари аниқлаш илмига эга) бўлганлари эса фуқоҳоларнинг далилларини таҳриж қилар эдилар, далиллари бўлмаган ўринларда эса уларнинг қоидаларини таҳриж қилардилар. Омма халқ мазҳабларга ўзини боғлаган бир замонда Ибн Арабий каби айрим кушфот соҳиблари битта мазҳабга боғланишни лозим кўрмасдилар. Ибн Арабий «Ал-футуҳотул-маккийя» ва бошқа асарларида айтади: «Банда агар фақат битта мазҳабни маҳкам ушлаб, ундан бошқасини раво деб кўрмасдан, қавмнинг мақомларида юрса, албатта бу мазҳаб уни имоми ўз сўзларини олган манбага олиб бориши аниқдир, ўша ерда у барча имомларнинг сўзларини битта денгиздан олинган эканини кўради.

Шундан сўнг мазҳабига боғланиши ундан заруратан узилади ва ўзи бундан олдин эътимод қилиб юрган фикрга хилоф ўлароқ барча мазҳабларни тенг деб ҳукм қилиб қолади. Айримлари ё оммани ўзидан қочирмаслик учун ё эса айрим мазҳаблар баъзи жиҳатлардан — масалан тушида аён бўлган ва шу каби жиҳатлардан — устунроқ бўлгани учун мазҳабга боғланишда давом этади.

Баъзи буюк уламолар хоҳ ўзи амал қилишида бўлсин, хоҳ бошқаларга фатво беришида бўлсин, бир мазҳабга боғланмас эдилар, масалан Абу Муҳаммад ал-Жувайний «Ал-муҳийт» деган китоб тасниф қилган ва унда битта мазҳабда юришни ўзига лозим тутмаган» (иктибос тугади).

Ушбу масала қавми кўрқитди ва кўзғотиб юборди, фитналар ва таассублар пайдо бўлди.

Ҳақиқат шуки, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам одамларни айнан бир мазҳабни лозим тутишга мажбур қилмаганлар

Ҳақиқат шуки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам одамларни имомлардан айнан бирининг мазҳабини лозим тутишга буюрмаганлар, балки у зот барчани ўзларига эргашишга буюрганлар. Ким Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг собит бўлган суннатларига хилоф қилса, унинг хилофи мардуд (рад қилинган)дир, Исломига мансуб бўлган бирон киши: «Мен ҳадисга амал қилмайман, фақат имомимнинг сўзига амал қиламан» деб айтиши мумкин эмас, бу уни муртадлиқка олиб боради, Аллоҳ сақласин.

Мусулмон киши собит (яъни, саҳиҳлиги аниқ) бўлган ҳадисни тааммул қилиши, уни кўзига суртиши ва унга тишлари билан маҳкам ёпишиши, бутун вужуди ва жону дили билан қабул қилиши, унга хилоф бўлган сўзга кулоқ солмаслиги лозим. Бу жуда жиддий бир ишдир, сиз шуни мазҳаб сифатида ушланг ва ундан асло чиқманг. Бу жиддийликдан чиқишга мисол қилиб таҳоратда (яланғоч) оёқларга масҳ тортиш, мутъа никоҳини ҳалол санаш, маст қилувчи ичимликни оз миқдорда ичишни ҳалол санаш, хонаки эшаклар гўштини ҳалол санаш, пешин намозининг охирги вақти инсоннинг сояси ўзининг аслий соясидан кейин икки баробар бўлиши деган сўзни келтириш мумкин⁶².

Кейин эй мусулмон, агар илмда ҳимматингиз юқорилаган ва тақвода азмингиз кучайган бўлса, Китобу Суннатдаги очиқ-равшан оят-ҳадисларни ва кўплаб салаф уламоларининг феълларини англашга иштиёқ кўрсатинг, ҳар хал ҳадислар ўртасини жамланг, муҳаддисларнинг китобларида ривоят қилинган саҳиҳ ва ҳасан хабарлар борасида изланинг, қувват-

⁶² Бу ишлар шиъаларнинг исломга зид бўлган фикхи усул ва фаръларида муқаррардир: Таҳоратда оёқларга масҳ тортиш масаласида қаранг: ал-Омилий: «Васаилуш-шийъа ва мустадрокатуҳа» (1/369-383).

Мутъа никоҳи жоизлиги масаласида қаранг: Оятуллоҳ Хумайний: «Таҳрирул-васийла» (2/291), Тусий: «Ан-нихая» (489-с).

Пешиннинг охирги вақти масаласида қаранг: Муҳаммад Жавод ал-Омилий: «Мифтаҳуд-карома шарҳу коваъидил-аллама» (1/13-25).

лироқ, қиёсга лойиқроқ ва эҳтиётлироқ бўлганини олинг.

Ушбу услубни ҳосил қилиш жуда энгил бўлиб, «Муваатто», «Саҳиҳайн», «Сунан Аби Довуд», «Жомиъут-Термизий», «Насоий»ларни ўқиб, ўрганишдан ортиқ нарсани талаб қилмайди. Ушбу китоблар маъруф ва машҳур бўлиб, уларни тезгина таҳсил қилиш мумкин. Сиз шуларни яхши билинг, агар ўзингиз билолмаган бўлсангиз ва баъзи биродарларингиз сиздан олдин буларни билган бўлсалар ва сизга ўзингиз тушунадиган тилда тушунтирган бўлсалар, энди сизда узр қолмайди. Валлоҳу таоло аълам.

Валийюллоҳ Деҳлавий «Ат-тафҳиймот»да (1/276) айтади: «Ўзларини фақиҳ деб номлайдиган, тақлидда тош қотган кишиларга Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳиҳ санад билан ривоят қилинган ҳадисларидан бирор ҳадис етадики, у ҳадисни мутақаддим фуқаҳолардан жуда кўпчиликлари қабул қилган бўлади. Ушбу ҳадисни олмаган кишига тақлид қилишлари ҳалиги муқаллидларни уни қабул қилишдан тўсади. Улар фикри бузуклик ва залолатдаги кимсалардир, ҳақ эса очиқ-равшан ишдир.

Аллоҳ номи билан Аллоҳга гувоҳлик бериб айтаманки, Аллоҳ таборака ва таоло одамларга то қиёмат Ўзининг шариатига амал қилишни топшириб туриб, кейин уни (шариатни) уларга тушунарсиз, жумбоқ ҳолда, улар унинг ичида ҳақ билан ботилни ажрата олмайдиган ҳолда қолдириб қўйишдан олийроқ ва адолатлироқ Зотдир. Аксинча, Аллоҳ таборака ва таоло фақат қайсар ва итоатсиз кимсаларгина

халок бўлиши учун ҳақни очик ва равшан қилиб қўйди, одамларнинг гапларидан ажралиб турадиган муҳкам Китобни туширди, уни ҳар турли ўзгартиришлардан Ўзи асради, уни икки киши у ҳақда ихтилофга бормаيدиган мутавотир қилиб қўйди, Ўзининг Расулини ҳукмлар ва ҳикматлар билан сўзлатди, уларнинг бир қисмини лафзда ё маънода мустафийз (сероб, мўл-кўл) қилди.

Лафзда мустафийз деганда мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан уч ва ундан ортиқ саҳоба ривоят қилган ҳадисни назарда тутмоқдаман. Уларнинг ростгўйлик ва тақводорликдаги ҳоллари маълум, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзлари уларни энг яхши аср аҳли деб гувоҳлик берганлар, одамларни уларни улуғлашга чорлаганлар, уларни сўкиш ва ҳақоратлашдан қайтарганлар. Мустафийз ҳадислар шу жиҳатдан олганда мутавотир ёки мутавотирга яқин бўлди. Улар фикҳ, сийрат бобларидан ҳар бир бобда мавжуд ва бисёрдир.

Маънода мустафийз деганда шуни назарда тутдимки, мусулмонлар мазҳаблари ҳар хил ва ҳолатлари турлича бўлишига қарамай, уларнинг бошларида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинган ҳақ шариятни баён қилиб бериш зиммаларига юклатилган бошлиқлари бор эди, улар ичида аҳли суннатлари ҳам, ундан бошқалари ҳам бор эди. Ўрталарида иттифоқ қилган масалалари ҳам, бир-бирига жуда яқин ихтилоф қилган масалалар ҳам бўлдики, зийрак одам бу каби ишлар ҳамма замонда ҳам ва ҳар бир нақл қилинадиган нарсаларда ҳам бўлишини осонгина илғаб олади. Ёки мусул-

монлар ичида ихтилоф содир бўлган пайтларда ҳам савод аъзам (мутлақ кўпчилик) бир ишни маҳкам ушлаб, бунда хилоф қилганларнинг ишини инкор қилиб турди. Натижада, мухолифнинг ихтилофи ҳал қилувчи масалаларда эътиборсиз бўлиб қолаверди. Мухолиф эса доимо кўрқиб яшириниб юрди, бирон йиғинда улар билан жамланиб қолса, секингина жуфтакни ростлаб қоларди ёки қонини ва молини сақлаб қолиш учун жумҳур айтган гапни тил учуда бўлса ҳам айтарди. Агар улар ва бу бирон далилга муурожаат қилишадиган бўласалар бу гапиришидан аввал мусулмонларнинг қулоғига етмаган бидъий йўллар билан қутулиб кетарди....

Шундан сўнг адолат эгаларининг нақли билан ривоят қилинган саҳиҳ ё ҳасан ҳадислар бўлиб, гарчи авом халқ билмаса ҳам, ушбу илм эгалари уларнинг ростлигига гувоҳлик беришган. Сиз ўша ҳадисларни ўрганишингиз ва уларга эргашишингиз лозим бўлади...

Аллоҳни гувоҳ қилиб, Аллоҳ учун айтаманки, Аллоҳдан бошқа ҳоким йўқдир, ҳукм фақат Аллоҳникидир, Аллоҳ таоло вожиб (фарз), мандуб (суннат), мубоҳ, макруҳ, ҳаромлар ҳукмини Ўз арши устида чиқариб қўйган, сўнгра одамлар ичидан Ўзининг рисолатига танлаб олган Пайғамбарлар тилида уларга Ўзининг шариатини нозил қилди. Кимда-ким аниқ билимга эга бўлмасдан туриб, бу нарса фарз ё ҳаром деса, Аллоҳ шаънига ёлғон тўқиган бўлади. **«Аллоҳ шаънига ёлғон тўқиш учун (яъни, Аллоҳ буюрмаган ҳукмларни Аллоҳники дейиш учун) тилларингизга келган ёлғонни гапириб: «Бу**

халол, бу харом», деяверманглар! Чунки Аллох шаънига ёлгон тўқийдиган кимсалар ҳеч нажот топмаслар» (Наҳл: 116)...

«Ат-тафҳиймот» мусаннифи сўзида давом этиб, айтади: Аллоҳни гувоҳ қилиб, Аллоҳ учун айтаманки, уммат ичидан тўғрилиқ ҳам, хато ҳам содир қилиши мумкин бўлган бир киши тўғрисида «Аллоҳ таоло менга шу кишига эргашишни фарз қилган, шу киши менга нимани фарз қилса, шу нарса менинг зиммамга фарз бўлади» деб эътиқод қилган киши Аллоҳга кофир бўлади. Ваҳоланки, ҳақ шариат бу одамдан анча аввал собит бўлган, уни уламолар англаганлар, ровийлар етказганлар, фуқоҳолар у билан ҳукм қилганлар. Одамлар уламоларга эргашишга фақат уларни Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам томонларидан шариатни етказувчилардир ва улар биз билмаган нарсаларни биладилар ва биз машғул бўлмаган илм билан машғул бўлганлар деган эътибор билан иттифок қилганлар. Шунинг учун уламоларга тақлид қилганлар. Агар бир ҳадис саҳиҳ бўлса, муҳаддислар унинг саҳиҳлигига гувоҳлик берган бўлсалар ва кўпчилик унга амал қилиб, иш зоҳир бўлган бўлса, шундан кейин ҳам биров ўзи эргашган кишиси айтмагани учун унга амал қилмаса, у жуда қаттиқ адашган бўлади.

Аллоҳни гувоҳ қилиб, Аллоҳ учун айтаманки, шариат икки даражага бўлинади:

Биринчи даража: Фарзларнинг ўзинигина ушлаш ва қатъий ҳаром қилинган ишлардан тийилиш ҳамда исломий амалларни адо этиш. Ушбу даража одамларнинг барча-барча тоифаларига — подшоҳларига ҳам, амирларига ҳам, мужоҳидларига ҳам,

деҳқонларига ҳам, хунармандларига ҳам, тожирларига ҳам, қулларига ҳам, озод кишиларига ҳам мажбурийдир. Бу даража ҳеч оғирлиги бўлмаган жуда енгил ва осон-қулайдир.

Иккинчи даража: Бу даражани ушлаган киши муҳсин (яъни, ҳақиқий ихлосли) обид бўлади. Ушбу даражанинг Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ва умматнинг илк пешқадам зотларидан маъсур бўлган (ривоят қилинган) суннатлари, одоблари ва парҳезлари мавжуд.

Икки даража ўртасида жуда катта фарқ бор, бу фарқларга эътиборсиз қараш зиёнкорлик ва жаҳолатдир. Уламолар ўртасидаги ихтилофларнинг аксарияти шу икки даража ўртасидаги фарқларга яхши эътибор бермасликдан келиб чиқди....

Ҳар бир мубоҳ қилган ва қайтарган ишларда Аллоҳ таолонинг сирлари бор, ҳар бир нарса Унинг ҳузурида ўлчовлидир. Биринчи даражада амри маъруф ва наҳий мункар қаттиқлик ва юмшоқлик билан бўлиши лозим бўлади. Биринчи даражада эҳтиёт ва парҳезкорлик юзасидан деган нарса бўлмайди. Унда фақат ҳаромлиги аниқ бўлган нарсалардан сақланиш бўлади. Саҳобаларнинг амаллари мана шу жиҳатдан фарқли бўлган. Улар орасида жангчилар, хунармандлар, савдогарлар бор эди, тирикчилик юзасидан сафарларда бўлишар ва шариатнинг асли-асослари билангина кифояланишарди. Саҳобалар ичида зоҳидлари ва ибодатга берилганлари ҳам бор эди, улар иккинчи даражани маҳкам ушлаб, шариат одобларига комил риоя қилишарди.. Тирикчилик ишлари билан машғул бўлган кишиларни, хусусан қул-чўрилар, деҳқонлар ва

хунурмандларни биринчи даражадан ортиғига буюриш муносиб эмас эди. Акс ҳолда шариат уларга оғирлик қилиб қолар, охир-оқибат иш улар шариатни тарк қилишларига етиши мумкин эди. Бунда иш «Ичларингизда бездирувчиар бор» ҳадисига⁶³ дахлдор эди. Қуръонда ҳам, ҳадисларда ҳам ана шу омманинг ахволига хос кишилардан кўра кўпроқ риоя қилинарди. У авом кишилар ўз илмларини суфийлар ва мутакаллимлар (илми калом, мантиқ аҳли) илмига аралаштиришлари муносиб эмасди, балки уларга Китобу Суннатнинг зоҳири билан кифояланиш лозим эди. Шундан келиб чиқиб, мен ҳам ҳар бир гуруҳ аҳлига хитоб қилиб, сўнгида умумий одамларга хитоб қиламан.

Ўзлари нолайиқ бўлганлари ҳолда оталарининг шакли-шамойилига кириб олган шайхзодаларга (машойихларнинг ўғиларига) айтаман: Эй одамлар, сизларга нима бўлдики, гуруҳларга бўлиниб олдингиз ва ҳар бир раъй эгаси ўз раъйига эргашиб кетиб, Аллоҳ таоло одамларга раҳмат ва ҳидоят қилиб, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам тилларида нозил қилган йўлни тарк қилдингиз, сизлардан ҳар бир киши ўзини имом даъво қилиб, одамларни ўзига чақирди, ўзи ҳодий ва маҳдий (ҳидоят қилувчи ва ҳидоят устида) деб гумон қилди, ваҳоланки у адашган ва адаштирувчи эди?! Биз одамлардан байъат оладиган ва шу билан арзимас дунё матосини сотиб оладиган, илм ўқиб, шу билан дунё топишга уринадиган

⁶³ Бухорий (№702), Муслим (№466) Абу Масъуд ал-Ансорий розияллоҳу анхундан ривоят қилганлар.

кишиларга рози эмасмиз. Чунки, улар ўзларини ҳидоят аҳлига ўхшатиш орқали дунё топадилар... Улар йўлтўсарлардир, каззоб ва ўзларини ҳам, бошқаларни ҳам фитналовчи адашганлардир. Сизлар ўзига чақираётганларга эмас, фақат Аллоҳнинг Китоби ва Расулининг Суннатига чақирадиган кишиларга эргашинг. Биз шунингдек, мажлис ва йиғинларда сўфиёна шиорлар кенг ёйилишига ҳам рози эмасмиз. Аллоҳ таолонинг мана бу сўзларидан ибрат олсаларингиз бўлмайдими: **«Албатта, мана шу Менинг Тўғри Йўлимдир. Бас, шу йўлга эргашинглар! (Бошқа) йўлларга эргашмангизки, улар сизларни Унинг йўлидан узиб қўяр»** (Анъом: 153).

Толиби илмларга айтаманки: Эй ўзини олим санаган сафиҳ (ақлсиз)лар! Сизлар юнонларнинг илмларини, сарфу наҳв ва мантиқ илмини ўқиб олиб, шуни илм деб гумон қилдингиз. Ҳолбуки, илм Аллоҳнинг Китобидаги муҳкам (аниқ-равшан) оятлар бўлиб, уларни тафсирилари ва нозил бўлиш сабаблари билан ўрганмоқдир. Шунингдек, илм Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг суннатлари бўлиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қандай намоз ўқиганлар, қандай таҳорат қилганлар, ҳожатга қандай борганлар, қандай рўза тутганлар, қандай ҳаж қилганлар, қандай жиҳод қилганлар, гапиришлари ва тилларини сақлашлари қандай эди, ахлоқлари қандай эди, мана шуларни ўрганмоқдир. Сизлар у зотнинг йўллариغا эргашингиз, у зотнинг суннатларига — суннат ва ҳидоят деган эътибор билан, ўзингизга фарз ё вожиб деб эмас — амал қилингиз. Шунингдек, таҳоратнинг рукнларини, намознинг рукнларини, закотнинг нисобларини, вожибнинг миқдорини,

меросдаги улушлар миқдорини билиш ҳам илмдир. Аммо, сийрат (тарих) китоблари ва саҳоба ва тобеинлар ҳаётларидан ҳикоя қилувчи, охиратга рағбат уйғотадиган китобларни ўқиш қўшимча фазлдир. Аммо, сизлар машғул бўлган ва унда ўта муболага қилган нарсалар охират илмлари эмас, балки дунё (топиш) илmlаридан саналади. Сизлар ўзингиздан олдин ўтган фуқаҳоларнинг фаръий (иккиламчи даражадаги) масалаларига шўнғиб кетдингиз. Ахир, ҳукм Аллоҳ ва Расули ҳукм қилган нарсалар эканини билмайсизми?! Сизлардан кўпчилигингизга Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳадисларидан бирор ҳадис етса, унга амал қилмайди ва бу ишини «Мен фалончининг мазҳабига амал қиламан, ҳадисга эмас» деб изоҳлайди, кейин айтадики, ҳадисни тушуниш ва у билан ҳукм қилиш мукамал ва ўта етук уламолар иши саналади, бизнинг имомларимизга ушбу ҳадис махфий қолган бўлиши мумкин эмас, улар уни ё мансухлик ё маржухлик (заифлик) каби бирор сабаб туфайлигина тарк қилган бўладилар.

Билингизки, бу нарса диндан эмасдир. Агар Пайғамбарингизга иймон келтирган бўлсангиз, у зотнинг сўзу ишларига — мазҳабга тўғри келса ҳам, хилоф келса ҳам — эргашингиз. Аввал бошдан Аллоҳнинг Китоби ва Расулининг Суннатлари билан машғул бўлиш энг тўғри ишдир. Агар бу иккисини ўқиб-ўрганиш сизларга енгил бўлса, жуда яхши. Агар тушунишга қийналсангиз, аввалги уламоларнинг тўғрироқ, сарихроқ ва суннатга мувофиқроқ деб кўргангиз фикрларидан ёрдамланинг..» (иктибос тугади).

«Ат-тафҳиймот»да (2/161-162) яна шундай сўзлар келади: «Ким имомлардан бирига муқаллид бўлса ва унга бир масалада Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам томонларидан унинг имоми сўзига зид келувчи бир ҳадис етса, бу нақлнинг саҳиҳ экани гумонида ғолиб бўлса, энди унга бошқа бировнинг сўзини деб Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳадисларини тарк қилишга узр қолмайди. Бу мусулмонларнинг шаънидан саналмайди, агар шундай қилса, у кишига мунофиқлик хавфи бордир.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтганлар: «Сизлар ҳали ўзингиздан аввал ўтганларнинг йўлларига қаричма-қарич, газма-газ эргашиб кетасизлар, ҳатто агар доб (доб ва уясининг суратини кўриш учун шу ерга босинг) инига киришса, сизлар ҳам улар ортидан кирасизлар». Саҳобалар: «Ё Расулуллоҳ, яҳуд ва насоролар (йўлига)ми?» деб сўраганларида: «Ким бўларди бошқа?!», деб жавоб берганлар⁶⁴.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам рост айтган эканлар, иймони заиф мусулмонлардан кўпларини кўрдикки, худди яҳуд ва насороларга ўхшаб, Аллоҳни қўйиб, солиҳ кишиларни ўзларига парвардигор қилиб олдилар, уларнинг қабрларини масжидлар қилдилар.

Айрим кишиларни кўрдикки, худди илгаригилар: «Бизга дўзах ўти санокли кунлардан бошқа ҳаргиз етмас» деб айтишганидек, сўзларни ўз ўринларидан

⁶⁴ Бухорий (Ал-фатҳ: 6/495), Муслим (16/219) Абу Саид ал-Худрий розияллоҳу анҳудан ривоят қилганлар.

ўзгартириб, «Солиҳлар Аллоҳники, толиҳлар (ёмонлар) меники» дейишади.

Агар ҳақни сўрасангиз, ҳамма тоифаларга таҳриф (ўзгартириш) етган.

Масалан, сўфийлар, хусусан тавҳид масаласида Китобу Суннатга мувофиқ деб билинмайдиган сўзларни изҳор қилишди ва шариат улар учун эътиборсиз нарсага айланаёзди. Фуқаҳоларнинг фикҳида ушр ичидаги ушр, қудуқлар масаласи ва шу каби қанча ишлар борки, қаердан олганликларини билиб бўлмайди..» (иқтибос тугади).

Аллома Ибн Қаййим раҳимаҳуллоҳ «Иъламулмуваққиъийн»да (4/261) айтади: «Омий одам маълум мазҳаблардан бирини маҳкам тутиши лозимми, йўқми? Бу ҳақда икки хил фикр бор:

Биринчиси: Бундай қилиш лозим эмас, мана шу фикр узил-кесил тўғри фикрдир. Чунки, Аллоҳ таоло ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам нимани фарз қилган бўлсалар, шугина фарз бўлади. Аллоҳ ҳам, Расули ҳам бирон кишига биронта мазҳабни маҳкам тутишни ва динида фақат унга тақлид қилишни фарз қилмаган. Афзал асрлар аҳли бундай нисбатланишдан пок эканлари маълум. Балки, омий одам агар бирон кишининг мазҳабини маҳкам тутган тақдирда ҳам, унинг мазҳаби саҳиҳ бўлмайди. Зотан, омийнинг мазҳаби йўқдир. Чунки, мазҳаб дегани у ҳақда бир нави фикр ва қараши бўлган, мазҳаблар ҳақида бир мунча билимга эга бўлган ёки ўша мазҳабнинг фарълари (тармоқлари) ҳақидаги бирон китоб ўқиган, мазҳаб имомининг фатволари ва

сўзларидан хабардор кишида бўлади. Аммо, булардан ҳеч бирига лаёқати бўлмаган бир киши, мен шофеийман ё ханбалийман ё бошқаман, дегани билан ўзи айтганидек бўлиб қолмайди. Бу худди бир киши, мен фақиҳман ё котибман ё наҳвшуносман, дегани билан ўшандай бўлиб қолмаганига ўхшайди.

Бунинг изоҳи шуки, ўзини шофеий ё моликий ё ханафий деб айтувчи одам бу билан ўша имомга эргашишини, унинг йўлини тутишини даъво қилаётган бўлади. Бу эса қачонки, у илм, маърифат ва далил олишда унинг йўлини тутган бўлсагина дуруст-тўғри бўлади. Аммо, имомнинг сийрати, илми ва йўлини умуман билмаган одам қандай қилиб қуруқ сўз билан унга нисбатланиши дуруст бўлсин?! Омий одамнинг мазҳаби саҳиҳ бўлиши тасаввур қилинмайди. Мабодо тасаввур қилинганда ҳам, на унга, на бошқа одамга айна бир кишининг мазҳабини маҳкам тутиши, яъни унинг барча сўзларини қабул қилиши, ундан бошқаларнинг ҳамма сўзларини тарк қилиши лозим келмайди.

Умнатда пайдо бўлган бу қабих бидъатни Ислом имомларидан биронталари айтган эмаслар. Улар одамларга буни лозим қилишдан пок ва юқори даражада, Аллоҳ ва Расулини яхши билган зотлар эди. Уламолардан бирон олимнинг мазҳабини тутишим лозим дейдиган, ёки тўрт мазҳабдан бирини лозим тутишим шарт деб айтадиган кишининг сўзи бундан кўра ҳам ҳақдан узоқроқдир.

Вожаб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам асҳобларининг мазҳаблари (йўллари), тобеинларнинг, уларга тобеъ бўлганларнинг ва бошқа ислом имом-

ларининг мазҳаблари куриб, йўқ бўлиб кетганмиш-да, барча имомлар ва фуқаҳолар ичидан фақат шу тўрт имомнинг мазҳаби қолган эмиш! Имомлардан биронтаси шу гапни айтганми ё шунга чақирганми ё гапларидан биронта лафзи шунга далолат қилганми?! Аллоҳ таоло ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобаларга, тобеинларга ва уларнинг тобеларига фарз қилган иш улардан кейин то қиёматгача келувчи барча инсонларга фарз бўлгандир. Фарз гарчи унинг кайфияти ё миқдори замон, макон, ҳолат, қудрат, заифликка қараб турлича бўлса-да, унинг асли ўзгариб ҳам, бошқача бўлиб ҳам қолмайди.

Омий учун мазҳаб бўлишини саҳиҳ санаганлар айтганларки, у ўзи нисбатланган мазҳабни ҳақ деб эътиқод қилди, энди биз унинг эътиқоди тақозосига вафо қилишимиз лозим. Уларнинг бу гапларини тўғри дейдиган бўлсак, бундан у нисбатланган мазҳабдан бошқа мазҳаб аҳлидан фатво сўрашни, унинг имомига тенгдош ё ундан устунроқ кишининг мазҳабини маҳкам тутишини ҳаром санаш лозим келади. Балки, бундан яна, агар ўз имомининг сўзи билан бир ўринда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ё у зотнинг тўрт халифаларининг сўзларини кўрса, уларнинг сўзларини тарк қилиб, ўзи нисбатланган имомнинг сўзини олиши ҳам лозим келади.

Шунга кўра, у тўртала мазҳабга эргашганлардан бўлсин ё бошқалардан бўлсин, ўзи истаган кишидан фатво сўраши мумкин, уммат ижмоъсига кўра, на унга ва на муфтийга тўрт имомдан бирига чекланиш вожиб деб кўрилади. Бу худди олим кишига фақат ўз диёри аҳлининг ё бошқа бирон диёр аҳлининг ривоят қилган

ҳадисига чекланиши вожиб бўлмагани, балки агар ҳадис саҳиҳ бўлса, уни ривоят қилувчиси хоҳ хижозлик, хоҳ ироқлик, хоҳ шомлик, хоҳ мисрлик, хоҳ яманлик бўлсин, унга амал қилиш вожиб бўлгани кабидир» (иктибос тугади).

Шу ўринда мен оқил кишига ибрат бўлиши учун, ушбу мазҳабларнинг баъзи ўлкаларда кенг тарқалиши сабабларидан ўзим воқиф бўлган бир сабабига тўхталиб ўтмоқчиман.

Тарихга мурожаат қилайлик.

Аҳмад ал-Муқрий ал-Мағрибий «Нафхут-тийб мин ғуснил-андалусир-ротийб» китобида (3/158) ёзади: «Мағриб (Марокаш) аҳлининг Имом Молик раҳимахуллоҳ мазҳабини ушлаши сабабига келсак, аслида Мағриб ва Андалус аҳли аввалда, илк фатҳ этилган даврдан бошлаб Авзоъийнинг ва Шом аҳлининг мазҳабида эди. Андалуснинг умавийлар томонидан учинчи волийси Ҳакам ибн Ҳишом ибн Абдуorraҳмон давлатида Молик ибн Анас раҳимахуллоҳ ва Мадина аҳли раъйи бўйича фатво бериладиган бўлди. Бу Ҳакамнинг фикри ва ихтиёрига кўра, у кўзлаган бир сиёсий манфаат туфайли бўлди. Буни тақозо этган сабаб тўғрисида ихтилоф бор. Кўпчилик фикрига кўра, бунинг сабаби Андалус уламоларининг Мадинага сафар қилишлари бўлди. Улар Андалусга қайтиб келишгач, Имом Моликнинг фазли, чуқур илми ва юқори манзилатини васфлаб беришгач, уни яхши кўриб, мазҳабини ихтиёр қилганлар.

Бошқалар фикрига кўра, Имом Молик раҳимахуллоҳ андалусликлардан Андалус подшоҳининг

сийрати ҳақида сўраганида улар унинг сийрати ва хулқ-атвори ҳақида сўзлаб берадилар. Ўша даврдаги аббосий халифалар сийратидан кўнгли тўлмаган Имом Моликка Андалус ҳокимининг сийрати маъқул бўлиб, «Аллоҳ таолодан Ҳарамимизни сизнинг подшоҳингиз билан зийнатлашини сўраймиз», деб дуо қилган экан. Бу гап Андалус ҳукмдориға етиб келгач, у Моликнинг илми ва динининг салобатини яхши билганидан одамларни унинг мазҳабиға ўтказди ва Авзоъийнинг мазҳабини тарк қилишға буюради, валлоҳу аълам.

Кейин Мағриб ҳукмдорлари ҳукм ва амал фақат Ибн Қосим ихтиёр қилган раъй устида бўлишиға иттифоқ қилдилар. Хулоса шуки, мазҳаблар ҳукмдорларнинг ва улар сиёсатларининг ўйингоҳиға айланди».

Маъсумий айтади: Агар мазҳабларнинг пайдо бўлиши сабаблари ва йўлларидан бохабар бўлишни истасангиз, «Муқаддимату тарихи Ибн Халдун»ни мутолаа қилинг, у буни жуда чиройли баён қилиб берган, Аллоҳ уни хайрли мукофотлар билан мукофотласин. Унда айтилишича, мазҳабларнинг пайдо бўлиши ва ёйилишиға асосан зўравон сиёсатлар ва ғаразли ажамларнинг мулкни истило қилишлари сабаб бўлган.

Ибн Қаййим «Ифосутал-лаҳфон мин масоидиш-шайтон» китобида (1/125) айтади: «Унинг (шайтоннинг) фириб найрангларида бири — уларға бир хил кўриниш, бир хил кийим-бош, бир хил юриш-туриш, битта шайх, битта тариқат ва муайян бир мазҳабни лозим тутишға буюришидир. Уларға ушбуларни лозим тутишни фарз қилиб қўйганидан улар худди фарзларни лозим тутгандек лозим тутишади, ундан

ташқарига чиқишмайди, чикмоқчи бўлганларни айблаб, мазаммат қилишади.

Муайян мазҳабларга тақлид қилувчи аксарият кишилар, шунингдек хурофий сўфиёна тариқат эгалари, яъни нақшбандийлар, қодирийлар, саҳравардийлар, шозилийлар, тийжонийлар ва бошқалар бунга мисол бўладики, уларнинг таассуб ва тақлидларидан ғоят ҳазир бўлиш лозим. Улар русумларга эътибор қаратиб, шариат ва ҳақиқатдан бурилиб қолишди. Бидъат расм-русумлар билан машғул бўлиб, на фикр аҳли билан, на ҳақиқат аҳли билан бирга бўлишди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг йўллари ва сийратлари ҳақида фикр юритиб кўрган одам у зотнинг йўллари уларнинг йўларига тамомила зид эканини кўради. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг йўллари Парвардигорлари буюрган нарсдан бошқасига боғланмаслик ва шундан бошқасини ўзига лозим тутмаслик эди. Шундай экан, у зотнинг йўллари билан уларнинг йўллари ўртасида жуда катта жарлик бордир».

Маъсумий айтади: Агар Исломга зид бўлган ва мусулмонларни бўлиб ташловчи турли мазҳабларнинг қандай пайдо бўлганидан бохабар бўлишни истасангиз, «Ифосутал-лаҳфон мин масоидиш-шайтон» китобини, хусусан унинг охириги қисмини ўқишингизни тавсия қиламан. Унда Ибн Сино, Нусайр ат-Тусийларнинг чалғитувчи фикрлари, убайдийлар, фотимий-

лар⁶⁵ ва бошқаларнинг фитналари баён қилиб берилган.

Қисқаси, Ислом душманлари Ислом аҳлини турли мазҳаб ва тариқатларга бўлиб ташлаш орқали Исломни ўзгартириб юборишга эришдилар.

Абу Шома номи билан танилган Имом Шихобуддин Абдурраҳмон (вафоти 665х) «Ал-муаммал лир-родди илал-амрил-аввал» китобида (1/10) айтади: «Одамлар Қуръон илмларидан фақат сураларини ёд олиш ва баъзи қироатларни нақл қилиш билан қаноатландилар ва унинг тафсири, маънолари, ундан ҳукмлар чиқариш илмидан ғофил бўлдилар. Ҳадис илмидан айрим китобларни ўзларидан ҳам жоҳилроқ бўлган шайхларидан эшитишга чекландилар. Айримлари эса одамларнинг фикр ва зеҳнлари чиқиндилари билан ҳамда мазҳаби аҳлидан нақл қилиш билан қаноатландилар. Орифлардан биридан: «Мазҳаб маъноси нима?», деб сўралганда «Унинг

⁶⁵ Убайдийлар ва фотимийлар ўртасида фарқ йўқ, улар аслида ҳар иккаласи Абдуллоҳ ибн Маймун ал-Қаддоҳнинг набираларининг исми бўлиб, рофизийлик номи ортига яшириниш мақсадида ўзларини фотимийлар деб аташган, уларнинг ботинида динсизлик ва куфр яширин, давлатлари мажусий давлатидир, уларнинг аҳли байтга ҳеч қандай алоқалари йўқдир. Буни Боқиллоний, Ибн Ҳазм, Ибн Хилликон, Ибн Ҳажар, Суютий каби ишончли тарихчилар таъкидлаганлар. Суютий «Тарихул-хулафо»да (524-с) уларнинг давлатини «хабис убайдийлар давлати» деб атайди. Уларнинг давлати олтинчи ҳижрийда инқирозга учраган, уларнинг Ал-Ҳоким Биамриллоҳга сиғинадиган қолдиқлари хануз сақланиб қолган, улар Шом диёридаги «дуруз»лардир.

маъноси ўзгартирилган дин демакдир», деб жавоб берган.

Аллоҳ таоло айтади: **«Мушриклардан бўлманглар! Улар (яъни, мушриклар) динларини бўлиб, фирқа-фирқа бўлиб олгандирлар. Ҳар бир фирқа ўз олдиларидаги нарса билан хурсанддирлар»** (Рум: 31-32). Шу ҳолида у ўзини энг катта олим деб санайди, ваҳоланки у Аллоҳ наздида ҳам, дин уламолари наздида ҳам энг жоҳил кимса саналади...».

Мазкур китобдан (1/15) яна бир парча: «Тўртта мазҳаб машҳур бўлди ва бошқалари тарк қилинди, уларга (яъни, мазҳабларга) эргашганларнинг ҳимматлари қосир бўлди, айримларигина бундан мустасно, пайғамбарлардан бошқасига тақлид қилиш ҳаром бўлиб келгани ҳолда улар тақлидга берилдилар, ҳатто имомларининг сўзлари улар наздида икки асл-асос (яъни, Қуръон ва Суннат) ўрнида бўлиб қолди. Бу Аллоҳ таолонинг қуйидаги ояти маъносидирки: **«Улар Аллоҳни қўйиб ўзларининг донишмандларини ва роҳибларини... Парвардигор деб билдилар»** (Тавба: 31)».

Ушбу сўзлар муаллифи Абу Абдилкарим ва Абу Абдирраҳмон Муҳаммад Султон ал-Маъсумий айтади: Мен мазҳабларга тақлид қилиш ҳақида Узоқ Шарқдан, Япониядан келган саволга жавоб тариқасида тўплаганим сўзларга шу ерда нуқта қўйдим ва шу миқдор билан кифояландим. Чунки, томчи денгизга далолат қилади. Аллоҳ азза ва жалладан бу сўзларни барча ўлкалардаги бандаларига манфаатли қилишини, уларни холис Ўзининг ризоси учун қилинган амаллар

жумласидан қилишини ва Ўзининг жаннатларига эришиш сабаби қилишини сўрайман.

Ушбу сўзларни Маккаи Мукаррама шаҳрида, Масжиди Ҳаром яқинидаги Бухорийлар маҳалласидаги хонадонимда битдим.

Бир минг уч юз эллик саккизинчи ҳижрий, Муҳаррам ойининг ўн бешинчи куни.

«Қудрат эгаси бўлмиш Парвардигорингиз уларнинг сифатларидан (яъни, ҳар қандай айбу нуксондан) покдир. (Барча) пайғамбарларга Аллоҳ томонидан салом бўлгай! Ҳамду сано барча оламларнинг Парвардигори — Аллоҳ учундир!» (Вассоффат: 180-182).

2011 йил 4-июл

Мундарижа

МУАЛЛИФ ҲАҚИДА	5
Замонаси ва яшаган муҳити.....	5
Туғилиши, насл-насаби	6
Илм таҳсили, ушбу мақсадда қилган сафарлари, устозлари	6
Синов ва имтиҳонларга дучор бўлиши ва уларга сабр қилиши.....	11
Ўзган асарлари	13
ТАҚДИМ.....	18
Хукми олишда Китоб ва Суннатга мурожаат қилишнинг фарзлиги	18
МУАЛЛИФ МУҚАДДИМАСИ.....	49
ИЙМОН ВА ИСЛОМ ҲАҚИҚАТИ БАЁНИ	53
Ислом динининг асоси фақат Аллоҳнинг Китоби ва Расули соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Суннатларига амал қилишдир.....	60
Кейин келганлар ўзгартирдилар, алмаштирдилар, фақат бир мазҳабга тақлид қилишни шарт санаб, бўлиниб кетдилар.....	69
Инсон вафот этгач, қабрида мазҳаб ёки тариқатдан сўраладими?!.....	71
Муайян бир мазҳабни лозим тутиш шартлиги ҳақидаги гапнинг асли сиёсатларга бориб тақалади.....	74
Дехлавий «Ал-инсоф» рисоласида мазҳабнинг бидъат эканини исботлагани	75
Ким Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан бошқа бировга таассуб қилса, у адашган ва жоҳилдир!	79

Камол ибн Хумомнинг муайян мазҳабни лозим тутиш шарт эмаслиги ҳақидаги таҳқиқи	81
Эргашиладиган ва иқтидо қилинадиган имом Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламдирлар	85
Мазҳабларга эргашиш сабабли бўлиниш ва ихтилофлар юзага келди.....	86
Имом Абу Ҳанифанинг мазҳаби — Китоб ва Суннатга амал қилишдир	89
Мужтахид ҳам хато қилади, бироқ Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам хатодан маъсумдирлар	93
ЖУДА МУҲИМ ЭСЛАТМА	109
Бу умматнинг охири унинг аввали тузалган нарса билангина тузалади	113
Фахр ар-Розийнинг уламолар Аллоҳнинг дини ва шариатини ўзгартиришгани ҳақидаги ҳикояси.....	117
Имом Аъзам Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдирлар, бошқа ҳеч ким эмас.....	119
Аллоҳ таоло бизни Тўғри Йўлни тутишга буюрган	123
Ғазабга дучор бўлганларнинг сифатларидан бири — улар ҳақни ўз мазҳаблари аҳлидан бошқадан қабул қилмайдилар.....	127
Ҳақиқат шуки, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам одамларни айнан бир мазҳабни лозим тутишга мажбур қилмаганлар.....	130
МУНДАРИЖА	150

